

RİSKLER VE FIRSATLAR KAVŞAĞINDA
İRAK'IN GELECEĞİ VE
TÜRKİYE

MUSTAFA AYDIN NİHAT ALİ ÖZCAN

NESLİHAN KAPTANOĞLU

tepav

türkiye ekonomi politikaları araştırma vakfı

Bu rapor, Temmuz 2007'de tamamlanmış olup, 18 Temmuz 2007 tarihinde
TEPAV web sitesine konulmak suretiyle ve aynı tarihte düzenlenen
basın toplantısıyla kamuoyuna açıklanmıştır.

Riskler ve Fırsatlar Kavşağında
Irak'ın Geleceği ve Türkiye

978-9944-927-22-2
Aralık 2007 1.Basım

TEPAV
Söğütözü Cad. No:43 Söğütözü/ANKARA
Telefon +90 312 292 5500
Faks +90 312 292 5555
www.tepav.org.tr
tepav@tepav.org.tr

Tasarım: Grafabrika
www.grafabrika.com

Matsa Basımevi
0312 395 20 54
Ankara

RİSKLER VE FIRSATLAR KAVŞAĞINDA
İRAK'IN GELECEĞİ VE **TÜRKİYE**

Prof. Dr. Mustafa Aydın, TEPAV Uluslararası Politika Araştırmaları Enstitüsü (IPRI) Direktörü ve TOBB-Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Başkanı'dır. Uluslararası İlişkiler dergisi ortak editörlüğünü yürütmekte olan Aydın'ın yayınlanmış çok sayıda çalışması arasında; Turkish Foreign Policy During the Gulf War (1998), New Geopolitics of Central Asia and the Caucasus (2000); Turkey's Gulf Policy Revisited (2002); Turkey's Foreign Policy in the 21st Century (2003, der.); Escaping from the Security Dilemma in the Aegean (2004, K. Ifantis'le der.); Turkish-American Relations (2004, Ç. Erhan'la der.); Turkish Foreign Policy; Framework and Analysis (2005); Beş Deniz Havzasında Türkiye (2006, Ç. Erhan'la der.); ve Türkiye'nin Avrasya Macerası (2007, der.) bulunmaktadır.

Dr. Nihat Ali Özcan, TEPAV-IPRI'de araştırmacı olarak çalışmaktadır. Orta Doğu, Türkiye'de sivil-asker ilişkileri ve terörizm konularında çalışan Özcan'ın basılı çalışmalarından bazıları şunlardır: PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi (ASAM, 1999); "The Turkish Military's March Toward Europe" (Foreign Affairs, January/February 2006- E. Aydın'la ve D. Akyaz ile birlikte); "The Kurdish Question and Turkey's Justice and Development Party" (Middle East Policy, Spring 2006- M. H. Yavuz'la); "Kurdish State Be Set Up in Iraq?" (Middle East Policy, March 2004); "İşgal Sonrası Irak'ta Olanlar Sıradan Bir Güvenlik Sorunu mu?" (Uluslararası İlişkiler, 2004).

Neslihan Kaptanoğlu, TEPAV'da araştırmacı olarak çalışmaktadır. Orta Doğu, İsrail-Filistin sorunu, İsrail ve Filistin topraklarındaki iç gelişmeler ve bu gelişmelerin Türkiye'ye yansımaları ve özel sektörün barış sürecinde oynayabileceği rol üzerine çalışmaktadır. Kaptanoğlu'nun bazı çalışmaları şunlardır: "Regionalization of Great Power Security- Near Abroad, Broader Middle East, and European Neighborhood" (2007, Mustafa Aydın'la), "2008 American Presidential Elections: An Overview" (TEPAV, 2007), "Baker-Hamilton Raporu Ne Diyor?" (TEPAV, 2006), "İsrail Seçimlerine Bir Bakış: Bu Seçimler Barış Süreci için Ne İfade Ediyor?" (TEPAV, 2006), "Is Coke It?" (Middle East Notes and Comment, CSIS, 2004), "Reality Can Be Too Much" (Middle East Notes and Comment, CSIS, 2004).

Bu raporun hazırlanmasında teknik destek sağlayan Kerem Can Yavuz ve Psefit Hatam'a ve çalışma süresince bizimle fikirlerini paylaşarak, sorularımızı sabırla cevaplayan özel sektör ve devlet kurumları emekli ve/veya çalışanları ile basın mensuplarına teşekkür ederiz.

SUNUŞ

RİSKLER VE FIRSATLAR
KAVŞAĞINDA
İRAK'IN GELECEĞİ VE
TÜRKİYE

Orta Doğu'da yine önemli gelişmeler yaşanıyor. Bir yandan Irak'ta çatışmalar sürerken, diğer yandan İran'ın nükleer faaliyetleriyle ilgili tartışmalar canlı ve kaygı verici bir düzlemde devam ediyor. 2006 başlarında yeni bir boyut kazanan İsrail-Filistin sorunu ise Lübnan'ı da içine alacak biçimde etki alanını genişletiyor.

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Orta Doğu'da yaşanmakta olan ve Türkiye açısından çeşitli risk ve fırsatlar içeren bu gelişmeleri yakından takip ediyor. TEPAV, kuruluşundan bu yana Irak Anayasası, Irak'ın genel durumu, İran'ın nükleer faaliyetleri, Lübnan krizi ve bu krizin İsrail'e etkileri, İsrail-Filistin barış süreci gibi konular üzerine pek çok toplantılar düzenledi, bölgeye ilişkin politika notları hazırladı. Ayrıca İran nükleer sorunu ve uluslararası etkileri üzerine bir rapor da yayınladı.

TEPAV, önümüzdeki dönemde Türkiye'nin iç ve dış politikasını derinden etkileyecek Irak meselesini bu bağlamda Orta Doğu Çalışmaları Serisinin ikinci raporu olarak seçti. Rapor, TEPAV Uluslararası Politika Araştırmaları Enstitüsü Direktörü Prof. Mustafa Aydın ile aynı Enstitü'den Dr. Nihat Ali Özcan ve Neslihan Kaptanoğlu tarafından hazırlandı. Raporun amacı, Irak'ın

geleceğine ilişkin değişik senaryoları öngörerek, karar alıcılara bu konuda düşünce zenginliği sağlamaktır.

Irak konusunun uzun yıllar Türk iç ve dış politikasının gelişimi ile ülke istikrarını etkilemeye devam edeceği dikkate alındığında, sürecin iyi yönetilmesi gerektiği açıktır. İyi yönetilemediği taktirde Irak'tan kaynaklanacak dışsallıklar Türkiye'nin son yıllarda gerçekleştirmekte olduğu ekonomik yapısal dönüşüm ve uluslararası sisteme uyum çalışmalarına da engel olabilecek niteliktedir. Bu nedenle, geniş muhtevası ve etkileri itibariyle, sorunun yönetimi sadece hükümetlere/devlet kurumlarına bırakılamaz. Sivil toplum kuruluşları ve araştırma kurumlarının da hükümetlere bu zorlu süreçte yol göstermeleri, yardımcı olmaları ve Türkiye'nin takınacağı tutum konusunda tavsiyelerde bulunmaları gerekir. Aksi taktirde ortaya çıkabilecek olumsuzluklardan hepimizin etkileneceği aşikardır.

Şüphesiz ki böylesine karmaşık bir konuyu her boyutuyla ele almak güç bir çabadır. Fakat sorun, parçalarına ayrılarak, doğru bilgiler ışığında ele alındığında, aşılamayacak bir mesele de değildir. Konu, Türkiye'yi doğrudan ilgilendirdiğinden, senaryolara, düşüncelere ve önerilere arın

duygusal bir tepki vermemiz ihtimal dâhilindedir. Devlet yönetiminde ise duygusal tepkilerden mümkün olduğunca uzak durulması gerektiği ortadadır. Üstelik hoşı giden ya da gitmeyen farklı senaryoların dile getirilmemesi ya da yazıya dökülmemesi, sürecin işlemesine herhangi bir etki yapmaz. Aksine, değişik senaryoları incelemesek, gelişmeler gidecekleri yönde ilerlediklerinde biz konuların uzağında kalır, hala en temel noktaları anlamaya çalışır oluruz. Bu nedenle, elinizdeki raporu hazırlarken bizler, her ihtimali göz önünde bulundurmanın şart olduğunu ve gerçeklerle yüzleşmeden çözüm üretmenin mümkün olmadığını bilerek hareket ettik. Ayrıca en iyi/rasyonel senaryoların bile iyi yönetilmediği ya da öngörülmeleyen faktörlerin etkisi altında felaket senaryosuna dönüşebileceğinin de bilincindeydik.

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı olarak, Irak'ın geleceğine ilişkin alternatif senaryoları irdeleyerek, bunların Türkiye üzerine olası etkilerini ortaya koymayı ve böylelikle hükümetlere alternatif politikalar için ışık tutmayı hedefledik. Elinizdeki raporun bu anlamda önemli bir boşluğu doldurulacağını umuyoruz.

Prof. Dr. Güven Sak
TEPAV Direktörü

İçindekiler

YÖNETİCİ ÖZETİ	IX

GİRİŞ: KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE	1

ULUSLARARASI ORTAM VE IRAK SORUNU	5

I. IRAK SORUNUNUN ORTAYA ÇIKIŞI: SADDAM HÜSEYİN VE ULUSLARARASI POLİTİKADA IRAK 6

- A. Tarihte Irak 6
- B. Körfez Savaşı ve Sonrası 6

II. ABD'NİN ORTA DOĞU POLİTİKALARINDA IRAK 8

- A. ABD'nin Orta Doğu'daki Çıkarları- Hedefleri 9
  - 1. Bölgeden kaynaklanan radikal İslamcı tehdidin ortadan kaldırılması 9
  - 2. Enerji arzının kesintisiz sürdürülmesi 10
  - 3. İsrail'in güvenliğini sağlanması 11
  - 4. Kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi 11
- B. ABD'nin Irak'a Yönelik İlgisinin Gelişimi 12
  - 1. Körfez Savaşından işgale ABD'nin Irak politikaları 12
  - 2. Irak'ın işgali: Gerekçe, meşruiyet ve "müdahale sonrası" sorunu 14
  - 3. İşgal sonrası ABD'nin değişen stratejileri ve hataları 16
  - 4. Başarı ihtimali 18
- C. Irak sorununun ABD'nin Bölgesel Çıkarlarına ve Politikalarına Etkisi 20
  - 1. Küresel düzeyde güven kaybı ve Amerikan karışıklığının artması 20
  - 2. Amerikan askeri gücünün sınırlarının ortaya çıkması 21
  - 3. Özgüven kaybı 23
  - 4. Irak savaşının bölgesel dengeler üzerine etkileri 25
  - 5. Enerji güvenliği ve Irak sorunu 26

III. IRAK SORUNUNUN BÖLGESEL ETKİLERİ VE KOMŞULAR 27

- A. İran ve Irak sorunu 27
- B. Suriye ve Irak sorunu 29
- C. Ürdün ve Irak sorunu 30
- D. Suudi Arabistan, Körfez Ülkeleri ve Irak sorunu 31
- E. İsrail ve Irak Sorunu 32
- F. Türkiye ve Irak Sorunu 32
- G. Diğer Aktörler 33
  - 1. Avrupa Birliği ve Irak sorunu 33
  - 2. Rusya ve Çin'in Irak sorununa yaklaşımları 34
  - 3. BM ve diğer uluslararası örgütlerin konumu 34

İÇ DİNAMİKLERİ ve IRAK'IN GELECEĞİ	37

I. SİYASAL, SOSYAL, EKONOMİK YAPI 38

- A. Etnik, Dinsel, Sosyal Karmaşa 38
- B. Ekonomik durum/petrol 40
- C. İşgal Ortamı 41
- D. İşgal Sonrası Nüfus Hareketleri ve Mültecilik 41

II. SORUNUN GELDİĞİ AŞAMANIN TEMEL ÖZELLİKLERİ 42

- A. Irak'taki Çatışmaların Temel Özellikleri 42
- B. Devletin Niteliği ve Açmazları 47
- C. Vekaleten Savaş Alanı Olarak Irak 48

İçindekiler

IRAK'IN GELECEĞİNE DAİR SENARYOLAR

51

I. FEDERAL/KONFEDERAL IRAK MODELİ 52

II. BÖLÜNMÜŞ IRAK MODELİ 55

- A. İkiye Bölünmüş Irak Modeli 56
- B. Üçe Bölünmüş Irak Modeli 57

III. IRAK'TA KÜRTLERİN GELECEĞİ 59

- A. Federal/Konfederal Irak'ta Kürtler ve Kerkük 62
  - 1. Merkezi Yönetime bağlı özel statüde Kerkük modeli 63
  - 2. Federe/konf. Kürt bölgesine bağlı özel statüde Kerkük modeli 63
  - 3. Federal/konfedere Kürt bölgesine dahil Kerkük modeli 64
- B. Bağımsız Kürt Devleti Modeli 64
  - 1. Küçük ve Homojen Kürt Devleti Modeli 65
  - 2. Geniş Sınırlar İçerisinde Çok-Etnili Kürt Devleti Modeli 66

TÜRKİYE VE IRAK

71

I. TARİHSEL ARKA PLAN: ABD İŞGALİNE KADAR TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ 71

II. IRAK'IN GELECEĞİ VE TÜRKİYE'YE MUHTEMEL ETKİLERİ 75

- A. Irak'tan Kaynaklanan Sorunların Türkiye'yi Etkileme Potansiyeli 76
  - 1. Türkiye'nin sorunları yönetebilme/yönlendirebilme gücü/yeteneği 76
  - 2. Federal/bölünmüş Irak sorununda diğer aktörlerin rolleri ve Türkiye 78
  - 3. Federal/bölünmüş Irak'ın iç dinamiklerinden kaynaklanan sorunlar 78
- B. Federe Kürt Bölgesinden/Dev. Kaynaklanabilecek Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri 79
  - 1. Federe Kürt bölgesinin/Kürt devletinin Türkiye'ye ekonomik etkileri 80
  - 2. Federe Kürt bölgesinin/Kürt devletinin olası politik etkileri 82
  - 3. Federe Kürt bölgesinin/Kürt devletinin güvenlik bakımından Türkiye'ye etkileri 82
  - 4. Federe Kürt bölgesinin/Kürt dev. ortaya çıkartacağı ideolojik/psikolojik tartışmalar 83
- C. Türkiye'nin Federe Kürt Bölgesi/Devletini Etkileme Gücü 83
  - 1. Yumuşak güç ve Kürt bölgesi / devleti 84
  - 2. Sert güç ve Kürt bölgesi / devleti 87

III. TÜRKİYE'NİN ÖNCELİKLERİ VE ÖNERİLER 88

- A. Türkiye için öncelikli siyasi hedef/hedefler ne olmalıdır? 89
- B. Bölünmüş Irak'ta Kürt devleti senaryoları 90
- C. Yapılması gerekenler 92
  - 1. Uluslararası Alanda Yapılması Gerekenler 92
  - 2. Irak'ta yapılması gerekenler 93
  - 3. Türkiye'de Yapılması Gerekenler 94

SONUÇ

97

SONSÖZ

101

Bibliyografya

105

İçindekiler

ŞEKİLLER

Şekil 1	: ABD'nin Orta Doğu'daki Çıkarları	9
Şekil 2	: Irak Sorununun ABD'ye Etkileri	22
Şekil 3	: Irak'ın Avrupa Birliği ile Ekonomik İlişkileri	33
Şekil 4	: Çatışma Sarmalı	43
Şekil 5	: Irak Kürtlerinin Politik Amaçları ve Stratejik Aşamaları	65
Şekil 6	: Irak'ta Süreç Nasıl İşleyebilir?	67
Şekil 7	: Kürt Bölgesi/Devletinin Türkiye'ye Olası Etkileri	79
Şekil 8	: Türkiye'nin Yumuşak Gücü	86
Şekil 9	: Kuzey Irak'taki Sürece İlişkin Muhtemel Senaryolar	91

HARİTALAR

Harita 1	: Uçuşa Yasak Bölgeler	13
Harita 2	: Şii Hilali	28
Harita 3	: Irak'ın Etnik Yapısı	39
Harita 4	: Bölgelere Göre Irak Seçim Sonuçları	53
Harita 5	: İkiye Bölünmüş Irak Modeli	56
Harita 6	: Üçe Bölünmüş Irak Modeli	57
Harita 7	: Savaş Öncesi Irak'ın Kuzeyinde Barzani ve Talabani Bölgeleri	61
Harita 8	: Olası Kürt Devleti Jeopolitiği	61
Harita 9	: Bağdat'a Bağlı Özel Statüde Kerkük Modeli	63
Harita 10	: Federe/Konfedere Kürt Bölgesine Bağlı Özel Statüde Kerkük Modeli	63
Harita 11	: Federe/Konfedere Kürt Bölgesine Dahil Kerkük Modeli	64
Harita 12	: Küçük ve Homojen Kürt Devleti	65
Harita 13	: Geniş Sınırları Olan Çok- Etnili Kürt Devleti	66
Harita 14	: Misak'ı Milli'de Türkiye'nin Güney Sınırları- Bir Örnek	72

GRAFİKLER

Grafik 1	: Irak'ta Meydana Gelen Saldırıları	19
Grafik 2	: ABD ne yapmak istiyor algılaması	21
Grafik 3	: 19 Mart 2003-27 Haziran 2007 Arasında ABD Asker Kayıpları	23
Grafik 4	: Yaralı ABD Askerleri	24
Grafik 5	: Bush Yönetimine Destek Oranları	25
Grafik 6	: Irak'ta sivil ölüm sayıları (2003-2007)	40

TABLolar

Tablo 1	: Dünyadaki Amerikan İmajı	20
Tablo 2	: Iraklı Mülteciler	41
Tablo 3	: Irak İçinde Yerlerinden Edilmiş Halk	42
Tablo 4	: Takviye Amerikan Askeri Gücünün Özellikleri	44
Tablo 5	: Irak'taki Güvenlik Güçleri	46
Tablo 6	: Bağımsızlık Tartışmalarını ve Olası Kürt Devleti'nin Yapısal Niteliklerini Şekillendiren Faktörler	59-60
Tablo 7	: Olası Kürt Bölgesi/Devletinin Açmazları	61
Tablo 8	: Kürt Liderlerinin Aşamalı Kürt Devleti Stratejileri	62
Tablo 9	: Türkiye-Irak İlişkilerinin Temel Belirleyicileri	73
Tablo 10	: Türkiye için tercih sıralamasına göre Federal Irak'ta Kerkük Senaryoları	90
Tablo 11	: Türkiye'nin Stratejik İliği Alanlarının, Olası Operatif Düzlem ve Taktik Alanları/Hamleleri	93

YÖNETİCİ ÖZETİ

ABD işgalinin ardından Irak, öngörülen siyasi yapıya kavuşturulamamış, ekonomik ve güvenlik sorunları ağırlaşmış, sosyal yapısı çözülmüş ve genel olarak ülke kaosa sürüklenmiştir. Irak'taki gelişmeler ABD'nin küresel pozisyonunu, bölgesel dengeleri ve bölge ülkelerinin iç yapılarını etkilemektedir. Bir bölge ülkesi olan Türkiye de Irak'la bağlantılı gelişmelerden etkilenmiş ve etkilenmeye devam etmektedir. O kadar ki, "Irak meselesi"nin Türkiye için artık sadece bir dış politika sorunu/konusu olmadığını, bunun ötesinde, özellikle Türkiye'nin kendi Kürtleriyle ilişkileri ve Irak'ın kuzeyiyle etkileşimleri çerçevesinde bir "iç politika" sorunu/konusuna dönüştüğünü söylemek mümkündür. Bu çerçevede bu çalışmanın amacı; Irak sorununun ne yönde gelişebileceği ve ortaya çıkabilecek olası senaryolar üzerinde öngörülerde bulunarak kamuoyunu olası alternatifler ve sonuçlar üzerinde bilgilendirmek; genel olarak "eksik bilgi" ortamında sürdürülmekte olan Irak'la ilgili tartışmalara belirli bir çerçeve kazandırmak; Türk karar alıcı, uzman ve konuya ilgi duyanların tartışmalarında pratik sonuçlara odaklanmalarını sağlamak; ve nihayetinde Türkiye için olası politika alternatifleri gündeme getirmektir.

Irak'ın işgali ABD'nin küresel konumunu etkilemeye devam eder ve Irak'la ilgili söylemleri zaman içerisinde demokrasi kurulmasından güvenliğe kayarken, savaş öncesinde sessiz kalmayı yeğleyen çeşitli bölgesel aktörlerin rolleri ve etkinlikleri de farklılaşmaya başlamıştır. Örneğin, İran ve Suriye gelişmelerden fayda sağlarken, Körfez ülkeleri, Suudi Arabistan, Ürdün ve Türkiye süreci endişeyle takip etmektedirler. Rusya savaş öncesine göre daha etkin bir rol üstlenmeye çalışırken, genel olarak sürece başından beri karşı çıkan Almanya ve Fransa gibi Avrupa ülkeleri de tutumlarını değiştirmeye başlamışlardır.

Irak'ın geleceği siyasi gelişmeler, ekonomik çöküntü ve şiddet bağlamında umut verici görünmemektedir. Siyasi otorite güçsüz, parçalanmış ve çok başlı bir görünümde. Ekonomi, sağlık, eğitim, adalet ve altyapı çökmüştür. Merkezi otorite en basit fonksiyonlarını yerine getiremez konumdadır. İç savaş/direnışı/çatışmaları durdurması beklenen güvenlik bürokrasisi, etnik ve mezhepsel olarak bölünmüştür. Ülkede her gün yüze yakın insan hayatını kaybetmektedir. Savaşın başından bu güne kadar yaklaşık beş milyon Irak'lı yaşadığı toprakları terk ederek ülke içi ve dışında farklı bölgelere göç etmiştir. Ülkedeki yer değiştirmeler yer yer etnik mühendislik ve temizlik örnekleri vermektedir.

Irak'ın geleceğini, nihai analizde ABD'nin siyasi hedefleri ve stratejileri, ülkenin iç dinamikleri, sorununun geldiği aşamanın özellikleri ile bölgesel aktörlerin tutumları ve siyasal tercihleri belirleyecektir. ABD'de 2008'de başkanlık seçimleri yapılacak, Bush iktidarı yerini yeni yönetime bırakacaktır. Fakat, ABD'nin Orta Doğu bölgesindeki genel siyasi-stratejik hedefleri yeni yönetimin Cumhuriyetçi ya da Demokrat olmasıyla alakasız bir şekilde değişmeyecektir. Değişecek olan, genel siyasi hedeflere ulaşmak için benimlenen yöntemler ve taktik uygulamalar olacaktır. Bu çerçevede, ABD'nin tek yanlı davranmaktan göreceli olarak vazgeçerek, salt güç kullanma yerine yumuşak araçları tercih ederek diplomasiyi ve bölgesel işbirliğini ön plana çıkartması beklenebilir.

Bu arada Irak'taki çatışmalar iç içe geçmiş birbirini tetikleyen bir zincirin halkalarına dönüşmüştür. Etnik, mezhepsel, aşiretsel ve devletler arası mücadele, daha uzun bir süre devam edecektir. Bu nedenle istikrarın gelmesi uzun yıllar alacaktır. İstikrarı sağlayacak merkezi bir gücün yokluğunda inşa edilmeye çalışılan federal yapının yaşaması da sorunlu

olacaktır ve nihayetinde ülkenin parçalanma ihtimali gündeme gelebilecektir. Irak'ın geleceğini belirleyecek faktörler dikkate alındığında ortaya iki farklı olası senaryo çıkmaktadır: Irak, uzun yıllar iç savaşın/çatışmaların hüküm sürdüğü federal/konfederal bir yapıda yoluna devam edebilir; ya da sürecin herhangi bir aşamasında Irak, etnik ve/veya mezhepsel temelde ikiye/üçe bölünebilir.

Irak'ın geleceği nasıl şekillenirse şekillensin, Türkiye'nin iç ve dış politikalarını etkilemeye devam edecektir. Bu çerçevede, Türkiye'nin ABD ve Irak'a komşu ülkelerle ilişkileri dinamik bir şekilde sürekli yeniden tanımlanırken, bölgede etkinliği artan devlet dışı aktörler, dış/iç politikada gittikçe ön plana çıkmaktadırlar. Türkiye'yi özellikle etkileyecek olan Irak'ın kuzeyindeki Kürt oluşumunun gelişimi, bölgedeki Türkmenlerin konumu ve Irak'ın toprak bütünlüğünün geleceğidir. Irak'ın kuzeyindeki Kürt oluşumunun bağımsızlığa giden süreçte aşması gereken çeşitli engeller (Kerkük'ün statüsü, Jeopolitik açmaz, sürdürülebilir ABD desteği, Kürtler arası çekişmeler) olduğu açıktır. Nihai analizde, ister federal bölge olarak kalsın, isterse bağımsız bir devlete dönüşsün, Irak'taki Kürtlerin geleceği, politikaları ve temel yönelimleri Türkiye'yi de etkileyemeye devam edecektir. Türkmenlerin durumu da, ister bütünlüğünü korumuş bir Irak'ta isterse parçalanmış Irak sonrası bağımsız Kürt veya Sünni Arap devletinde olsun, Türkiye için bir dizi sorunun çözümünü gerektirmektedir.

Türkiye bakımından genel olarak Irak'tan, özelde de Irak'ın kuzeyinden kaynaklanan tüm riskler asimetrik karakterdedir, alışılagelmiş konvansiyonel özelliklerde bir tehditten bahsedilemez. Bir başka ifadeyle, ister bütün olarak kalsın ister parçalansın, Irak'ın bütününde ya da sadece kuzeyinde kurulacak bir devletin Türkiye'yi askeri işgalle tehdit etmesi söz konusu değildir. Türkiye'nin sahip olduğu askeri güç güneyinden kaynaklanabilecek bu tür bir tehdide olanak vermemektedir. Fakat, sınır ötesinde konuşlanan/

konuslanacak terör örgütlerine verilecek destek ve Irak'ın kuzeyindeki farklı gelişmelerin Türkiye içerisine dinsel, etnik ve ideolojik düzlemlerde yansımaları farklı türde bir tehdide işaret etmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin Irak stratejileri böylesi bir riske/tehdide cevap verebilecek karakterde olmalı, ülkedeki hakim düşünce biçimleri buna uygun şekilde gözden geçirilmeli, uygun örgütlenme modeli geliştirilmeli ve uygun personel istihdam edilmelidir.

Öte yandan Türkiye, bölgede gelişmekte olan yapıları, ekonomik, güvenlik, politik ve ideolojik çerçevelerde etkileme gücüne ve özellikle Kuzey Irak bağlamında büyük bir çekiciliğe sahip olduğu açıktır. Bu gücün etkin kullanımı ise temelde Türkiye'nin bölgesel önceliklerinin akılcı bir tespiti, seçilecek hedefe yönelecek kapsamlı bir stratejinin oluşturulması ve bu stratejiyi taktik düzeyde askeri, siyasi, ekonomik, sosyal, psikolojik ve kültürel önlemleri içerecek şekilde uygulayacak kurumlar arası işbirliği ve koordinasyonunun gerçekleştirilmesine bağlıdır.

Türkiye açısından birinci öncelikli siyasi hedefin, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması olduğu açıktır. Fakat bunun gerçekleşmesi halinde dahi Irak'ın eski üniter yapısına dönüşü çok düşük bir ihtimaldir. Bu durumda sadece toprak bütünlüğünün korunması Türkiye'yi federal/konfederal bir Irak'taki Kürt bölgesinden kaynaklanacak sorunlardan yatılamaz. Hatta toprak bütünlüğünü korumuş bir Irak içinde kalan federal/konfederal Kürt bölgesi daha güçlü bir biçimde sorun kaynağı olabilir. Örneğin, federe Kürt bölgesi, Irak'ın kuzeyinde konuşlanmış terör örgütünün Türkiye'ye yönelik faaliyetleri konusunda hesap vermekten kurtulmak için sorumluluğu Irak merkezi hükümetine yöneltmeye ve böylece Türkiye'nin baskısının hedefini genişletmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin Irak'ın kuzeyine yönelik olası operasyonları da sadece Iraklı Kürt gruplardan değil, merkezi Irak yönetiminden ve bölgedeki diğer devletlerden de tepki çekmekte, diplomatik/

siyasi cepheyi genişletmektedir. Öte yandan, bağımsız bir devletin kendi icraatlarının sorumluluğunu uluslararası hukuk çerçevesinde savunması gerektiği ve kendi topraklarından kaynaklanan komşu ülkelere yönelecek tehditlerden sorumlu tutulabileceği açıktır. Üstelik bu Türkiye açısından hedef daraltmaya da yardımcı olacaktır. Benzer şekilde, Kirkük'ün Kürt bölgesinin dışında kalması, özel statüde olması veya tamamen Kürt bölgesine bağlanmasının Türkiye üzerindeki etkilerinin farklı olacağı açıktır. Bütün bunlar, Irak'ın geleceğiyle ilgili farklı senaryoların çok boyutlu ve çetrefil yapılarına ve konunun ilk etapta göze çarpmayan yönleri olduğuna işaret etmektedir.

Bu nedenle Türkiye'nin Irak'la ilgili politikalar geliştirirken basmakalıp analizlerden uzak durması, farklı senaryoların gündeme getirebileceği çeşitli tabulara aldırmandan her tür olası şimdiden düşünmesi, olası farklı senaryolar için alternatif stratejiler oluştururken hazır şablonlardan kaçınarak konvansiyonel güvenlik algılamasının ötesinde düşünmesi ve çok boyutlu alternatif önlemler geliştirmesi gerekmektedir. Bu çerçevede Türk kamuoyunun tepkisinin demokratik yollardan dile getirilmesinden askeri güç kullanılmasına kadar çeşitli alternatif tepkiler düşünülebilir. Burada akılda tutulması gereken “hiçbir şey yapmamak” ile “askeri işgal” arasında Türkiye'nin önünde kullanabileceği çok çeşitli araçların olduğudur. Örneğin Türkiye'nin bölgedeki konumu itibarıyla sahip olduğu yumuşak güç unsurlarını daha etkin kullanarak, özellikle Irak'ın kuzeyindeki gelişmeleri etkilemesi olasıdır. Buna karşılık, askeri güç kullanma ihtimali de, masada kaldığı sürece, bu güç kullanılsa bile, karşı taraf açısından yönlendirici olacaktır.

Irak'ın bölünmesine yol açacak sürecin ilerlemesi halinde Türkiye'nin özellikle bölünmenin nasıl gerçekleşeceği (barışçı mı yoksa çatışmalı mı olacağı) ve bölünmeden sonra ortaya çıkacak devletlerin, özellikle “Kürt devletinin”, sınırları, büyüklüğü, yapısal özel-

likleri ve nüfus yapılanmasına odaklanması gerekir. Bugünkü Irak'ın kuzeyinde Türkiye sınırında kurulacak “küçük ama homojen” bir Kürt devleti ile “büyük ama çok etnili” bir Kürt devletinin gelişimi, komşularıyla ilişkileri, sınırları dışında kalacak diğer Kürt gruplarla ilişkileri ve elbette Türkiye'ye etkileri ve sorunun yönetimi farklı olacaktır. Benzer şekilde, olası bir bağımsız Kürt devletinin destek alacağı ve yaslanacağı devlet/lerin kompozisyonu ile bu tür bir devletin Türkiye'yle işbirliği halinde veya Türkiye'ye rağmen kurulmasının farklı sonuçları olacaktır. Tüm bu alternatif gelişmeler karşısında Türkiye'nin vereceği tepki ve alacağı önlemlerin de farklılaşması, gündeme gelen senaryoya uygun şekilde evrimlenmesi gerekmektedir. Farklı senaryoların tümüne uyan tek bir hazır önlem paketi yoktur. Üstelik Türkiye'nin gelişmelerin pasif izleyicisi olması ve Irak'taki nihai yapı ortaya çıktıktan sonra buna uygun karşılımlar vermeyi beklemesi de mümkün değildir. Dinamik bir süreç içerisinde sürekli değişmekte olan şartların yakından takip edilmesi, farklılaşan oluşumlara derhal tepki verilmesi ve Türkiye'nin Irak'ın yeniden yapılanmasına doğrudan müdahil olarak kendi tercih edeceği modeli/modelleri uygulatma çabası içerisinde olması, bu gerçekleştirilemediği taktirde en azından oluşmakta olan yapıların şekillenmesini etkilemeye çalışması gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle, Türkiye'nin Irak'ta sürekli değişen dinamiklerine uyum sağlaması, bunlara karşı hareketli, değişken ve yaratıcı politikalar geliştirmesi, sabit tepkiler ve sıradan şablonlardan kaçınması gerekmektedir.

Bu çerçevede elinizdeki rapor Türkiye'nin önümüzde dönem Irak stratejisine yönelik tavsiyelerini Kuzey Irak'ta yapılması gerekenler, uluslararası alanda yapılması gerekenler ve Türkiye içinde yapılması gerekenler şeklinde sunmaktadır. Irak'ta yapılması gerekenler arasında Irak'ın kuzeyinin Türkiye'ye ekonomik bağımlılığın derinleştirilmesi ve sürdürülmesi; KDP, KYP ve Kürdistan İslami Hareketi arasındaki ideolojik, siyasi ve sos-

yal fay hatlarının yakından izlenmesi ve derinleştirilmesi; Barzani ve Talabani'nin kontrol altında tuttuğu aşiretlerle ilişkilerin güçlendirilmesi; Kerkük sorununu ulusal düzlemde uluslararası düzleme taşıyarak Birleşmiş Milletler ile ilişkilendirmeye çalışılması gibi öneriler sıralanmaktadır. Uluslararası alanda ise Türkiye'nin ABD ile işbirliği alanlarını çeşitlendirmeye ve geliştirmeye, İran ve Suriye ile Irak sorunu konusunda işbirliği alanları tesbit etmeye odaklanması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Son olarak, konunun geldiği nokta itibarıyla, Türkiye içinde Irak konusundaki devlet politikalarının kuzey Irak'taki Kürt gruplar ve PKK konularında birbiriyle gelişmemesi; bu çerçevede ülke içinde demokratikleşme ve ekonomik dönüşümün sürdürülerek Türkiye'nin bölgesel bir çekim merkezi haline getirilmesi; bölgeden kaynaklanan sorunlara tek yönlü olarak bakılmaması ve diplomatik, siyasal, ekonomik, sosyal ve askeri yönlerden çok farklı tedbir ve önlemlerin farklı düzlemlerde ayrı ayrı ya da bir arada alınabileceğinin akılda tutulması; devlet kurumları arasındaki görüş farklılıklarının giderilmesi; Dışişleri Bakanlığı, MİT ve Genelkurmay Başkanlığı nezdinde sorun odaklı, sürekli personel istihdam edecek yapılar oluşturulması önerilmektedir.

KAVRAMSAL VE TARİHSEL ÇERÇEVE

Irak'a ilk bombalar 20 Mart 2003'de sabaha karşı 04:30'da düştü. Bu beklenen büyük saldırının başlangıcı olmaktan ziyade, ABD'nin "fırsat hedefi" olarak adlandırdığı bir şansı değerlendirme çabasıydı. Her ne kadar ABD bu saldırıda beklediği şansı yakalayıp, Saddam Hüseyin'i korunağında vurarak savaşı daha başlamadan bitiremediyse de, ertesi gün Kuveyt sınırından başlayan kara operasyonundan kırk gün sonra, ABD askerleri Bağdat'a girdi.¹ Başkan Bush 1 Mayıs'da savaşın bittiğini ilan etti. Ardından Saddam Hüseyin'in, doğum yeri olan Tikrit'e 15 km uzaklıktaki Adwar'da bir kuyuda 15 Aralık'ta yakalanmasıyla Irak'ta bir dönemin sona erdiği düşünüldü. Fakat bu, çatışmaların sona erdiği, Irak'ın istikrara kavuştuğu ve daha genel düzeyde ABD'nin Irak'ta başarılı bir dönüşüm gerçekleştirdiği anlamına gelmiyordu.

Bölge uzmanları daha ilk günlerden, ABD işgal yönetiminin bölgede kısa bir süre kalması ve kesinlikle 2003'ün ötesine geçmemesi gerektiğini söylerken, 2007'in ortalarına geldiğimiz şu günlerde ABD askerleri hala Irak'talar. Üstelik asker çekmek bir yana, ABD yönetimi, Kongre'de çoğunluğu ele geçiren Demokratların karşı çıkmalarına rağmen, Ocak 2007'de "yeni" Irak stratejisini uygulamaya sokarak, 20.500 ek asker gönderme kararı aldı. Her ne kadar Mart 2007 sonunda Amerikan Temsilciler Meclisi ve Se-

natosu, Amerikan askerlerinin Irak'tan çekilmesine ilişkin bir takvime son onayı vermiş olsalar da, Başkan George Bush'un veto tehdidi karşısında geri adım atmak zorunda kaldılar. Irak'a gönderilen ek askerlerin de ülkede istikrarı sağlamada istenen sonucu vermediğini ise ABD yönetimi ancak Haziran 2007'de itiraf etti. Ülkeye barış getirmek için tartışmaya açılan ve çatışan gruplardan Sünni'leri silahlandırarak, El-Kaide uzantılarına karşı mücadele etmelerini bekleme önerisi, mevcut ABD yönetimi için alternatif politika üretmede geline sınırları göstermesi açısından ilginç noktalara işaret ediyor. Bu grupların ABD'den alacakları silahları başta Şii'ler olmak üzere diğer etnik/dinsel gruplara ve/veya Koalisyon güçlerine karşı kullanmayacaklarının garantisi elbette yok, ama denenen tüm farklı yöntemlere rağmen Irak'taki kaos ve çatışmaların önlenememiş olması, ABD yönetimini "giderayak" sorunu çevreye yaymaya yönelik yöntemler denemeye itebilir.

Bölge uzmanlarının Irak'ta kontrolü sağlayacak ve yeni yönetime halk desteğini getirecek temel unsur olarak öne çıkarttıkları Irak halkının çoğunluğu için elle tutulur belirgin ilerleme ve refah sağlayabilecek önlemlerin alınması gerektiğini söylemelerine rağmen, geline noktada Irak'ta petrol üretimi hala Saddam dönemdeki üretimin altında seyredi-

¹ Savaşın planlanması ve gelişimi için bkz. Michael R. Gordon ve Bernard E. Trainor, *Kobra II, Irak İşgalinin Perde Arkası*, Çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul, Doğan Kitap, 2006. Savaş ve savaş öncesine dair ek bilgi için bkz. John Keegan, *The Iraq War*, New York, Alfred A. Knopf, 2004.

yor, hala her gün elektrik kesintileri gerçekleşiyor ve hala pek çok kişi işsiz ve gelirsiz yaşamaya çalışıyor, okullar kapalı, sağlık sistemi çökmüş durumda.

Öte yandan, Irak halkının uzun dönemde yabancı askeri-sivil varlığına yönelen reaksiyonu, hem savaş sonrası Irak'taki yapılanmanın karakterini hem de gelişmelerin diğer bölge ülkelerine etkilerini belirlemeye devam ediyor. Irak'ta devam eden kararlı direniş hem sivil-asker kayıplarını artırıyor, hem de uluslararası kamuoyunun (ABD'ninki de dahil) konuya yaklaşımlarını temelinden etkiliyor. Uzayan işgal dönemi, Irak halkının yıllardır birikmiş akut sağlık ve refah sorunlarını gidermekte gelişme sağlayamadığı ölçüde halkın reaksiyonlarını daha hızlı harekete geçiriyor. Ülkedeki farklı etnik ve dinsel kimlikleri aşırı vurgulayan yeni siyasi yapı, bu tür ayrımları şiddet ve korkuyla baskı altında tutan merkezi otoritenin yokluğunda, farklı gruplar arasında şiddet içeren çatışmaları da beraberinde getiriyor.

O kadar ki, bugün gelinen noktada devam eden çatışmalar, siyasi belirsizlik ve kaybedilen hayatlar Irak'ta gündelik yaşamın parçası haline gelmiştir. Olumsuzlukların, ülkenin ve bölgenin jeopolitik özellikleri, etnik ve mezhepsel kompozisyonu ve enerji kaynaklarına yakınlığı dikkate alındığında, sorunun etkilerinin Irak'la sınırlı kalmayacağı açıkça görülüyor. Irak'ta olan bitenlerin bölgesel ve küresel düzeyde kalıcı etkilerinin olacağı açıktır. Elinizdeki rapor, belirsizliğin hüküm sürdüğü bu bölgedeki gelişmelerin Irak merkezli olarak hangi bileşenler çerçevesinde ve ne yönde evrilebileceğini öngörmeyi ve bu çerçevede Türkiye'nin karşılaşması olası sorunlar ile alınabilecek tedbirlere dikkat çekmeyi hedeflemektedir.

Irak'ın geleceğini belirleyecek faktörleri dört başlık altında toplayabiliriz: İlk olarak ele alınacak uluslararası ortam çerçevesinde etkin olan en önemli faktör kuşkusuz ki ABD'nin siyasi hedef ve stratejileridir. Uluslararası sistemin yapısındaki dönüşüm ve sistem içe-

risinde özellikle ABD'nin pozisyonunun Irak'ın geleceğini yakından etkileyeceği açıktır. Ayrıca, Irak'a komşu devletlerin politikaları da ülkenin geleceğinde önemli role sahiptir. Bu ülkelerin Irak'la ve Irak'taki çeşitli gruplarla etkileşimleri bir yana, ABD'nin istikrar arayışında öne çıkardığı stratejilerin başarısı da büyük ölçüde komşu ülkelerin tutumlarından etkilenmektedir. ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik genel hedef ve stratejileri de Irak sorununun gelişimini etkileyebilir ve değişime zorlayabilir.

İkinci bölümde, Irak'ın iç dinamikleri ve sorunun geldiği aşama ele alınacaktır. Irak'ın iç dinamiklerinin (siyasi, dini, etnik, sosyal ve ekonomik özellikleri ile devletin çökmüş olması) evrimi de Irak'ın geleceğinde belirleyici olacaktır. Özellikle ülkenin dağılmasına yol açabilecek çatışmaları ve olası uzlaşmaları ancak bu bağlamda ele almak mümkündür. Yine sorunun geldiği aşamanın askeri, siyasi, sosyal özellikleri de ele alınmalıdır. Çünkü önerilecek çözümlerin, sorunun geldiği aşama ile uyumlu olmaları gerekmektedir. Bu da ancak soruna doğru teşhisle mümkündür. Aşağıda ana hatlarıyla ele alınacak söz konusu faktörlerin birbirleriyle etkileşim halinde evrilmeye devam ettikleri ve nihai noktayı bugünden kesin olarak tahmin etmenin zorluğu açıktır. Sürecin herhangi bir aşamasında öngörül(e)meyen bir faktörün devreye girmesi ve gelişmeleri öngörül(e)meyecek bir yöne çevirmesi de mümkündür. Yine de analizimizde Irak örneğinde olası tüm alternatifleri öngörüye dahil etmeye çalışacağız.

Üçüncü bölümde Irak'ın geleceğine dair olası senaryolar ele alınacak. Olası her ihtimalin ortaya koyularak inceleneceği bu bölümde, bir anlamda gelecek tahmin edilmeye ve olası senaroların yansımalarını öngörülme çalışılacak. Dördüncü ve son bölümde ise olayların merkezine Türkiye'yi koyarak Irak'la bağlantılı gelişmelerin Türkiye için ne anlama geldiği analiz edilecek ve alternatif gelecek beklentileri için alternatif hareket tarzları önerilecektir.

ULUSLARARASI ORTAM VE IRAK SORUNU

Devam eden Irak ile alakalı siyasi, ekonomik, güvenlik ve insanlık sorunları sadece bu ülkeyi değil tüm bölgeyi hatta dünyayı yakından ilgilendirmektedir. Irak, jeopolitiği, doğal kaynakları sosyal, etnik ve mezhepsel özellikleri ile mevcut sorunları kolaylıkla siyasal sınırlarının ötesine taşıyabilmektedir.² Ülkenin etnik ve mezhepsel çeşitliliğinin siyasal sınırlarının ötesinde de devam etmekte olması,³ Irak merkezli sorunların bu ülkenin topraklarında çevrenmesine imkan vermemekte, sorunlar çevre ülkelere de yayılmakta ya da onları etkilemektedir. Ülkenin zengin petrol ve doğal gaz kaynakları da büyük petrol şirketleri ile büyük tüketici devletlerin iştahını kabartmaktadır.

Savaş sonrası gelişmeler, bazı komşu ülkelerin çıkarlarına uygun bir ortam yaratırken, diğerleri bu durumdan farklı biçimlerde zarar görmeye başlamışlardır. Özellikle de siyasal, güvenlik ve ekonomik alanlarda riskler artmıştır. Irak sorunu, üç boyutlu, birbiriy-le etkileşim halinde kalıcı etkiler yaratmıştır. Bunlar, savaşın doğrudan tetiklediği Irak ile ilgili gelişmeler, mevcut durumun bölgesel dengeler üzerine etkileri ve küresel aktör ABD nin yeni durumu olarak sıralanabilir. İfade ettiğimiz alanlardan her biri, ülkelerin Irak algılamasını/okumasını farklılaştırmıştır.

² Irak jeopolitiğinin bölgesel etkileri için bkz., Geoffrey Kemp ve Robert E. Harkavy, *Strategic Geography and the Changing Middle East*, Washington D.C., Brookings Institution, 1997; Ewan W. Anderson, *The Middle East: Geography and Geopolitics*, Londra, Routledge 2000; Louise Fawcett, *International Relations of the Middle East*, Oxford, Oxford University Press, 2005.

³ Adeed Dawisha, "The Assembled State: Communal Conflicts and Governmental Control in Iraq", Leonard Binder (der.), *Ethnic Conflict and International Politics in the Middle East*, USA, University Press of Florida, 1999, s. 61-77; Graham E. Fuller ve Rend Rahim Francke, *The Arab Shi'a: The Forgotten Muslims*, New York, St. Martin's, 1999, s. 87-119.

A. Tarihte Irak

Bugünkü Irak, İngilizler'in I. Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı eyaletleri Musul, Bağdat ve Basra'yı ele geçirmeleri sonucunda doğdu.⁴ İngilizler başta ülkeyi doğrudan yönetmeyi düşündülerse de, halkın sert muhalefetiyle karşı karşıya kalma korkusuyla bu fikirlerinden vazgeçerek, 23 Ağustos 1921'de Mekke Şerifi Hüseyin Bin Ali'nin oğlu Faysal'ı Irak'ın ilk kralı ilan ettiler.⁵ 3 Ekim 1923'de bağımsızlığını kazanan Irak, 1932'de Milletler Cemiyeti'ne üye oldu.

1958'de Tümgeneral Abdülkerim Kasım ve Yüzbaşı Abdüselam Muhammed Arif'in darbesiyle Krallık devriliş, Cumhuriyet ilan edildi. General Abdülkerim Kasım Cumhurbaşkanı oldu. Şubat 1963'de bu sefer Kasım, Arap Sosyalist Baas Partisi'nce düzenlenen bir darbeyle devrildi, Arif devlet başkanı oldu. Kasım 1963'de ise Arif ve bir grup subay Baas hükümetini devirdi. Muhammed Arif'in 1966'da bir helikopter kazasında hayatını kaybetmesinin ardından ağabeyi General Abdülrahman Muhammed Arif devlet başkanlığı görevini devraldı ama o da 1968'de Baas Partisi'nce düzenlenen bir darbeyle devrildi. General Ahmed Hasan El Bekr devlet başkanı olurken, yardımcılığına 31 yaşındaki Saddam Hüseyin getirildi.⁶ Temmuz 1979'da Hasan El-Bekir'in devlet başkanlığından istifası ile de yaklaşık 24 sene Irak'ın diktatörü olacak Saddam

Hüseyin başkan oldu. Görüleceği üzere Irak tarihi darbeler ve karşı darbeler sarmalı ile 1970'lerin sonuna gelmiştir.

Saddam Hüseyin dönemi pekçok gelişmelere sahne oldu ama bunlardan en çok akılda kalanı milyonlarca insanın ölümüne sebep olan ve sekiz yıl süren Irak-İran Savaşı'ydı.⁷ Şahın ülkeden kaçması ve henüz Humeyni'nin iktidarını pekiştirmedeği geçiş sürecini Saddam Hüseyin, bir fırsat olarak gördü. Cezayir anlaşması ile göreceli olarak sükunete kavuşmuş olan İran-Irak sınırında kısa süren bir sınır çatışması yaşandı. Ancak bunu fırsat olarak gören Saddam Hüseyin Eylül 1980'de saldırıyı başlattı. Her iki ülkeye de insani ve ekonomik olarak büyük kayıplar verdiren savaş ancak 1988'de Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan İran-Irak askeri izleme grubu UNIMOG denetiminde imzalanan ateşkes anlaşmasıyla sona erdi.

B. Körfez Savaşı ve Sonrası

İran-Irak savaşı, Irak ekonomisine, alt yapısına ve sosyal dokusuna büyük zararlar verdi. Küresel ölçekte petrol fiyatlarının düşmesi ve Arap ülkelerinden alınan borçların vadesinin gelmesi Saddam yönetimini zorlamaya başladı.⁸ Bu çıkmazdan kurtulmak isteyen Saddam Hüseyin'in aklına gelen ilk çıkış yolu, tarihsel olarak üzerinde hak iddia edilen Kuveyt'i işgal etmek oldu.⁹

⁴ David Fromkin, *Barişa Son Veren Barış: Modern Orta Doğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922* (çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, Sabah Kitapları, 1993; Bernard Lewis, *Orta Doğu* (çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, Sabah Kitapları, 1996; Marian Kent, "Büyük Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu 1900-1923", Marian Kent (der.), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler* (çev. Ahmet Fethi), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Aralık 1999, s. 199-224; İhsan Şerif Kaymaz, *Musul Sorunu, Petrol ve Kürt Sorunları ile Bağlantılı Tarihsel ve Siyasal bir İnceleme*, İstanbul, Otopsi Yayınları, 2003; Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar* (çev. Şirin Tekeli), İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s. 113-201; Hanna Batatu, "Of the Diversity of Iraqis, the Incohesiveness of their Society, and their Progress in the Monarchic Period toward a Consolidated Political Structure", Albert Hourani, Philip S. Khoury ve Mary C. Wilson (der.), *The Modern Middle East*, Londra, I. B. Tauris, 1993, s. 503-525; Volkan Ş. Ediger, *Osmanlı'da Neft ve Petrol*, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2006, s. 299-388; Hikmet Uluğbay, *İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik*, Ankara, Turkish Daily News Matbası, 1995.

⁵ İşgal ve sonrası için bkz., C. J. Edmons, *Kürtler, Türkler ve Araplar* (çev. Serdar Şengül ve Serap Ruken Şengül), İstanbul, Avesta Yayınları, 2003. W.R.Hay, *Kürdistan'da İki Yıl, 1918-1920* (çev. Fahriye Adsay), İstanbul, Avesta yayını, 2005

⁶ Saddam Hüseyin'in iktidara gelişi ve ilk yılları için bkz., Fuad Matar, *Saddam Hussein, The Man, The Cause and The Future*, Londra, Third World Center, 1981

Tayyar An, *Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 372-401; Shahram Chubin ve Charles Tripp, *Iran and Iraq at War*, Colorado, Westview Press, 1988.

⁷

⁸ Liam Anderson ve Gareth Stansfield, *The Future of Iraq: Dictatorship, Democracy or Division?*, New York, Palgrave Macmillan, 2004, s. 84-87.

⁹ Amatzia Baram, "The Iraqi Invasion of Kuwait: Decision-making in Bagdat", Amatzia Baram ve Barry Rubin (der.), *Iraq's Road To War*, New York, St.

Martin's Press, 1993. Körfez Savaşı sırasındaki tartışmalar hakkında daha fazla bilgi için bkz., Michael R. Gordon ve General Bernard E. Trainor, *The General's War: The Inside Story of the Conflict in the Gulf*, New York, Little Brown and Company, 1995.

Irak, Ağustos 1990'da petrol üretim kotalarını aşmak ve tartışmalı bölgelerden petrol çıkarmakla suçladığı komşusu Kuveyt'i işgal ederek 19. ili olarak topraklarına kattığını ilan etti. Saddam Hüseyin'in uzlaşmaz tutumu karşısında BM'ye üye çeşitli ülkeler, ABD öncülüğünde Suudi Arabistan'a askeri yığınak yapmaya başladı.¹⁰ Irak, BM Güvenlik Konseyi'nin 660 numaralı kararı uyarınca 15 Ocak 1991'e kadar Kuveyt'ten çekilmeyince Irak, 16 Ocak'da hava bombardımanıyla başlayan Körfez Savaşı sonunda 27 Şubat'ta Kuveyt'ten çekilmek zorunda kaldı. Koalisyon güçlerinin Bağdat'a girmeden 28 Şubat'ta imzaladıkları ateşkesin ardından kuzeyde Kürtler, güneyde de Şiilerin ABD'nin cesaretlendirmesiyle ayaklanmaları Irak kuvvetlerince acımasızca bastırıldı. Bir milyonun üzerinde Iraklı Kürt Türkiye ve İran'a sığındı. Bunun üzerine koalisyon güçleri Ağustos 1992'de 36. paralelin kuzeyi ile 32. paralelin güneyindeki alanları güvenli bölge ilan ettiler ve çok uluslu Çekiç Güç kuruldu.¹¹

Irak'ın 1994'de Kuveyt'in sınırlarını ve bağımsızlığını tanımamasının ardından Nisan 1995'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 986 sayılı kararıyla Irak'ın gıda ve ilaç satın almasına olanak verecek şekilde kısmen petrol ihracatına başlamasına onay verdi. "Petrol karşılığı gıda programı" olarak adlandırılan bu uygulamayla Körfez Savaşı'ndan sonra uygulamaya konan Birleşmiş Milletler ambargosu yumuşatılmış oldu. Bu arada, kuzeyde kendi aralarında çatışmakta olan Kürt gruplardan KDP'nin (Barzani) davetiyle Irak askeri güçleri Ağustos 1996'da

kuzeydeki uçuşa yasak bölgeye girerek Erbil'i alınca ABD, kuzeydeki uçuşa yasak bölgeyi Bağdat'ın hemen güneyine 33. paralele kadar genişletti.¹² Saddam kuvvetleri, Talabani'den aldıkları Erbil'i, Barzani'nin peşmergelerine devrederek geri çekildiler. Bu durum Kürtler arası dengeleri Barzani lehine bozdu. Ancak, ABD'nin Saddam Hüseyin'e karşı Kuzey Irak'ta oluşturduğu ve eğittiği muhalif Iraklılardan müteşekkül silahlı grupların bir kısmı Irak ordusunun eline geçti. ABD, geri kalan kısmını aileleri ile birlikte Türkiye üzerinden önce Hint okyanusundaki Guam adasına, ardından da ABD'ye götürdü. Türkiye bu sürecin başında Kuzey Irak'ta inisiyatifi geçici olarak ele geçirdi. Bu bağlamda Barzani ve Talabani güçleri arasındaki çatışmaları durdurmak için Türkmenler ve Asurilerden oluşan "Ateşkes İzleme Gücü"nü kurdu ve eğitti.¹⁴ Bu gücün masraflarını İngiltere ve ABD üstlendi.

Körfez Savaşı'nın ardından Irak'ın BM silah denetçileriyle ilişkileri de inişli-çıkışlı oldu. Nisan 1991'de kurulan UNSCOM'un çeşitli gerilimler sonunda 1998'de ülkeden çekilmesini takiben "Çöl Tilkisi" operasyonu ABD ve müttefik güçler yaygın hava bombardımanıyla Iraklı BM'yle işbirliğine zorladılar ve 1999'da UNMOVIC kurularak denetlemelere yeniden başladı. Clinton yönetimi bu süreçte "Irak kurtarma yasası"nı¹⁵ çıkartarak bazı askeri ve politik hazırlıklara başladı. Bu hazırlığın en önemli ayağını, Talabani ve Barzani'yi bir araya getirmek ve Saddam'a karşı ittifak kurmak oluşturdu. Yine aynı süreçte Öcalan'ın Suriye'den çıkartılması fikri işlen-

¹⁰ ABD'nin Birinci Körfez Savaşı'ndaki tutumuyla ilgili olarak bkz: Shibley Telhami, "Between Theory and Fact: Explaining U.S. Behavior in the Gulf Crisis", Tref Y. Ismael and Jacqueline S. Ismael (ed.), *The Gulf War and the New World Order*, Florida, University Press of Florida, 1994, s. 153- 183.

¹¹ Baskın Oran, *Kalkık Horoz*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1998.

¹² Ramazan Gözen, *Amerikan Kışkacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası*, Ankara, Liberte, 2000, s. 342-370.

¹³ Söz konusu gelişmeler için bkz., William R. Polk, *Irak'ı Anlamak* (çev. Nurettin Elhüseyni), İstanbul, NTV Yayıncılık, 2007.

¹⁴ Hakkı Öznur, *Cahşların Savaşı Kuzey Irak Kürt Hareketi ve Musul Kerkük Meselesi*, Ankara, Altınküre Yayınevi, 2003 s. 352-360. Anlaşma metni için bkz., "Türkiye, ABD ve İngiltere Temsilcilerinin PDK, KYB ve Türkmen Cephesi Heyetleriyle 30-31 Ekim 1996 Tarihinde Yaptıkları Toplantının Sonuç Belgeleri", *Serbesti*, No 3, Şubat 1999, s. 100-104.

¹⁵ Başkan Clinton tarafından imzalanan "Irak Özgürleştirme Yasası"nın tam metni için bkz: *Iraq Liberation Act of 1998*, http://frwebgate.access.gpo.gov/cgi-bin/getdoc.cgi?dbname=105_cong_public_laws&docid=f:publ338.105

meye başlandı. Böylece Türkiye'nin Kuzey Irak'la ilgisi azaltılacaktı. Ancak Barzani ve Talabani'nin Washington ve Londra'da bir araya gelmesi Türkiye'nin hızla inisiyatifi kaybetmesine yol açtı.¹⁶

Öte yandan bir türlü rayına oturmayan BM denetlemeleri ABD'ye önemli bir fırsat verdi. Temmuz 2002'de, Irak'ın BM Genel Sekreteriyle görüşmeleri sonunda, nihai olarak silah denetçilerinin ülkeye gelişlerini reddetmesi dönüm noktası oldu. ABD Kongresi, Ekim 2002'de, Başkan Bush'a Irak'a karşı savaş açma yetkisi tanıdı. 8 Kasım 2002'de BM Güvenlik Konseyi'nin 1441 sayılı kararıyla silah denetçilerinin yetkileri arttırılırken,

Irak'a da işbirliği yapmaması durumunda "ciddi sonuçlarla karşılaşacağı" uyarısı yapıldı. Takiben denetçiler Irak'a dönerken, süreci fırsata çevirmek üzere harekete geçen ABD, savaş hazırlıklarına hız verdi. Başkan Bush, 17 Mart'ta, Saddam Hüseyin ve oğullarına ülkeyi terk etmek için 48 saatlik süre tanıyan bir ultimatom verdi. 20 Mart'ta ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri "Irak'ı kitle imha silahlarından arındırmak, Saddam Hüseyin'in teröre verdiği desteği kesmek ve Irak halkını özgürleştirmek" gerekçeleriyle saldırıya geçti. 9 Nisan'da başkent Bağdat'a giren koalisyon güçleri Saddam Hüseyin iktidarını devirdi. 15 Nisan'da Irak tümüyle koalisyon güçlerinin denetimine geçti.

II. ABD'NİN ORTA DOĞU POLİTİKALARINDA IRAK

11 Eylül saldırıları ve 2003'ün ilk yarısında Irak'a düzenlenen askeri operasyonun ardından Amerikalı politikacılar "Genişletilmiş Orta Doğu Projesi"nden bahsetmeye başladılar.¹⁷ Buna göre bölge ülkelerinin ekonomik ve politik durumları demokrasi ve serbest piyasa ekonomisi kuralları teşvik edilerek iyileştirilecek, bölge insanlarına daha iyi sosyo-ekonomik ortam oluşturulacak ve böylelikle bölgeden kaynaklanan güvenlik riskleri azaltılacaktı. Genel olarak Orta Doğu'nun ama özellikle de Irak'ın, köktendincilik, terörizm ve kitle imha silahlarının yayılmasını teşvik ettiği vurgulanıyordu.

Amerika'nın bölgeye yönelik politikalarında ekonomik ve politik durumunun iyileştirilmesinin gerekliliği yönünde yaptıkları tüm vurgulara rağmen, Irak'ta bu sağlanamadı ve ülkedeki çatışmaların fiilen bitmemesinin de etkisiyle askeri metodlar üzerinde duruldu. 11 Ocak 2007'de ABD'nin son "yeni" Irak

stratejisini açıklayan Başkan Bush, ABD halkına ve dünyaya seslendiği konuşmasında Irak Savaşı'nda direnişle mücadele ve mezhep çatışmalarının önlenmesi konusunda başarısız olmalarının sebebini asker sayısının daha önceden arttırılmamasına bağladı ve konuşmasında Irak'a 21.500 Amerikan askeri daha gönderilmesini önerdi.

Genel olarak bakıldığında, ABD'nin Irak politikalarının Orta Doğu politikalarıyla içiçe geçtiği görülmektedir. ABD ve sadık müttefiki İngiltere'nin tutumlarının Irak'ın geleceğinde etkili olması kadar, Irak sorunu da ABD'yi ve Orta Doğu politikalarını çeşitli biçimlerde etkilemektedir. Bu çerçevede bu ilişki aşağıda üç ana başlık altında ele alınarak, ilk olarak, ABD'nin Orta Doğu'daki politik hedefleri, ardından Irak sorununun ABD'nin bölgesel çıkarları ve stratejilerine etkileri ve son olarak da ABD'nin Irak stratejisi ve başarı şansı analiz edilecektir.

¹⁶ Barzani ve Talabani'nin Washington görüşmeleri ve uzlaşılan metin için bkz., *Serbesti*, No 3, Şubat 1990, s. 104-107.

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz., US Department of State, *BMENA*, <http://bmena.state.gov>

¹⁸ White House, Office of the Press Secretary, "President's Address to the Nation", 10 Ocak 2007, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2007/01/20070110-7.html>

A. ABD'nin Orta Doğu'daki Çıkarları - Hedefleri

Orta Doğu, Amerikan çıkarlarının gerçekleştirmesinde önemli bir yere sahiptir.¹⁹ Bölge, günümüz teknolojileri ve küreselleşme göz önüne alındığında önemi daha da artan jeopolitik konumu ve vazgeçilmez doğal kaynakları ile ABD'yi yakından ilgilendirmektedir. Nitekim bölge, üç kıtanın kesişme ve geçiş güzergahı üzerinde bulunmaktadır. Öte yandan artan petrol ve doğal gaz talebi, buna bağlı ekonomilerin karşılıklı bağımlılıkları dikkate alındığında bölgenin ehemniyeti bir defa daha gözler önüne serilmektedir.

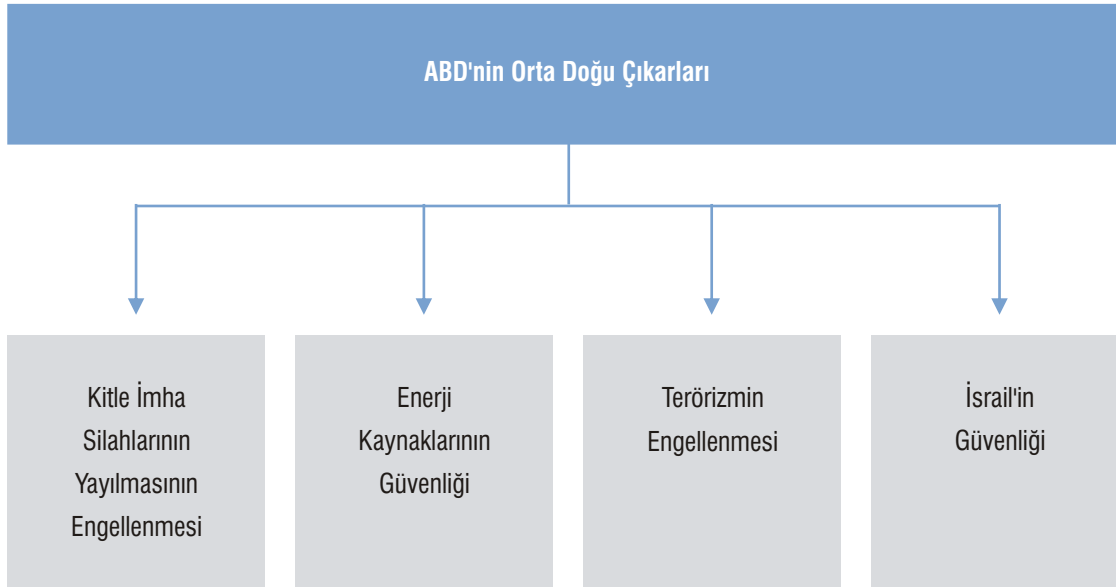
ABD'nin Orta Doğu'daki hedeflerini dört başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar, bölgeden kaynaklandığına inandığı radikal İslamcı terörizmle mücadele, enerji arzının sürekliliğinin uygun fiyatlarla sağlanması, İsrail'in güvenliği ve son olarak kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesidir. ABD'nin ge-

lecekte yapabileceklerini anlamak için bu hedeflere daha yakından bakmak gerekmektedir.

1. Bölgeden kaynaklanan radikal İslamcı tehdidinin ortadan kaldırılması

11 Eylül saldırıları ile ABD'yi kendi evinde vuran radikal dini terörizm, halen büyük bir tehdit olarak görülmektedir.²⁰ ABD, Orta Doğu'dan kaynaklandığını düşündüğü bu radikal dini terörizmi, öncelikli tehdit olarak tanımlamaya devam etmektedir. Bu nedenle öncelikle bölgeyi "teröristlerden temizlemek", yuvalarını dağıtmak ve saldırı kapasitelerini geriletmek istemektedir. Bu çabalarla eş zamanlı olarak, bölgenin ekonomik, politik, sosyal, zihinsel ve kültürel yapısını küresel sistemle uyumlu hale getirmek istemektedir. Terör tehdidini ortadan kaldırmak isteyen ABD bir saldırı olmasını beklemeden, askeri güç kullanabileceğini (önleyici vuruş), teröristlerle bulun-

Şekil 1 : ABD'nin Orta Doğu'daki Çıkarları

¹⁹ Detaylı bilgi için bkz. David W. Lesch (der.), *The Middle East and The United States, A Historical and Political Reassessment*, Colorado, Westview Press, 1996.

²⁰ Martha Crenshaw, "Why is America the Primary Target? Terrorism as Globalized Civil War", Charles W. Kegley, Jr. (der.) *The New Global Terrorism*, New Jersey, Pearson Education, 2003, s. 160-173; Walter Laquer, *Terrorism in the Twenty-first Century*, New York, The Continuum International Publishing, 2003, s. 30-48.

dukları topraklarda savaşmak zorunda olduğunu ifade etmektedir.²¹ Tehdidin asimetrik karakteri, mücadelenin uzun zaman gerektirmesi ve diğer çıkarlarla aynı coğrafyada çakışması Orta Doğu'nun uzun yıllar ABD'nin ilgi alanında kalacağını göstermektedir. Öte yandan, ABD'nin Irak'ta saplandığı çelişkili durum, giderek daha fazla sayıda radikal İslamcıyı Irak'a çekmekte, bir zamanlar SSCB'ye karşı Afganistan'da oluşan uluslararası cihatçı dayanışma, giderek Irak'ta ABD'ye karşı oluşmakta ve bölge radikal İslamcı terörün merkezi haline gelmektedir.

2. Enerji arzının kesintisiz sürdürülmesi

Petrol ve doğal gaz, günümüz dünya ekonomisinin en önemli girdilerinden ve politik-askeri gücün stratejik araçlarından biridir.²² Öncülüğünü ABD'nin yaptığı mevcut küresel ekonomik ve siyasi sistemin ve sistem içerisindeki ABD liderliğinin sürdürülebilmesi, ucuz, kesintisiz ve güvenli enerji arzının devamıyla mümkündür. Ayrıca, ABD liderliğine karşı olası meydan okuyucuların ortaya çıkabilmesi de enerji arzını kontrol edebilme potansiyelleriyle ilintilidir. Bu nedenle dünya petrol ve doğal gaz yataklarının % 65'ine sahip olan Orta Doğu bölgesi uzun yıllardır ABD'nin öncelikli ilgi alanı olmuştur.²³ Gelecekte dünya ekonomisinin petrol ve doğal gaza bağımlılığında önemli bir değişiklik olmayacağı öngörülmektedir. Bu durumda, önümüzdeki yıllar-

da ABD'nin Orta Doğu bölgesine yönelik ilgisinin ve bölgeyi kontrol etme arzusunun fazla değişmeden devam edeceğini varsayabiliriz.

Irak savaşının ABD'nin enerji kaynakları üzerinde hakimiyet kurma arzusuyla yakından ilişkili olduğu ileri sürülmüştür.²⁴ Savaş öncesinde Amerika'daki bazı muhafazakar çevreler tarafından yapılan açıklamalar, örneğin Başkan Yardımcısı Dick Cheney'nin Saddam'ın "dünya enerji arzının çoğunu denetimine almak için" kitle imha silahlarından devasa bir cephanelik oluşturduğunu söylemesi,²⁵ savaşın ana nedeninin enerji kaynaklarının kontrolü olduğuna inananların sayısını arttırmıştır. Her ne kadar enerji arzının kesintisiz sürdürülmesinin Amerika'nın öncelikleri arasında olduğunu kabul etmek gerekmele birlikte, Irak Savaşı'nın başlangıcının tek nedeninin bu öncelik olduğunu söylemek yanlış olur. ABD savaşmadan da büyük ölçüde dünya enerji piyasaları ve fiyatlarına hakim olabilmektedir.²⁶ Öte yandan, Amerikan şirketlerinin savaş öncesinde uzun yıllar Irak enerji piyasasının dışında kaldıkları da bir gerçektir.²⁷ Ayrıca Başkan Yardımcısı vasıtasıyla çok uluslu enerji şirketlerinin Bush yönetimini etkileme imkanına sahip oldukları da unutulmamalıdır. Bu çerçevede, Irak enerji kaynaklarının kontrolü, savaş başlatan gerekçe değilse bile, savaş sonrası düzenlemelerinde ABD yönetiminin önemli önceliklerinden birisi haline gelmiştir.

²¹ *The National Security Strategy of the United States of America*, Eylül 2002, <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>. Amerika'nın güvenlik algılamasında Orta Doğu ve terörizm ilişkisi için bkz., Bruce Hoffman, *Inside Terrorism*, New York, Columbia University Press, 2006, s. 81-131; James Beckman, *Comparative Legal Approaches to Homeland Security and Anti-Terrorism*, Burlington, USA, Ashgate, 2007, s. 13-51; Philip P. Purpura, *Terrorism and Homeland Security: An Introduction with Applications*, Oxford, Elsevier Inc., 2007; Jonathan R. White, *Terrorism and Homeland Security*, Belmont, USA, Thomson Higher Education, 2006; David G. Kamien, *Homeland Security Handbook*, New York, McGraw-Hill, 2006.

²² Oystein Noreng, *Ham Güç, Petrol Politikaları ve Pazarı*, çev. Nurgül Durmuş, Ankara, Elips Yayıncılık, 2004; Daniel Yergin, *Petrol: Para, Güç ve Çatışmanın Epik Öyküsü*, Çev. Kamuran Tuncay, Ankara, Türkiye İş Bankası, 1995; Oystein Noreng, *Petrol ve İslam*, Çev. Dilek Başak, İstanbul, Sabah Yayıncılık, 1997; Cenk Pala, *20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni: ABD, Petrol, Dolar, Petrol Krizlerinin Perde Arkası*, İstanbul, Yasak Elma, 2007; Michael T. Klare, *Kaynak Savaşları, Küresel Çatışmaların Yeni Alanları*, çev. Özge İnciler, İstanbul, Devin Yayıncılık, 2005.

²³ C. Max Kortepeter (der.), *Oil and The Economic Geography of the Middle East and North Africa*, New Jersey, The Darwin Pres, 1991.

²⁴ Robert J. Lieber, "Iraq and the World Oil Market: Oil and Power After the Gulf War", Amatzia Baram ve Barry Rubin (der.), *Iraq's Road To War*, New York, St. Martin's Press, 1993, s. 85-105.

²⁵ Dick Cheney'nin 103. Ulusal Kongre'de konuya ilişkin yaptığı açıklama için bkz., The White House, Office of Press Secretary, "Vice President Speaks at VFW 103rd National Convention", 26 Ağustos 2002, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/08/20020826.html>

²⁶ Sedat Laçiner, "Irak Savaşı: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme", *USAK Stratejik Gündem*, <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=153>

²⁷ Baas rejimi iktidara geldiğinde, 1973 sonrasında, Irak petrolünü SSCB'nin yardımı ile devletleştirdi. ABD şirketleri 2003 müdahalesine kadar Irak petrolü üzerinde söz sahibi olmadılar.

3. İsrail'in güvenliğinin sağlanması

ABD'nin İsrail ile çok özel ilişkileri bulunmaktadır.²⁸ İsrail'in güvenliğinin sağlanması ABD'nin öncelikli amaçlarından biridir. Amerikan Ulusal Strateji Belgeleri'nin hemen hepsinde "İsrail'in güvenliğinin sağlanması" ayrı bir madde olarak belirtilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri ABD'den en fazla ekonomik yardım alan ülke konumunda olan İsrail, özellikle 1974'de Mısır'la imzaladığı barış anlaşması sonrasında, teşvik olarak ABD'den sadece o yıl için yaklaşık olarak 3 milyar dolar yardım almıştır. İsrail'in 1948'te kuruluşundan beri Amerika'dan aldığı ekonomik yardımın 97 milyar dolara ulaştığı ileri sürülmektedir.²⁹

ABD ile İsrail arasındaki ilişkisi "nev'i şahsına münhasır"dır. ABD'ye ağır sorumluluk ve maliyet yükleyen bu ilişkinin en önemli nedeni ABD'de etkin konumda olan Yahudi lobisinin gücüdür.³⁰ Ayrıca ABD yönetimlerinin dış politika önceliklerinin belirlenmesine etkili olan Washington merkezli düşünce kuruluşlarında bu lobinin ve yerel Yahudilerin etkinliğini de unutmamak gerekir. Özellikle Bush yönetimine yakın "neo-con" düşünce merkezlerinde nüfuslarına oranla ağırlıkları gözden kaçırılmamalıdır. Bu nedenle İsrail'in varlığına yönelik tehdit ve tehlikelerin algılanma biçimi ve bertaraf edilmesi ABD dış politikasının öncelikli hedeflerinden biri haline gelmiştir.

Bu çerçevede Orta Doğu'da yakın dönemde İsrail açısından en önemli tehdit ola-

rak Saddam Hüseyin'in Irak'ının görüldüğü³¹ ve bu ülkenin işgalinin İsrail'i rahatlatmış olduğunu söylenmelidir. İsrail'e yönelebilecek tehditlerin engellenmesinin ve bu ülkenin bölgede rahatlatılmasının önümüzdeki dönemde de ABD'nin Orta Doğu politikalarında önemli bir yer tutmaya devam edeceği açıktır.

4. Kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi

Kitle imha silahlarının (KİS) yayılması ve özellikle terörist gruplarla radikal yönetimlerin eline geçmesi ABD'nin önemli endişelerinden birisidir ve bu çerçevede özellikle Orta Doğu'da kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi ABD'nin öncelikli hedeflerinden biridir.³² KİS'lerin "terörist devletlerin" yanı sıra terör örgütlerinin de eline geçmesi durumunda³³ ABD'nin çıkarlarını gerçekleştirmesinin zorlaşacağı gibi İsrail'in varlığı da tehdit altında olacaktır. Dolayısıyla kitle imha silahlarının totaliter rejimlerin ve terör örgütlerinin eline geçebileceği ve kendisine karşı kullanılabileceği endişesi ABD'nin en önemli güvenlik sorunu olarak ifade edilmektedir.³⁴ Bu nedenle ABD, kitle imha silahlarının üretimi ve yayılması ile yakından ilgilenmektedir. Önümüzdeki dönemde de ABD bu ilgisini sürdürecektir. Nitekim, Irak Savaşı öncesi kullanılan en önemli argümanlardan birisi de, Irak'ın nükleer silah geliştirme programına devam ettiği, kitle imha silahlarına sahip olduğu ve bunların denetlenmesine izin vermediğiydi. Operasyonlar sonrasında bu tezi destekleyecek kanıtların bulunamamış olması da savaşa

²⁸ Bernard Reich, "The United States and Israel: The Nature of a Special Relationship", David W. Lesch, *The Middle East and The United States* (der.), Colorado, Westview Press, 1996, s. 233-248.

²⁹ Jewish Virtual Library, "US Assistance to Israel", http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/US-Israel/U.S._Assistance_to_Israel1.html

³⁰ Daha geniş bilgi için bkz., Paul Findley, *ABD'de İsrail Lobisi*, çev. Mustafa Özcan-Ahmet Asrar, İstanbul, Pınar Yayınları, 2000.

³¹ Anver Yaniv, "Israel Faces Iraq: The Politics of Confrontation", Baram/Rubin der., *Iraq's Road To War*, s. 233-251. Bruce W. Jentleson, *American Foreign Policy*, New York, W. W. Norton & Company, 2000, s. 252-

³² Bruce W. Jentleson, *American Foreign Policy*, New York, W. W. Norton & Company, 2000, s. 252-258.

³³ Terörizm ve KİS ilgili olarak bkz. Jonathan B. Tucker (der.), *Toxic Terror, Assessing Terrorist Use of Chemical and Biological Weapons*, London, MIT Press, 2000.

³⁴ Terörizm ve kitle imha silahları bileşimi ABD için dehşet verici bir senaryo haline gelmiştir. Bkz. Stren Russell D. Howard ve Reid L. Sawyer (der.) *Terrorism and Counterterrorism*, New York, McGraw-Hill, 2002.

şüpheyile bakanları harekete geçiren en önemli noktaydı.

Burada göz ardı edilmemesi gereken önemli bir husus ABD'nin kitle imha silahlarıyla ilgili endişe ve politikalarının ABD'nin küresel politikalarının bir parçası olduğu ve iktidarın ideolojik kimliklerinden bağımsız olduğudur. Bir diğer ifade ile, ABD'de iktidarın değişmesi, ülkenin politik hedeflerinin değişeceği anlamına gelmez. Ancak kullanılan araçlar ve uygulanan stratejiler değişebilir.

B. ABD'nin Irak'a Yönelik İlgisinin Gelişimi

ABD'nin Irak'la doğrudan ve yoğun ilgisi II. Dünya savaşının ardından Orta Doğu'da İngiltere'nin dengeleyici ve yönlendirici rolünü üstlenmesiyle başladı.³⁵ Irak, 1958 de askeri bir darbeyle kral II. Faysal'ın devrilmesine kadar İngiltere ile zaman zaman sorunlar yaşasa da, görece olarak iyi ilişkiler geliştirmişti. Fakat İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İsrail'in kuruluşu, tüm Orta Doğu'da olduğu gibi, Irak'ta da tepki ile karşılanmış, bu durum İsrail'e destek veren ABD ile Irak'ın ilişkilerinin ABD'nin istediği düzeyde geliştirilmesine engel olmuştu. Öte yandan, 1963'den sonra sürekli askeri darbelerle el değiştiren iktidarı ele geçirenlerin ideolojik yaklaşımlarına göre Irak'ın 1970'li yıllarda SSCB ile iyi ilişkiler geliştirmesi ise İngiltere ve ABD'yi tedirgin etmiş, Irak'a şüpheyile yaklaşımlarına neden olmuştu.³⁶ Bu arada, 1970'li yıllarda Batı dünyasının gittikçe artan petrol bağımlılığı özellikle 1973 sonrasında Irak'ı ABD'nin stratejik

ilgi alanına sokarken, İran İslam Devrimi ile Basra Körfezi'nde dengeler değişmeye başlayınca ABD Irak'la yakınlaşmayı tercih etti ve Köfz'de İran'ı dengelemek için aktif biçimde Irak'a destek vererek, aşırı silahlanmasına katkı sağladı.³⁷

1. Körfez Savaşından işgale ABD'nin Irak politikaları

İran-Irak Savaşının 1980'de başladığı sınırlarda ateşkesle sona ermesinin ardından savaş sırasındaki kayıplarını gidermek ve savaş sonrası Irak halkının ilgisini ülkedeki sorunlardan uzaklaştırmak peşinde olan Saddam Hüseyin, 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal ve 8 Ağustos 1990'da ise ilhak etti. 20 Kasım'da BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 678 sayılı karar uyarınca Bağdat'a düşen bombalarla başlayan Körfez Savaşı Mart 1991'de imzalanan ateşkesle sona erdi. Koalisyon güçlerinin önünde Bağdat'a girerek Saddam Hüseyin'i devirme imkanını kullanmayan ABD'nin de cesaretlendirmesiyle ülkenin kuzey ve güneyinde başlayan ayaklanmalar ise Irak kuvvetlerince birkaç hafta içerisinde rahatlıkla ve şiddetle bastırıldı. Bu tarihten sonra ABD'nin "haydut devlet"³⁸ kategorisine aldığı Irak'a yönelik politikası çeşitli aşamalardan geçerek doğrudan müdahale ve işgal noktasına kadar geldi.

Saddam yönetimine karşı ABD'nin cesaretlendirmesiyle başlayan ayaklanmalara ABD'den beklenen desteğinin gelmemesi ve Irak'ın müdahalesine tepki verilmemesi sonucu başarısız olmasının ardından ABD'nin Irak

³⁵ ABD'nin Orta Doğu'daki Osmanlı topraklarına ilgisi 19. yüzyılda başlar. Konu ile ilgili olarak bakınız. Bilmez Bülent Can, *Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000; Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel kökenleri*, Ankara, İmge Kitapevi, 2001.

³⁶ Charles Tripp, "Iraq" in Yezid Sayigh and Avi Shlaim, *The Cold War and the Middle East*, Oxford, Clarendon Press, 1997, s. 186-216
Adeed Dawisha and Karen Dawisha, (ed), *The Soviet Union In The Middle East*, London, Heinemann for The Royal Institute of International Affairs, 1982.

³⁷ İran- Irak Savaşı sırasında Amerika'nın Irak'a verdiği destek hakkında daha fazla bilgi için bkz., Murray Waas, "What Washington gave Saddam for Christmas", in Micah L. Sifry ve Christopher Cerf (der.) *The Iraq War Reader: History, Documents, Opinions*, New York, Touchstone Books, 2003, s. 30-40. Ayrıca bkz., William R. Polk, *Irak'ı Anlamak*, (çev. Nurettin Elhüseyni), İstanbul, NTV Yayıncılık, 2007, s. 144-153.

³⁸ Koalisyon güçlerinin Bağdat'a girmeme nedenleriyle ilgili tartışmalar için bkz. George Bush ve Brent Scowcroft, "Why We Didn't Go to Baghdad", in Micah L. Sifry ve Christopher Cerf (der.) *The Iraq War Reader: History, Documents, Opinions*, New York, Touchstone Books, 2003, s. 101-102. Güneyde Şiilerce kuzeyde de Kürtlerce başlatılan ayaklanmalarda ABD'nin rolü ve şiddetle bastırılması konusunda bkz. Faleh A. Jabar, "Why the Uprisings Failed", s. 103-114, Sifry ve Cerf (der.), *The Iraq War Reader*, s. 103-114; ve Kanan Makiya, "How Saddam Held on to Power", Sifry ve Cerf (der.) *The Iraq War Reader*, s. 114-125.

polikası Başkan Clinton'ın 1993'de açıkladığı İran ve Irak'a yönelik "çifte çevreleme" politikası çerçevesinde gelişti ve bu ülkelere uygulanan yaptırımların otoriter rejimler çöke-ne dek devam edeceği açıklandı. Yine de yaptırımların sonuç vermesi beklenirken, 1995-1996 döneminde CIA desteğiyle Irak Ulusal Konseyi (INC) üyelerini Kuzey Irak'a yerleştirmek ve oradan Bağdat'a yönelecek bir ayaklanma başlatma girişimi, INC üyelerinin bölgede yeterince destek bulamaması ve Talabani ile mücadele halindeki Barzani'yle anlaşılan Saddam Hüseyin'in Irak'ın kuzeyine müdahale etmesi sonucu terkedilmek zorunda kalındı. CIA'in Irak'ın kuzeyinde işbirliği yapmakta olduğu 6.000 kişiyi ilerleyen Saddam güçlerinin önünde bölgeden çıkarmak için Türkiye'nin de desteğiyle kapsamlı bir boşaltma operasyonu gerçekleştirmesi gerekti.³⁹

Bu gelişmelerin ardından ABD'nin Irak'ta rejim değişikliği için Irak içerisinden bir ayaklanmanın gerçekleşmesi konusundaki umutlarını terk ettiği ve yine yaptırımlara ağırlık vereceği, dönemin Dışişleri Bakanı Madeline Albright'ın 27 Mart 1997'deki bir konuşmasında "yaptırımların sonuç alınincaya dek devam edeceğini" vurgulamasından anlaşılıyordu.⁴⁰ Bu arada, Saddam güçlerinin kuzeye ilerlerken uçuşa yasak bölgede helikopterler kullanarak üstünlük sağlaması üzerine, helikopterler de yasak kapsamına alındı ve kuzeydeki uçuşa yasak bölgenin Bağdat'ın hemen güneyine, 33. paralele kadar genişletildiği 3 Eylül'de ABD tarafından açıklandı. Böylece, güneydeki benzer bölgeyle birlikte ele alındığında, Irak'ın neredeyse tamamı Irak uçaklarının ve helikopterlerinin uçuşuna kapatılmış oldu.

Harita 1 : Uçuşa Yasak Bölgeler

Kaynak: Washington Institute for Near East Policy, <http://www.washingtoninstitute.org/mapimages/41f15ce032464.pdf>

Clinton, her ne kadar 1998'de Irak'ta rejim değişikliğini resmi devlet görüşü olarak benimseyen "Irak Kurtuluş Yasası"nı imzaladıysa da, Somali ve Bosna'daki gelişmeler sonrasında ABD'nin Irak için asker tahsis etmeye hazır olmaması bu politikanın operasyonelleşmesini engelledi ve yaptırımların sonuç vermesi beklenmeye devam edildi.⁴¹ Bu arada 31 Ekim 1998'de Irak'ın BM'nin Irak'ın kitle imha silahlarını imhasından sorumlu komisyonu UNSCOM ile işbirliği yapmayı durdurması ve 16-19 Aralık'da BM çalışanlarının Bağdat'tan tahliyesinin ardından ABD ve

³⁹ Bkz., "US-bound Kurds head to Quam", *CNN*, 17 Eylül 1996, <http://www.cnn.com/WORLD/9609/17/iraq.refugees>. Ayrıca Joost Hiltermann, "The Demise of Operation Provide Comfort", *Middle East Report*, Bahar 1997, <http://www.jstor.org/view/08992851/di011544/01p0075d/0>

⁴⁰ Madeline Albright'ın ABD'nin tutumuna ilişkin açıklamaları için bkz., Steven Erlanger, "Albright will warm up to Iraq if Hussein goes", *New York Times*, 27 Mart 1997, <http://select.nytimes.com/gst/abstract.html?res=FA0817F93C5E0C748EDDAA0894DF494D81&n=Top%2fReference%2fTimes%20Topics%2fPeople%2fH%2fHussein%2c%20Saddam>.

⁴¹ Clinton, bir kara operasyonunu göze alamadığından hava hareketiyle desteklenmiş yaptırımların sonuç vermesini bekledi. Çöl Tilkisi Operasyonu bu bağlamda görülebilir. Clinton'ın konuyla ilgili açıklaması için bkz., "Transcript: President Clinton Explains Iraq Strike", *CNN*, 16 Aralık 1998, <http://www.cnn.com/ALLPOLITICS/stories/1998/12/16/transcripts/clinton.html>

İngiltere Irak'ın nükleer kimyasal ve biyolojik silahlarını imha etmek amacıyla "Çöl Tilkisi Operasyonu" adı altında kapsamlı bir hava bombardımanı düzenledi. 17 Aralık 1999'da BM Güvenlik Konseyi 1284 sayılı kararıyla UNSCOM'un yerini almak üzere BM İzleme Değerlendirme ve Denetleme Komisyonu UNMOVIC'i kurdu. Irak kararı kabul etmediğini açıkladı.⁴²

11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında, Irak'ın da içinde bulunduğu bir grup ülke ABD'ce "şer eksen" olarak ilan edildi ve Amerikan yönetimi Irak'ta mevcut rejimden çok Saddam Hüseyin üzerinde yoğunlaşmaya başladı. 13 Eylül 2002'de Başkan George W. Bush BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada dünya liderlerine Irak'ın yarattığı "ağır ve yaklaşan tehdit" konusunda harekete geçilmesi çağrısında bulundu. Bush, bu çağrıya şüpheyle yaklaşan dünya liderlerine bu konuda bir şey yapmayacaklarsa, ABD'nin harekete geçmesini engellemelerini söyledi. Aynı ay içinde İngiltere Başbakanı Tony Blair Irak'ın askeri imkanları hakkında daha sonra yanlış bilgiler içerdiği ortaya çıkan bir istihbarat dosyası yayımladı. ABD'de ise Eylül 2002'de yayınlanan yeni Ulusal Güvenlik Strateji belgesinde "önleyici saldırı" kavramı ortaya atıldı ve ABD için uzun dönemde güvenlik riski oluşturduğu düşünülen ülkelere, onlar saldırmadan askeri operasyon düzenlenebileceği fikri tartışmaya açıldı.

12 Eylül'de Bush BM'de yaptığı konuşmada Irak'a müdahaleye destek vermemesi durumunda "BM'nin günümüzün problemleri konusundaki anlamını yitireceği"⁴³ açıklaması, ABD'nin yavaş yavaş Irak'a karşı BM merkezli bir operasyon gerçekleştirme arzusundan BM'siz ABD liderliğinde oluşacak bir "ar-

zu edenler koalisyonu" ile harekete geçmeye kaydığına işaret ediyordu. Bu arada Kasım 2002'de BM silah denetçileri Irak'a geri döndüler. Denetçilere yetki veren yeni BM kararı eğer BM kararlarını "somut biçimde" ihlal ederse Irak'ın ağır sonuçlarla karşılaşacağı uyarısında bulunuyordu. Mart 2003'de BM silah denetim heyeti başkanı Hans Blix, Irak'ın işbirliğini arttırdığını fakat kararlara ne kadar uyduğunu tespit etmek için zamana ihtiyaç duyduklarını söyledi.⁴⁴

Fakat, ABD ve yakın müttefiki İngiltere'nin bu süreyi tanımaya artık niyetleri olmadığı İngiltere'nin BM temsilcisinin 17 Mart 2003'de Irak konusundaki diplomatik sürecin son bulduğunu açıklamasıyla anlaşıldı.⁴⁵ Silah denetçileri ülkeden tahliye edildi. ABD Başkanı George W. Bush, Saddam Hüseyin ve oğullarına 48 saatte ülkeyi terketmezlerse savaş açılacağını söyledi. 20 Mart'ta Amerikan füzeleri sabaha karşı Bağdat'a düşmeye başladı. Saddam Hüseyin'i taşıyan bir konvoyu hedef aldığı belirtilen bu saldırı ABD öncülüğünde Saddam Hüseyin'i devrimeye yönelik operasyonun başlangıcıydı.

2. Irak'ın İşgali: Gerekçe, meşruiyet ve "müdahale sonrası" sorunu

Amerika'nın Irak'ı işgal gerekçelerinin başında Saddam Hüseyin'in Kitle İmha Silahları'na sahip olduğu düşüncesi gelmekteydi. Başkan George W. Bush, Irak'ın 1980'lerde İran-Irak Savaşı sırasında siviller üzerinde bu silahları kullanmaktan kaçınmadığını, pek çok masum insanı bu yolla öldürdüğünü, Körfez Savaşını takiben imzalanan atışkes anlaşması çerçevesinde bu silahların ortadan kaldırılmalarını denetlemekle görevli BM gözlemcileriyle işbirliği yapmayıp pek çok defa sınır dışı ettiğini değişik konuşmalarında dile

⁴² BM'nin ilgili kararı için bkz., *United Nations Security Council Resolution 1284*, <http://www.un.org/Depts/unmovic/new/documents/resolutions/s-res-1284.pdf>

⁴³ Başkan Bush'un BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşma için bkz., The White House, Office of the Press Secretary, "President's Remarks at the United Nations General Assembly", 12 Eylül 2002, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/09/20020912-1.html>

⁴⁴ Hans Blix'in BM'de konuyla ilgili açıklamaları için bkz., Hans Blix, "Oral introduction of the 12th quarterly report of UNMOVIC Executive Chairman Dr. Hans Blix", Güvenlik Konseyi, 7 Mart 2003, <http://www.un.org/Depts/unmovic/SC7asdelivered.htm>

⁴⁵ "Greenstock statement in full", *BBC News*, 17 Mart 2003, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/2857983.stm

getirmişti. Irak'ın daha önce kullandığı ve tüm denetimlere ve yaptırımlara rağmen hala sahip olduğundan "kuşku duyulmayan" kim-sayal ve biyolojik silahların yanı sıra, Bush yönetimi Saddam'ın nükleer silah geliştirmeye çalıştığını, elindeki kitle imha silahlarını komşuları üzerinde kullanabileceği tehdidiyle Orta Doğu'da hakimiyet kurabileceğini ve bu tehlikeli silahların teröristlerin eline geçebileceği korkusunu vurguluyordu. Bu korku, ABD'de özellikle 11 Eylül olayları sonrası şiddetlenmişti.

Bush yönetimi ayrıca Irak'ın nükleer araştırmalarının mevcut BM denetleme sistemi çerçevesinde hiçbir zaman verimli bir şekilde gözetlenemeyeceğini ve geliştirme faaliyetlerinden vazgeçmeyen Saddam'ın BM sistemine meydan okuyarak, sistemin bütününe inanırılığını tehlikeye attığını ileri sürüyordu. Bush'a göre silahsızlanmaya direnerek BM'ye meydan okuyan Saddam yönetimini hizaya getirmek uluslararası hukuk ve otoriteyi koruması gereken BM Güvenlik Konseyi'nin görevidir. Öte yandan BM yaptırımlarının Irak halkını zor durumda bırakmak dışında bir işe yaramadığı da açıkça görülüyordu.

Tüm bunların yanı sıra, Saddam rejiminin Irak'ta yaygın insan hakları ihlalleri yaptığı, uluslararası terörizme destek verdiği, statükoyu sürdürmenin maliyetinin arttığı, Irak halkının da demokratik bir ülkede yaşama haklarının olduğu ve Irak'ın demokratikleştirilmesinin ahlaki bir sorumluluk olduğu argümanları da savaş öncesinde zaman zaman kullanıldı. Bunlar arasında Irak'ın "nükleer silah geliştirmeye çok yakın olduğu" ve "uluslararası teröristlerle bağlantısı olduğu" argümanları özellikle ABD halkı üzerinde etkili oldu ve ABD temsilcilerince BM Güvenlik Konseyi üyelerini etkileme çabalarında kullanıldı.

Tüm bu argümanlara kaşıklık, hem ABD'de hem de dünya çapında Irak'a yönelik bir savaşın başlatılmasına karşı çeşitli görüşler orta-

ya atılmış, olası bir savaşın olumsuz etkileri değişik gruplar tarafından sıkça dile getirilmişti.⁴⁶ Öncelikle, böyle bir savaşın en önemli gerekçesi olarak gösterilen KİS'lerin varlığı henüz kanıtlanamamıştı. Nitekim, savaş sonrasında bugüne kadar da bu silahlar bulunamadı. Olası bir savaşın beraberinde getireceği askeri risk ve maliyetler de sık sık dile getirildi. Irak'a askeri operasyon yapmak için ortak bir uluslararası kararlılık oluşmadığı için, ABD'nin tek taraflı hareketlerinin ve özellikle de "önalıcı vuruş" girişiminin uluslararası hukuk ve BM sistemini zedeleyerek tehlikeli bir örnek teşkil edeceği de söyleniyordu. Ayrıca, Avrupa'daki müttefikleriyle ABD arasında ortaya çıkan fikir ayrılıkları sonucu transatlantik ilişkilerin zedeleneceği ve uluslararası terörizme karşı sürdürülen ortak mücadelenin zarar göreceği de vurgulanıyordu. Son olarak, 1990-1991 Körfez Savaşı sonrasında Koalisyon güçlerinin Bağdat'a girmemelerinin en önemli gerekçesi olan Saddam sonrasında yönetim kime devredileceği sorusuna hala cevap bulunamamıştı. Nitekim, müdahalenin gelişiminin de açıkça gösterdiği gibi, Irak'ta Saddam Hüseyin'i devirmek kolay oldu, fakat sonrası için hazırlık yapılmamış olmasının ortaya çıkarttığı sorunlar halen devam ediyor.

Tüm bu risklere ve eleştirilere rağmen, ABD müttefikleriyle birlikte harekete geçerek, yığınaklanmaya başladı. Bu dönemde TBMM'nin, Amerikan askerlerinin Irak operasyonu için Türk topraklarını kullanmalarına izin veren 1 Mart tezkeresini reddetmesi sonucu ABD müdahale planlarını revize etmek durumunda kaldı.⁴⁷ Kuveyt ve Körfez ülkelerinin yanı sıra, Irak'ın kuzeyindeki Kürt grupları ABD'nin en önemli bölgesel müttefikleri haline geldi. Bombardımanın başlamasından itibaren konvansiyonel çatışmalar üç hafta kadar sürdü ve 9 Nisan'da ABD güçleri Bağdat'ın merkezini ele geçirdiler. İzleyen günlerde, kuzeyde Kürt peşmergeler ve Amerikalı askerler Kerkük ve Musul kentlerini

⁴⁶ 11 Eylül sonrası Irak Savaşı'na giderken Amerika'daki iç tartışmalar için bkz., Micah L. Sifry ve Christopher Cerf (der.) *The Iraq War Reader: History, Documents, Opinions*, New York, Touchstone Books, 2003, s. 281-355.

⁴⁷ Murat Yetkin, *Tezkereler, Irak Krizinin Gerçek Öyküsü*, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2004; Fikret Bila, *Sivil Darbe Girişimi ve Ankara'da Irak Savaşları*, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2004.

ele geçirdi. Çatışmaların ardından bürokrasinin çökmesi ile birlikte güvenlik yok oldu ve başkent ile diğer büyük kentlerde yaygın yağma olayları başladı. Kısa sürede kaosa sürüklenen Irak'ta Ağustos 2003'de başlayan direniş önce taraf olmayan sivilleri hedef almaya başladı. Başkan Bush'un 1 Mayıs'ta savaşın sona erdiğini ilan etmesinden 6 ay sonra, Irak'ta savaş sonrası ölen Amerikan askerlerinin sayısı savaş sırasında ölenleri geçmişti. Ne 14 Aralık'ta Saddam Hüseyin'in yakalanması, ne de Aralık 2006'da Irak Yüksek Mahkemesi'nin kararıyla asılarak idam edilmesi, Irak'taki çatışmaları durdurmaya ve ülkede istikrarı sağlamaya yetmedi.⁴⁸

3. İşgal sonrası ABD'nin değişen stratejileri ve hataları

İşgal öncesinde yapılan uyarıları dikkate almayan Amerikan yönetimi, savaş sonrasında da Irak'taki krizi yönetmekte başarılı olmadı ve çeşitli hatalar yaptı. Bu hatalardan ilki yeterli ve doğru istihbaratın olmamasıydı.⁴⁹ Soğuk Savaş'ın sonunda daha çok teknik istihbarata yönelen ABD, operatif ve taktik düzeyde istihbarat konusunu göz ardı etti. Nitekim ABD istihbarat örgütlerinin yeterince Arapça bilen, Arap kültürünü gerçekten anlayan elemanı yoktu. Savaş sonrasında ABD yönetiminin güvendidikleri ise, uzun yıllardır Irak dışında yaşamak zorunda kalan ve bu nedenle de Irak'taki güç merkezleriyle herhangi bir bağlantısı kalmamış olan Iraklılardı. Yıllardır Irak'tan uzak kalmış, bölgede sevimyen ve ülkenin nabzını tutmaktan uzak danışmanlar, özellikle de genç yaşta Irak'tan ayrıldıktan sonra Ürdün'de bankerlik yaparken dolandırıcılıktan hüküm giyen Ahmet Çelebi ve CIA destekli Saddam karşıtı grup Irak Ulusal Mutabakatı'nın eski başkanı İyad Allavi'yle çalışmayı sürdürmeleri ABD'nin Irak'taki konumunu iyice zayıflattı.

Benzer şekilde ABD'nin Irak'a operasyonunu gündeme geldiğinde, büyük ölçüde kendi amaçlarını ABD'li karar alıcılara yansıtan Iraklı muhalif grupların oluşturdukları temelsiz kanaatlerin yanılgılığı ("Irak halkının ellerinde çiçeklerle ABD askerlerini karşılayacağı" miti) daha operasyonun ilk saatlerinde anlaşılmıştı. Stratejik planlama safhasında yapılan bu hata, daha sonra operasyonel ve taktik düzeyde giderilmeye çalışıldıysa da, ABD bir türlü istediği sonucu alamadı.

Amerika'nın yaptığı diğer iki büyük hata da Irak ordusunun tamamen feshedilmesi ve geçmişte Baas'la ilişkisi olan hiç kimseye çalışılmayacağını Amerika'nın ülkedeki ilk sivil yöneticisi Paul Bremer tarafından ilan edilmesi idi.⁵⁰ Bu kararlardan birincisi bugüne kadar devam eden ve bir türlü aşılamayan güvenlik sorununu tetiklerken, ikincisi ABD yönetimini ülkenin nasıl kontrol altında tutulabileceğini bilen profesyonellerden yoksun bıraktı. Bugün ABD'nin en çok uğraşmak zorunda kaldığı iki konunun güvenilebilecek bir Irak Ulusal Ordusu ile çalışır bir devlet mekanizması ve bürokrasisi kurmak olduğunu dikkate alırsak, bu hatalı kararların ABD'ye maliyeti ağır olmuştur.

İşgalin ardından Ebu Gurayb hapishanesinin yeniden açılması, Saddam dönemindeki hapishane müdürünün Amerikan idaresince tekrar görevinin başına getirilmesi, bu hapishanedeki Amerikalıların gerçekleştirdikleri insan hakları ihlalleri ve uygulamalar,⁵¹ ülkedeki bütün büyük çaplı yeniden inşa ihalelerinde Amerikan firmalarına avantajlı konum tanınması ve diğer ülkelerin firmalarının bu süreçten dışlanması gibi faktörler de Amerika'nın ülke, bölge ve dünyadaki imajını zedeledi.

⁴⁸ Nihat Ali Özcan, "İşgal Sonrası Irak'ta Olanlar Sıradan Bir Güvenlik Sorunu mu?", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2004, s. 93-118.

⁴⁹ İstihbarat ve politik karar arasındaki ilişki için bkz., Mark M. Lowenthal, *Intelligence, From Secrets to Policy*, Washington, CQ Press, 2006; L. V. Scott ve Peter Jackson (der.), *Understanding Intelligence in The Twenty-first Century*, Londra, Routledge, 2004.

⁵⁰ Konuyla ilgili tartışmalar için bkz., Sharon Otterman, "Iraq: Debaathification", Council on Foreign Relations, 7 Nisan 2005, <http://www.cfr.org/publication.html?id=7853>

⁵¹ Nihat Ali Özcan, "İşkence Resimleri 'özgürleştirme konseptini' çökertiyor", *Zaman*, 2 Mayıs 2004, s. 18.

Öte yandan, Saddam Hüseyin 20 yıllık iktidarına üç savaş sığdırmış bir diktatördü. Yıllar süren savaş ve çatışma süreci ile BM tarafından 13 yıl boyunca uygulanan yaptırımlar, Irak halkını yıpratmış, ülke yönetimini zayıflatmıştı. Yıllarca merkezîyetçi bir yönetime alışan Irak halkının Amerika'nın işgali sonrasında ortaya çıkan güvenlik boşluğu karşısında ülke çapında yaygın yağmalamaya girişmesi de eklenince, Irak'ta büyük bir güvenlik boşluğu oluştu. Bunda Koalisyon güçlerinin denetimi sağlamak için sayıca yeterli olmaması, Irak'taki Geçici Koalisyon İdaresinin kanunları uygulayacak gücünün ve halk nezdinde meşruiyetinin bulunmaması, Irak ordusunun lağvedilmesi sonucunda ortaya çıkan eli silahlı milislerin varlığı, etnik ve mezhebi bölünmüşlük gibi nedenler de etkili oldu.

Ortaya çıkan güvenlik boşluğunu yeni Irak ordusu ve polisiyle doldurma çabası da bugüne kadar sonuç vermedi. Yeterli sayıda Irak polis ve askerinin eğitilmesi sorunu bir türlü aşılamadığı gibi, eğitilen Iraklı asker ve polisler arasındaki etnik/mezhepsel kutuplaşmalar ve zaman zaman işgal güçleriyle işbirliği yapmayı reddetmeleri de sorunlara neden oldu.⁵²

ABD'nin Irak'ta etnik/mezhepsel temele dayanan bir federalizm anlayışını öne çıkartması Irak'ın sosyal ve siyasal gerçekleri ile örtüşmeyen bir tutumdur. Başlangıçta, bürokrasinin dağılması ile ortaya çıkan yönetim boşluğunun ancak dini/mezhebi farklılığın oluşturduğu sosyal ağ ile doldurulabileceği fikri cazip ve pratik görüldü. Ancak bu düşüncenin, tarihsel, dini, sosyal ve ekonomik temellerden yoksun olduğu kısa sürede anlaşıldı. Taraflar, ulusal düzeyde uzlaşma yerine mezhebi/etnik kimlikler için çatışmaya başladılar.

Savaş sonrası için gerekli olan planlamanın müdahale öncesinde yapılmamış olması nedeniyle ABD'nin Irak'ta bugüne kadarki

politika uygulamaları büyük ölçüde reaktif kalmış ve genel olarak ülkedeki gelişmelere reaksiyon olarak gelişmiştir. Bu nedenle ABD Irak'ta bir türlü inisiyatifi ele geçirememiş ve gelişmelere giderek artan oranda kısa dönemli karşılıklar vermek zorunda kalmıştır. Bunda ABD'nin Irak'ta sürekli değişen yönetim yapısının da etkisi olmuştur. Bağdad'ın düşmesini takiben Müttefik Güçler Komutanı olarak Nisan-Mayıs 2003 arasında General Tommy Franks'la başlayan süreç, Iraklı sığınlarla Geçici Irak Yönetimi'ni kuran Gay Garner'la devam edilmiş; oluşturulan yapının başarısızlığı üzerine göreve gelen Paul Bremer farklı grupların temsilcileriyle Temmuz 2003'de oluşturduğu Irak Yönetim Konseyi'ne bir yıl sonra 28 Haziran 2004'de gecikmeli de olsa egemenliği devrederek çözüm bulmaya çalışmıştır.

Bu arada Irak Yönetim Konseyi tarafından Mart 2004'de hazırlanan Geçici Anayasa çerçevesinde Mayıs 2004'de Geçici Hükümet atanmış, 30 Ocak 2005'de yapılan seçimler sonucunda ortaya çıkan yeni Parlamento yeni Anayasayı hazırlayarak Aralık 2005'de referanduma sunmuştur. Ardından onaylanan anayasa çerçevesinde seçimler yapılarak, normalleşme sürecinde bir adım daha ileri gidilmesi umut edilmiştir. Ancak seçim sorunların çözümünü kolaylaştırmak yerine işleri daha da karmaşık hale getirmiştir. Sünniler, seçime mücadeleleri için parlamentoda yeni bir alan açacağı için girmişler, oylar etnik ve mezhebi olarak kullanılmıştır. Bu durum gruplar arası ayrışmayı daha da belirginleştirmiş ve derinleştirmiştir. Öte yandan yeni parlamento ve hükümet, Irak'ta sivil otoriteyi parçalamış, işgalcilerin meşruiyetini iyice zayıflatmıştır.

Bu arada, egemenliğin Iraklılara devredilmesinden sonra Bremer'in Irak'tan ayrılması takiben ABD ülkedeki gelişmeleri Büyük-elçi olarak atadığı Zalmay Halilzad aracılığıyla

⁵² Tartışmalar için bkz., US Department of Defense, News Transcript, "Presenter: Lt. Gen. Martin Dempsey, commander, Multinational Security Transition Command in Iraq", 2 Aralık 2005, <http://www.defenselink.mil/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=1358>; Lojistik sorunlar için bkz., David S. Cloud, "Iraq Army Crippled by Logistic Problems", *The New York Times*, 4 Ağustos 2005, <http://www.ihf.com/articles/2005/08/03/news/ministry.php>

⁵³ Federalizm konusunda bkz., Oktay Uygun, *Federal Devlet, Temel İlkeler Kurumlar ve Uygulama*, Ankara, İtali, 1996.

la sağlamaya çalışmıştır. Tüm bu değişimlere rağmen, Bağdat'ın düşüşünden dört yıl sonra hala Irak'ın geleceği, hatta Bağdat'ın güvenliği konusunda kesin bir öngöründe bulunmak mümkün değilse de ABD'nin sorunu çözebileceğine dair umutlar her gün biraz daha azalmaktadır.

4. Başarı ihtimali

ABD Başkanı Bush, Irak'ta istikrar ve güvenliğin sağlanabilmesi için, Baker-Hamilton raporunun temel önermelerine aykırı düşen yeni Irak stratejisini 10 Ocak 2007'de ilan etti.⁵⁴ Plan, geleneksel “ayaklanmayı bastırma” stratejilerinin ön gördüğü prensiplere bağlı olarak dört temel üzerine oturmuştur. Bu temeller, komşularla siyasi sınırların tam kontrolü, içeride siyasi otoritenin güçlendirilmesi ve teke indirgenmesi, direnişçiler üzerinde yoğun baskı kurulması ve halkın kalbinin ve beyninin kazanılmasından oluşmaktadır.

Söz konusu plana göre güvenliğin tesisi bakımından öncelik Bağdat'a verilecektir. Bu amaçla Irak'a ek kuvvet gönderilmesi, direnişçiler/eylenciler temizlendikçe bölgelerin elde tutulması planlanmaktadır. Son zamanlarda çaresiz kalan ABD ordusu büyük tartışmalara neden olan Şii'lerle Sünni'ler arasında sızmalara mani olmak için yüksek duvar inşasını bile göze almış durumdadır.⁵⁵

Aynı plan, Irak merkezi hükümetinin siyasi otoritesini güçlendirmeyi, siyasi iradedeki bölünmüşlüğü ve siyasi zayıflığı ortadan kaldırmayı da amaçlamaktadır. Bu durum zaman zaman ABD işgal yönetimi ile Irak hükümeti

arasındaki anlaşmazlığı da tetkilemekte ve çift başlılığa neden olmaktadır.⁵⁶ Güvenlikten, ekonomiye, dış politikadan, anayasaya kadar bir dizi konuda kaos çıkabilmektedir.

Irak halkının desteğini almak isteyen yönetim, gündelik yaşamı kolaylaştırıcı ekonomik tedbirler almayı, yeni ve hızlı iş alanları yaratmayı planlamaktadır. Ancak bunda başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Dışarıdan müdahaleyi önlemek, sızmalara mani olmak isteyen işgal yönetimi, sınırların güvenliğini sağlamak için İran ve Suriye üzerinde diplomatik ve askeri baskı kurmayı öngörmüşse de itirazlar üzerine bu girişiminden vazgeçmiştir.

Bush, yeni strateji kapsamında Irak'a 21.500 takviye asker gönderilmesini, bu askerlerin 17.500'ünün Bağdat, kalanının ise Anbar eyaletinde görev yapmasını, takviye asker karşılığında Irak hükümetinin de güvenlik sorununun çözümünde belli hedefleri tutturmasını istedi. Irak'ta başarısızlığın ABD için felaket anlamına geleceğini söyleyen Bush,⁵⁷ Bağdat'ta güvenliği sağlamanın başlıca öncelik olduğunu vurguladı. Irak'ta başarıya ulaşmanın, bölge ülkelerinin desteğini gerektirdiğini ifade eden Bush, istihbarat paylaşımını arttırarak “Türkiye ve Irak hükümetiyle birlikte çalışarak sınırlarındaki sorunları çözmelerine yardımcı” olacaklarını da açıkladı.⁵⁸

Yukarıda ana hatları açıklanan plan, Aralık 2006'da, ABD Silahlı Kuvvetleri tarafından yayınlanan “Ayaklanmaları Bastırma Harekâtı Talimnamesi” 'nin pratikte uygulanması olacaktır. Gözden geçirilen stratejinin önündeki

⁵⁴ “Bush: We Need to Change Our Strategy in Iraq”, *CNN*, 11 Ocak 2007, <http://edition.cnn.com/2007/POLITICS/01/10/bush.transcript/index.html#2>

⁵⁵ Bağdat'ta güvenlik amacıyla Şii ve Sünni bölgeler arasında inşası planlanan duvarla ilgili olarak el-Maliki'nin açıklamaları için bkz., BBC, “Iraqi PM Criticizes Baghdad Wall”, 22 Nisan 2007, http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/6582225.stm

⁵⁶ Ayaklanmayı bastırmanın temel kuralı ülke içinde siyasi otorite birliğinin sağlanmasıdır. Oysa Irak'ta siyasi otorite seçimlerle birlikte parçalanmış, ortak bir güvenlik politikası oluşturulamamıştır. Bkz., John A. Nagl, *Learning to Eat Soup with a Knife: Counterinsurgency Lessons from Malaya and Vietnam*, Chicago, University of Chicago Press, 2005.

⁵⁷ CNN, “Bush: We Need to Change Our Strategy in Iraq”, 11 Ocak 2007, <http://edition.cnn.com/2007/POLITICS/01/10/bush.transcript/index.html#2>

⁵⁸ BBC Turkish, “Bush'un Yeni Irak Stratejisi”, 11 Ocak 2007, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/01/070111_bush_iraq.shtml

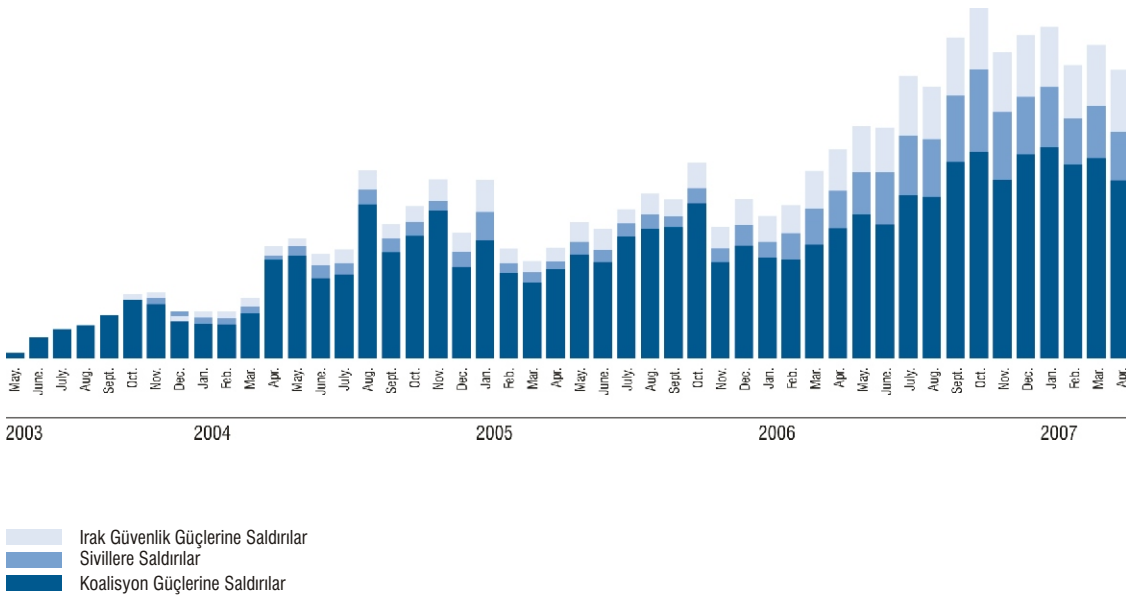
en büyük engel, Irak'ta siyasi otoritenin parçalanmış olması, asker sayısındaki yetersizlik ile Amerikan ordusunun savaşma ve kazanma arzusunun azalmış olmasıdır. Amerikan halkı ve siyasi liderlerinin sürekli olarak eleştirdikleri ve doğruluğunu tartıştıkları bir savaşın, askerlerce alanda kazanılması ve stratejinin başarılı olma şansı azdır. Ayrıca, yeni strateji edilgen olmayan, saldırgan bir anlayış öngörmektedir. Bu nedenle ABD ordusu bugüne kadar olduğundan daha çok alana çıkmak ve güç kullanmak zorunda kalacaktır. Bu durumda da ordu daha fazla kayıp verecek, eylemciler ise kısa sürede taktiklerini değiştirerek yeni anlayışa uyum sağlayacaklardır. Sonuçta ABD kamuoyunda daha fazla tepki doğacaktır.

Irak'ta devam eden olayların temel özelliği çatışmaların artık rutin hale gelmiş olmasıdır. ABD kuvvetleri ve siyasi otoriteler için bu du-

rum çeşitli hassasiyetler yaratmaktadır. ABD halkının, siyasilerinin ve ordusunun zafer için yeterli sabrı yoktur. Oysa eylemciler ve destekçileri mevcut koşullarda uzun yıllar çatışmaya devam edebilirler ve ancak bu yolla ABD'yi caydırabileceklerini bilmektedirler. Bir anlamda eylemciler kesin sonucu Irak'ta değil, ABD'de tetikleyecekleri iç tartışmalar ile elde edeceklerinin farkındadırlar.

Sonuç olarak ABD yönetiminin revize ettiği Irak stratejisinin istenen sonucu vermesi mümkün görünmemektedir. Bu durumda Irak'ta mezhepler arası ve etnik çatışmalar, direniş ve kriminal suçlar artarak devam edecektir. Orta vadede çatışmalar istatistiki olarak azalsa bile bu bir askeri başarıdan çok, çatışan tarafların fiziksel olarak birbirlerinden ayrılması sonucu olacaktır.

Grafik 1 : Irak'ta Meydana Gelen Saldırıları

Kaynak: Brookings Enstitüsü, Irak Endeksi, 12 Haziran 2007, s. 8.

⁵⁹ Talimnamenin yeni versiyonu için bkz., U.S. Army Headquarters, *Counterinsurgency*, Aralık 2006; <http://www.fas.org/irp/doddir/army/fm3-24fd.pdf>

⁶⁰ Gil Merom, *How Democracies Lose Small Wars*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003; Ivan Arreguin-Toft, *How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005; Boaz Ganor, *The Counterterrorism Puzzle: A Guide for Decision Makers*, London, Transaction Books, 2005.

C. Irak Sorununun ABD'nin Bölgesel Çıkarlarına ve Politikalarına Etkisi

Irak'ın işgali ile tetiklenen gelişmeler ABD'nin bölgesel çıkarlarını derinden etkilemektedir. İşgale gerekçe olarak ileri sürülen argümanların temelden yoksun olması, sorunu yönetmede yaşanan beceriksizlik ve artan şiddetle bir araya gelince, ABD'nin küresel ve bölgesel politikalarını gerçekleştirme maliyetini arttırmış, stratejilerini olumsuz yönde etkilemiştir. ABD'nin bölgesel çıkar ve politikalarını etkileyen unsurları beş ana başlık altında inceleyebiliriz. Bunlar, ABD'nin küresel aktör olarak güven kaybı, gelişmelerin bölgesel dengeleri değiştirmesi, ABD'nin özgüven kaybı, ABD'nin askeri gücünün sınırlarının ortaya çıkması ve son olarak enerji arzı ve güvenliğinde yeni risklerin belirmesidir.

1. Küresel düzeyde güven kaybı ve Amerikan karşıtlığının artması

Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra oluşturulmaya çalıştığı çok taraflı işbirliği girişimleri ve bölgesel işbirliği modelleriyle "hayırhah hegemon" konumuna oynayan ABD'nin Irak'ı işgal etmek için ileri sürdüğü gerekçelerin zayıflığı/yokluğu/inanılabilirliğinin olmaması küresel boyutta bir "güveninirlik" krizi doğurmuş, itibarını erozyona uğratmıştır. Bu durum sadece ABD'nin temsil ettiği görüşlerin/siyasi yönelimlerin bölgedeki itibarını zayıflatmamış, aynı zamanda, küresel düzlemde oluşturulmaya çalıştığı sistemin temellerini de sarsmıştır. Transatlantik ilişkiler zedelenmiş, ABD'nin geleneksel müttefikleriyle ciddi fikir ayrılıkları belirmiştir. Tüm dünyada ABD politikalarına karşıtlık temelinde başlayan süreç, geline nokta küresel düzlemde Amerikan karşıtlığına dönüşmüştür.

Orta Doğu bölgesi özelinde demokrasi, liberalizm ve özgürlük gibi temelde olumlu anlam taşıyan kavramlar sırf mesajı getirenin kimliği ve yöntemleri nedeniyle öncelikli ve itibarlı temalar olmaktan çıkmıştır. Özgürlük ve demokrasi inşası tezi bölge insanına

Tablo 1 : Dünyadaki Amerikan İmajı

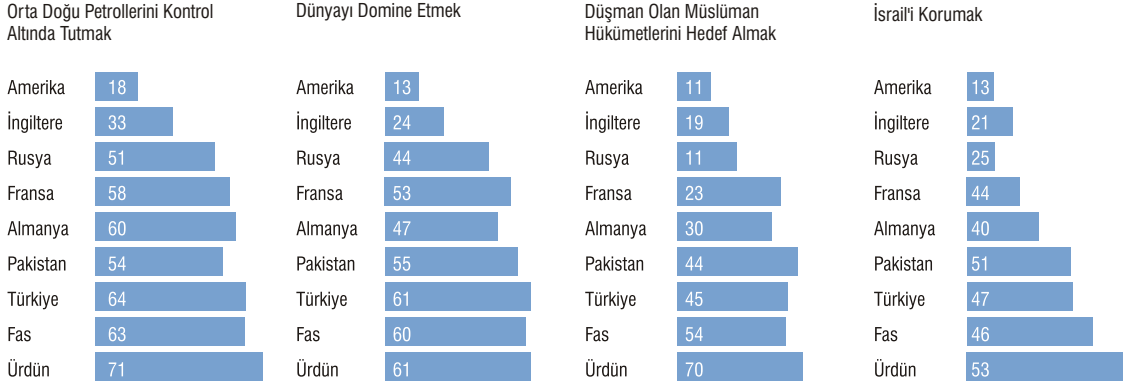
ABD HAKKINDAKİ OLUMLU DÜŞÜNCELER						
	1999/2000	2002	2003	2004	2005	2006
Büyük Britanya	%83	%75	%70	%58	%55	%56
Fransa	%62	%63	%43	%37	%43	%39
Almanya	%78	%61	%45	%38	%41	%37
İspanya	%50	--	%38	--	%41	%23
Rusya	%37	%61	%36	%47	%52	%43
Endonezya	%75	%61	%15	--	%38	%30
Mısır	--	--	--	--	--	%30
Pakistan	%23	%10	%13	%21	%23	%27
Ürdün	--	%25	%1	%5	%21	%15
Türkiye	%52	%30	%15	%30	%23	%12
Nijerya	%46	--	%61	--	--	%62
Japonya	%77	%72	--	--	--	%63
Hindistan	--	%54	--	--	%71	%56
Çin	--	--	--	--	%42	%47

Kaynak: "America's Image Slips but Allies Share US Concerns Over Iran, Hamas", Pew Global Attitudes Project, 13 Haziran 2006, <http://pewglobal.org/reports/display.php?ReportID=252>.

inandırıcı gelmemekte, söz konusu kavramlar ABD'nin "yeni emperyalist" politikalarını gizleyen "iki yüzlülük" olarak algılanmaktadır. Tüm dünyada olduğu gibi Orta Doğu'da da ABD'nin terörle mücadele ve kitle imha silahlarının yayılmasının engellenmesi söylemleri, "petrol kaynaklarının denetim altına alınması" ile eşdeğer anlaşılmaktadır. Özellikle Büyük Orta Doğu Projesi tartışmaları bölgede olumsuzluk içeren, negatif anlam yüklü ve ardında kötü niyetlerin gizlendiği itici bir kavram olarak görünmektedir.

Söz konusu yargıların ABD'ye önemli bir maliyeti ortaya çıkmıştır. ABD'den gelen her türlü teklif ve girişimin ardında "kötü bir niyetin saklandığı" düşüncesi bölge kamuoylarında yaygınlaşmakta; ABD karşıtlığı, tüm dünyada olduğu gibi bölgede de artmaktadır.

Şüphesiz bu kanaatin oluşumunda ABD'nin "misyon koalisyonu belirler" ve "ya benimlesin ya da teröristlerle" anlayışları ile önalıcı şiddet kullanma arzusu ve Irak'ta yol açtığı şiddet sarmalı önemli rol oynamıştır.

Grafik 2 : ABD ne yapmak istiyor algılaması**Amerika'nın Orta Doğu'daki Varlık Nedeni Nedir ?**

Kaynak: Pew Global Attitudes Project, 19 Şubat-3 Mart 2004, <http://people-press.org/reports/display.php3?PageID=796>.

Bölgedeki güven kaybının ABD'ye maliyetinin tipik bir örneği, ABD'nin İran'ın nükleer silah edinme çabası konusundaki söylemlerinin bölgedeki inandırıcılığını yitirmiş olmasının da açıkça görülmektedir. Irak savaşı öncesi-ne benzer bir suçlama-karşı suçlama ve tehdit-karşı tehdit sürecinin başlamış olması bölge halklarını rahatsız etmekte; ABD'nin İran'a yönelik "terörizmi destekliyor" suçlamalarına karşı "biz bu senaryoyu daha önce görmüştük" havası ve tepkisi oluşturmaktadır. ABD açısından bakıldığında, tüm bunların temel sonucu, bölgedeki politik hedeflerini gerçekleştirmek isterken daha fazla maliyet ödemek zorunda kalma ihtimalinin yüksekliğidir. Bölge ülkelerinin işbirliğini sağlayamayacak bir ABD'nin bölgeye daha fazla güç yığması, ya da kendi politikalarına bölgedeki hükümetlerin desteğini alabilmek için daha fazla çaba harcaması gerekecektir.

ABD'nin bölgedeki itibar erozyonunun bir diğer etkisi de bölge hükümetleri üzerinde görülmektedir. Hükümetler, bir yandan ABD'nin, bir yandan da ABD karşıtı halklarının baskısına karşıkoymak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum bölge ülkelerinin iç denge-

lerinde zaman zaman krizlere yol açabilmektedir. İlişkinin bu niteliği ABD ile ittifak kurmanın maliyetini arttırmış bulunmaktadır.

2. Amerikan askeri gücünün sınırlarının ortaya çıkması

ABD Silahlı Kuvvetleri hız, öldürücü ateş gücü, muharebe sahasının gerçeğe yakın tasavvuru ve üstün manevra kabiliyeti ile Soğuk Savaş sonrası döneme askeri gücünün zirvesinde girmişti.⁶¹ Bu üstünlüklerini ileri teknoloji iletişim araçları ve teknik istihbarat yetenekleri ile desteklemekte, sıralamada kendisinden sonra gelen yirmi ülkenin toplam savunma harcamalarından fazla harcamayla geliştirmekteydi.⁶²

Irak özelinde, Körfez Savaşı'nın askeri tecrübelerinden yararlanan ABD Silahlı Kuvvetleri, "askeri alanda devrim" anlayışını uygulama alanına sokarak, Irak'ı az sayıda kuvvetle, hızlı bir biçimde işgal etmeyi planlamıştı. Nitekim, alanda savaş sadece üç hafta sürdü ve ABD'nin amansız bombardımanı ve takip eden manevra sonucunda Irak ordusu 15 Nisan'da teslim oldu. Ya da Başkan Bush 1

⁶¹ Soğuk Savaş sonrasında ABD ordusunun üstün teknolojik kabiliyeti bu alanla ilgilenenlerin dikkatini çekmişti. Bkz., Chris Hables Gray, Postmodern Savaş: Yeni Çatışma Politikası (çev. Derya Kömürcü), İstanbul, Alfa, 2000; Avlin ve Heidi Toffler, 21 Yüzyılın Şafakında Savaş ve Savaş Karşısı Mücadele (çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, Sabah Yayıncılık, 1994.

⁶² NATO üyelerinin 1963-1995 savunma harcamaları için bkz., NATO Press Service, "Financial and Economic Data Relating to NATO Defence", 29 Kasım 1995, <http://www.nato.int/docu/pr/1995/1995-115.pdf>; 1985-2006 harcamaları için bkz., NATO Press Service, "NATO- Russia Compendium of

Mayıs 2003'de, yani savaşın başlamasından 40 gün sonra Abraham Lincoln gemisinin güvertesinde "zafer" ilan ederken öyle sanıyordu!⁶³

Gerçekte, ABD'nin "göz kamaştırıcı" zaferi uzun ömürlü olmadı. Kısa süre sonra başlayan "asimetrik" direniş/eylemler, zamanla çoklu karakter geliştirerek,⁶⁴ iç savaşa dönüştü ve "askeri alanda devrimin" sınırlarını ve zayıflıklarını ortaya çıkardı. Düşman, konvansiyonel kurallarla savaştığında işe yarayan "askeri alanda devrim", çatışmanın karakteri değiştiğinde işlevsiz hale geldi. Üstün hava gücü ve ileri teknoloji ürünü silahlar, Irak'ta ortaya çıkan asimetrik çatışma ortamında ABD ordusunu açmaza sürükledi. Açık alanlarda konvansiyonel düşmana karşı rakip tanımayan ordu, zorla veya gönüllülük temelinde halkın desteğini alan ve şehirlerde direnen rakiplere karşı etkinliğini kaybetti.⁶⁵

Üstün teknolojiye sahip ABD ordusunun Irak'taki sorunlarla baş edememesi, bölge ülkeleri ve devlet dışı aktörleri cesaretlendirdi. Söz konusu aktörlerin, Irak savaşında öz güvenleri arttığı gibi, ABD'nin zayıf yönlerini kısa sürede keşfetmeleri mümkün oldu. Örneğin direnişçiler kısa süre içinde Amerikan helikopterlerini tek kişilik roketlerle vurarak

düşürebileceklerini ve bu eylemleri internet sitelerinde yayınlayarak ABD'ye daha fazla zarar erebileceklerini kısa sürede öğrendiler. Ya da yol kenarına yerleştirilen patlayıcıların /artık mühimmatın tuzaklanması ile tanklara ve zırhlı yetersiz askeri araçlara zarar verebileceklerini gördüler. En çarpıcı örnek ise, kolayca temin edilebilen keskin nişancı tüfekleri ile çok uzun mesafelerden ABD askerlerinin vurulması ve bunun kolay bulunabilen, ucuz kameralarla kaydedilip internette yayınlanması oldu. Bu görüntüler fiziki zarardan çok ABD askerleri/ ebeveynleri arasında korku endişe ve kaygıya yol açtı.

Bu bağlamda savaşın değişen karakteri, bölgesel aktörlerin elini güçlendirirken, radikal örgütlerin saldırıları daha etkili olmaya başladı. Asimetrik tehditlerin etkileri Irak'la sınırlı kalmadı ve kısa sürede Afganistan'dan, İran'a, Türkiye'den, Lübnan'a kadar yayıldı. Önümüzdeki süreçte çatışmaların niteliğinin daha karmaşık olacağı ve ABD askerlerine ağır hasar vereceği görülecektir. Çünkü şiddete yönelen tüm gruplar birer "öğrenen organizasyon" olarak varlık göstermekte, değişen eko-sisteme kolaylıkla uyum sağlamak tadırlar. Küresel tecrübe ve bilgileri, hızlı bir biçimde yerel sorunlarla ve açılımlarla bütünleştirebilmektedirler. Öte yandan Irak, ABD

Şekil 2 : Irak Sorununun ABD'ye Etkileri

⁶³ US Department of State, "President Bush Announces Combat Operations in Iraq Have Ended", 1 Mayıs 2003, <http://www.state.gov/p/nea/rls/rm/20203.htm>

⁶⁴ Asimetrik savaş için bkz., Roger W. Barnett, *Asymmetrical Warfare*, Washington, Brassey's Inc., 2003.

⁶⁵ Gerilla savaşına dönüşen çatışmalar için bkz., Robert B. Asprey, *War in the Shadows, the Guerrilla in History*, New York, William Morrow and Company, 1994; Mao Ze-Tung, *Askeri Yazılar* (çev. N. Solukçu), Ankara, Sol Yayınevi, 1975.

ile İran ve Suriye arasında vekaleten savaş alanı olarak kaldığı müddetçe yeni saldırı teknikleri ve ölümcül tahrip yeteneği çatışma alanına sokulacaktır.⁶⁶

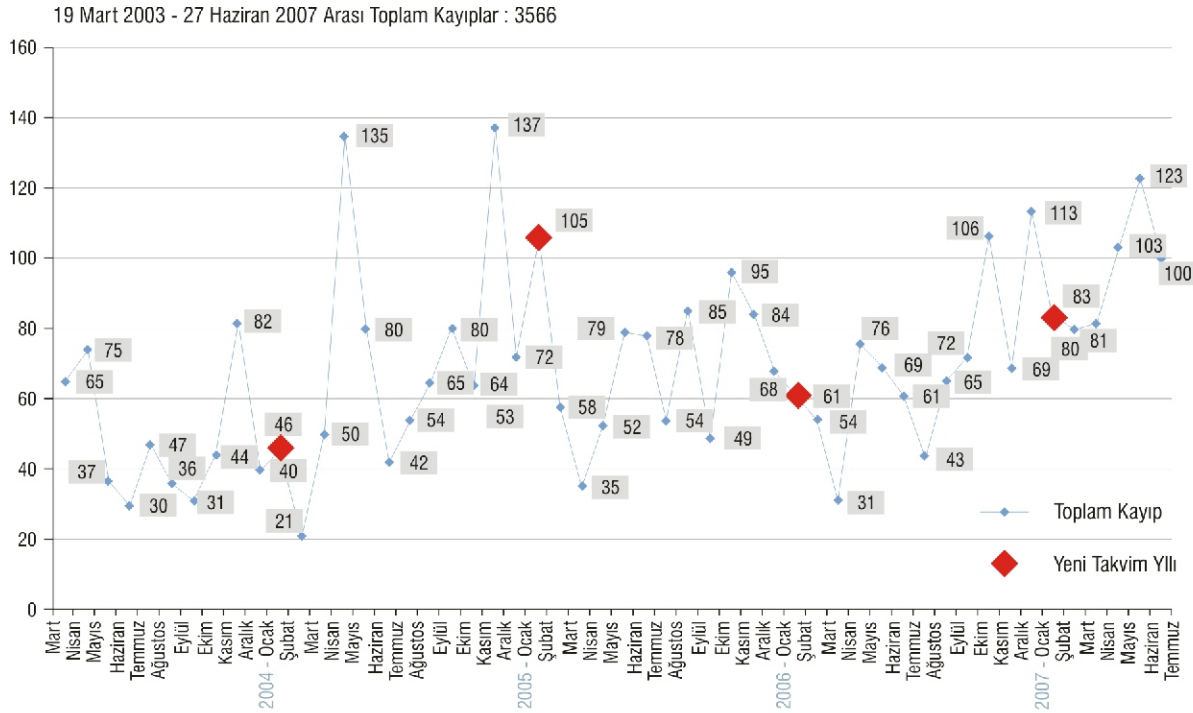
Bu durum gelecek yıllarda tüm dünyaya hızlı bir biçimde yayılabilecek internet gibi teknik bir altyapıya sahiptir. ABD, ya da tüm devletler sadece bu coğrafyada değil, tüm dünyada benzer asimetrik çatışmalarla baş etmekte zorlanacaklardır. Nitekim yakın zamanda İsrail'in Lübnan saldırısı bu anlamda bir hayli öğretici olmuştur. Bölgenin efsanevi ordusu olan İsrail Silahlı Kuvvetleri ciddi zai-

yat vermiş, sonuçta Başbakan'ın koltuğu salanmaya başlamıştır.

3. Özgüven kaybı

ABD ordusunun Irak'ta güvenliği sağlayamaması, sivil hedeflere karşı sert tutumu ve ardı ardına denenen farklı politikaların sonuç vermemesi beraberinde bir çaresizlik sarmalı getirmiştir. Stratejik planlama ile operatif ve taktik uygulamalardaki yanlışlar halkın yeni yönetim ve işgalcilerden uzaklaşmasına neden olurken, artan şiddet ABD ordusunda da önemli kayıplara yol açmıştır.

Grafik 3 : 19 Mart 2003-27 Haziran 2007 Arasında ABD Asker Kayıpları

Kaynak: Brookings Institute, Irak Endeksi, 12 Haziran 2007, s. 17.

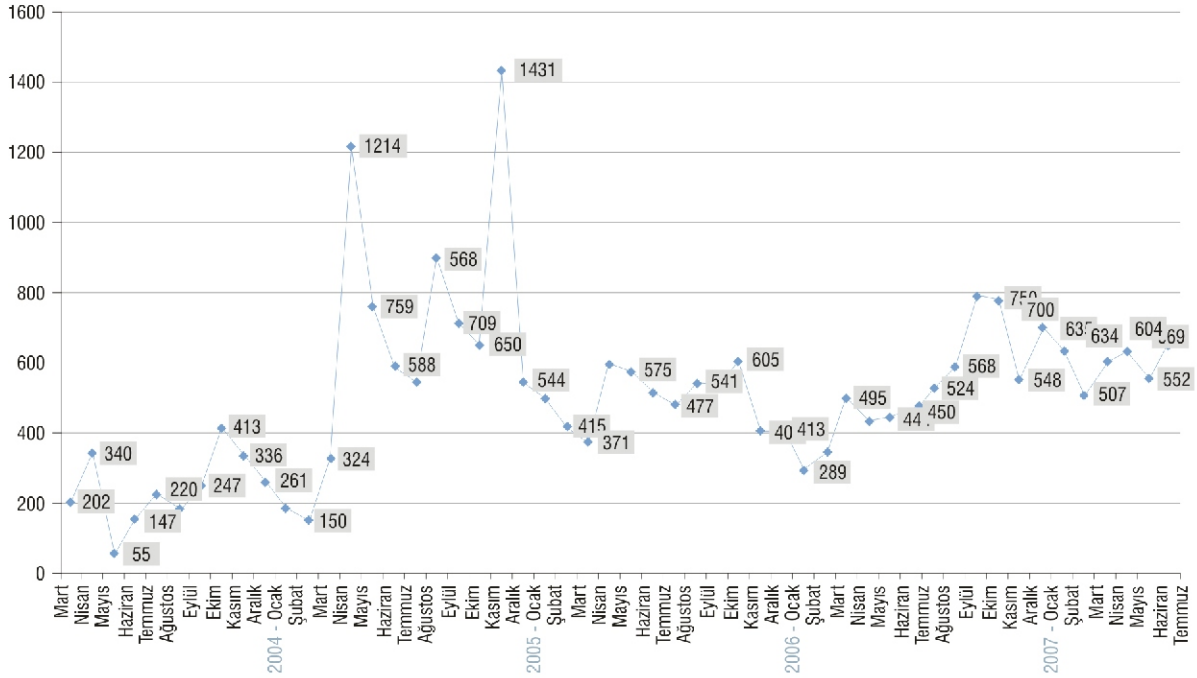
⁶⁶ Dördüncü nesil savaş tartışmaları için bkz., Martin Van Creveld, *The Transformation of War*, New York, The Free Press, 1991; Martin Van Creveld, *The Changing Face of War, Lessons of Combat from the Marne to Iraq*, New York, Ballantine Books, 2006. Karşı görüş için bkz., Antulio J. Echevarria II, *Fourth-Generation War and other Myths*, Charlisle, PA, U.S. Army War College, 2005.

⁶⁷ International Crisis Group, "Israel, Hezbollah, Lebanon: Avoiding Renewed Conflict", 1 Kasım 2006, <http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=4480&l=1>; ve "Lebanon at a Tripwire", 21 Aralık 2006, <http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=4586&l=1>. Konuyla ilgili eski yargıç Dr. Eliyahu Winograd'ın başkanlığında hazırlanan ön rapor İsrail ordusunun başarısızlık nedenlerini kısmen açıklamaktadır. Bkz., Israel Ministry of Foreign Affairs, "Winograd Commission Submits Interim Report", 30 Nisan 2007, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Government/Communiques/2007/Winograd+Inquiry+Commission+submits+Interim+Report+30-Apr-2007.htm>

Grafik 4 : Yaralı ABD Askerleri

Mart 2003 Tarihinden İtibaren ABD Ordusundaki Yaralı Sayısı

Toplam Yaralı Sayısı : 26,350

Kaynak: Brookings Institute, Irak Endeksi, 12 Haziran 2007, s. 19.

Irak'a müdahalenin gerekçesi tartışılırken sivil şiddetin yaygınlaşması, Irak halkına karşı hoyratça tavırlar ve ahlak sınırlarını zorlayan davranışlar, ABD politikalarının ahlaki temellerinin tüm dünyada ve bu arada ABD'de de sorgulanmasına neden olmuştur. Soğuk Savaş sonrası en büyük gücüne sahip olan ve konvansiyonel anlamda kendisine rakip görmeyen ABD ordusu ve kamuoyu, kısa sürede zafere ulaşamaması sonucunda özgüvenini kaybetmeye başlamıştır. Nitekim Irak'taki gelişmeler sık sık Vietnam yenilgisi ile karşılaştırılmaya başlanmıştır.⁶⁸

Irak'a müdahalede Birleşmiş Milletler'in dışlanarak tek taraflı hareket edilmesi uluslararası meşruiyet krizine yol açmıştır. Meşruiyet krizi, savaş sonrası artan sivil ölümler, işkence görüntüleri ve Irak'ta kaosu yoğunlaşması ile daha da derinleşmiştir. Bu durum

bir yandan ABD'nin küresel prestijini derinden sarsarken, diğer yandan da Bush yönetiminin ABD'deki destek ve güvenini sarsmıştır. Bu bağlamda Cumhuriyetçi Parti, 7 Kasım 2006'daki kısmi seçimlerde Senato ve Temsilciler Meclisi'nde çoğunluğu kaybetmiştir.

Irak savaşı, aynı zamanda George W. Bush yönetimini ve arkasındaki yeni muhafazakarları ideolojik erozyona uğrattı. Geline nokta "neo-con" ideolojinin Francis Fukuyama, Richard Perle, William F. Buckley, Kenneth Adelman gibi sadık savunucuları saf değiştirmeye ve yönetimi terk etmeye başladılar. George W. Bush yönetiminin ABD halkı nezdindeki desteği, Irak'taki çatışmalar uzadıkça ve ABD istediği sonuçları elde edemedikçe düştü. Amerikan halkının Soğuk Savaş sona erdiği noktada sahip olduğu özgüven artık eser yok.

⁶⁸ Bu tartışmalar uzun süre devam etti. Bush, bu karşılaştırmayı reddetmesine rağmen sonunda arada benzerlikler olduğunu kabul etmek zorunda kaldı. Bkz., Nark Tran, "Bush accepts Iraq-Vietnam War Comparison", *The Guardian*, 19 Kasım 2006, <http://www.guardian.co.uk/Iraq/Story/0,,1926048,00.html>

Bu gelişmeler ABD'nin Soğuk Savaş sonrası Orta Doğu politikalarında güç uygulama araçlarının işe yaramadığını ortaya çıkarmış; bu da bölgesel hedeflerini değiştirmese bile, stratejilerini değiştirmeye zorlayacağını göstermiştir. Nitekim, "Baker-Hamilton Komisyon Raporu" gibi dokümanlarda Başkan Bush'un ileri sürdüğü bazı temel agümanlar red edilmiştir.⁶⁹ Raporda örneğin, İran ve Suriye ile diplomatik görüşmelerin yapılması, Sünni'lere bazı garantilerin verilmesi istenmektedir. Her ne kadar Başkan bu yaklaşıma itiraz etse de Mayıs 2007'de Mısır'da yapılan Irak'a Komşu Ülkeler Konferansı, bu düşüncenin yavaş yavaş zemin kaybettiğini göstermektedir. Nitekim ABD, şer eksenini tanımladığı İran ile Irak'ta istikrarın sağlanması

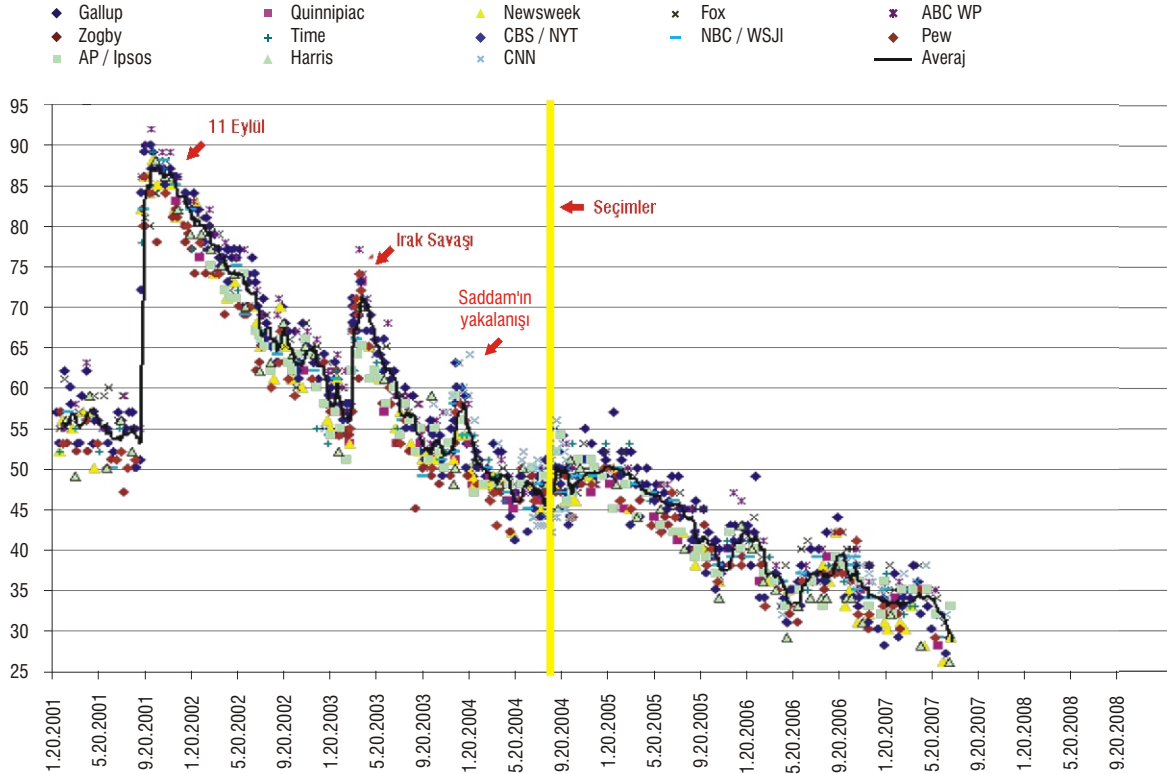
hususunu da görüşmeyi kabul etmiş ve taraflar her ne kadar bir anlaşmaya varamasalar da 28 Mayıs 2007'de ilk görüşmeyi gerçekleştirmiştir.

4. Irak savaşının bölgesel dengeler üzerine etkileri

Irak'ın işgali, Orta Doğu dengelerini çeşitli biçimlerde etkilemiştir. Öncelikle savaş, ABD'nin bölgedeki geleneksel müttefiklerinin konumlarını değiştirmiştir. Irak'ın istikrarsızlaşması Şiiilerin Orta Doğu genelinde güç kazanmasına ve Körfez ülkelerinde istikrarı tehdit eder hale gelmelerine yol açmıştır. Ayrıca, Türkiye örneğinde de görüldüğü üzere, ABD'nin bölgedeki geleneksel ittifak ilişkileri işgalle birlikte önemli hasarlar almıştır. So-

Grafik 5 : Bush Yönetimine Destek Oranları

16. Temmuz.2007

Kaynak: Department of History, University of Minnesota, <http://www.hist.umn.edu/~ruggles/Approval.htm>

⁶⁹ The Iraq Study Group Report, United States Institute of Peace, Aralık 2006, http://www.usip.org/isg/iraq_study_group_report/report/1206/iraq_study_group_report.pdf

nuç olarak, bölgede istikrarsızlığı tetikleyen işgalden en fazla etkilenen ABD'nin müttefikleri olmuştur. İttifaklar, bu savaşa giden süreçte değişikliğe de uğramıştır. 1 Mart Tezkeresi ve Türkiye'nin Amerikan askerlerine Irak operasyonu için topraklarını kullanma izni vermemesi, Türkiye'nin stratejik ortak konumundan uzaklaşmasına neden olmuş, ikili ilişkiler büyük zarar görmüştür. Türkiye'nin bu tavrı ile boşalan yeri kuzey Irak'taki Kürtler savaş boyunca ve sonrasında Amerikalılara verdikleri destek ile doldurmuşlardır.

İkinci olarak, işgal, Orta Doğu bölgesinde yeni güç merkezlerinin doğmasına yol açmıştır. İran-Suriye ittifakı,⁷⁰ Irak-merkezli gelişmelerden en fazla avantaj sağlayan ülkeler olmuşlardır. Irak'ta Saddam'ın iktidardan düşürülmesi ve Şiilerin belirleyici hale gelmesi İran'ın elini güçlendirmiştir. Bunun sonucu olarak İran sadece Irak'ta değil, kayda değer Şii nüfusun yaşadığı Suriye, Lübnan, Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinde de etkinliğini arttırmıştır. Filistin'de ise İsrail ve uluslararası camia tarafından dışlanan Hamas hükümetine iyi davranmak ve bu hükümet ile diplomatik ilişkiler kuran az sayıdaki ülkeden biri olmak yolu ile nüfuzunu arttırmıştır. Suriye ise Amerika'nın Irak'ta başarısız bir savaş ile meşgul olmasından karlı çıkmış, böylelikle diğer "şer eksen" ülkelere yöneltililebilecek Amerikan saldırısından kaygılanmak zorunda kalmamıştır.

Son olarak, ABD'nin politikaları sadece devletleri değil, bölgede devlet dışı aktörler ile bireylerin konumlarını da etkilemiştir. Tüm dünyada olduğu gibi bölgede de ABD karşıtlığı artarken, temsil ettiği fikirler de sorgulanmaya başlamıştır. Devletlerin güç yitirmesiyle birlikte devlet dışı aktörlerin bölgedeki rolü artarken, siyasi alanlarda daha etkin olmaya başlamışlardır. Örneğin, Irak'ın kuzeyinde Kürt gruplar ön plana çıkmışlardır. Irak'ta ya-

şayan Şii liderler ve Sünni aşiret liderleri, Irak politikalarında hesaba katılması gereken aktörler olarak görülmeye başlanmıştır. Yine işgal sonrasında El-Kaide gibi terör örgütleri için Irak, hayati yaşam alanı sağlamış, burada üslenerek çeşitli ülkelere bilgi ve militan transferi imkanı bulmuşlardır.

5. Enerji güvenliği ve Irak sorunu

Orta Doğu bölgesi dünya petrol ve doğal gaz kaynaklarının % 65'ine ev sahipliği yapmaktadır. Bunların %11 kadarı Irak topraklarındadır ve Irak her ne kadar 2003 Amerikan işgalinden beri üretim potansiyeline tam olarak kavuşamasa da dünyadaki üçüncü büyük petrol rezervine sahiptir.⁷¹ Irak Savaşı, ABD ve müttefiklerinin ihtiyaç duyduğu hayati öneme sahip enerji kaynaklarını ve bunların dünya pazarlarına taşınmasını riske atmıştır. Savaş sırasında ve sonrasında dünya petrol ve doğal gaz fiyatları 30 dolardan 75 dolara yükselmiş, Irak ölçeğinde ise üretim düşmüştür. Savaş öncesi 2002 üretimi günde 2.2 milyon varilken, 2006 yılı üretimi hala savaş öncesi dönemi yakalayamamış ve günde 2.13 milyon varilde kalmıştır. CIA World Factbook 2006 yılı tahminlerine göre Irak'taki kanıtlanmış petrol rezervleri 112.5 milyar varil, doğalgaz rezervleri ise 3.115 trilyon varildir.⁷²

Irak'ın işgali ile bozulan bölgesel dengelerden İran ön plana çıkmış, İran-ABD gerginliği önemli petrol taşıma merkezlerinden Basra Körfezi'nin güvenliğini riske etmiştir. İran, Basra Körfezi'nde yer alan ülkelerde yaşayan Şii nüfus üzerindeki etkisini kullanarak bu ülkelerde istikrarsızlık yaratabilecek duruma gelmiştir. Öte yandan işgal edilen Irak'ta elverişli ortam bulan radikal örgütler de ABD'nin müttefiki petrol üreticisi ülkelere güvenliği tehdit edebilecek duruma gelmişlerdir. Nitekim petrol ve doğal gaz tesislerinin güvenliğinin sağlanmasındaki zorluklar, ha-

⁷⁰ İttifakın tarihsel temelleri için bkz., Hussein J. Agha ve Ahmad S. Khalidi, *Syria and Iran, Rivalry and Cooperation*, Londra, The Royal Institute of International Affairs, 1995; Anoushiravan Ehteshami ve Raymond A. Hinnebusch, *Syria and Iran, Middle Powers in a Penetrated Regional System*, Londra, Routledge, 1997.

⁷¹ Wikipedia, "Oil Reserves", http://en.wikipedia.org/wiki/Oil_reserves#Iraq

⁷² CIA, The World Factbook 2007, Iraq, <https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/iz.html#Econ>

sar verme kolaylığı, saldırılar için bu tesisleri cazip hale getirmektedir. Nitekim, terör saldırıları, siyasi istikrarsızlık, toplumsal kargaşa halinde boru hatları, rafineri ve kuyular saldırıya açık hale gelmektedir.⁷³

Bir diğer husus, ABD'nin Irak'ın petrol zenginliğini kullanarak ülkeyi bir arada tutabileceği fikrinin bugüne kadar uygulamada başarılı olamamasıdır. Ülkedeki Sünni Arapların çoğunlukta olduğu bölgeler, petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip değildir. Bu nedenle Kürt'ler ve Şii'lerle birlikte yaşamaya razı olabilecekleri öngörülmektedir. Fakat

söz konusu ekonomik ödülün işlevsel olabilmesi ancak rasyonel düşünülebilen politik ortamlarda ve liderlerin varlığı halinde işe yarayabilir. Oysa Irak'ta işlerin geldiği aşama ve çatışma ortamında, bu teklifin tartışılabileceği bir iklim ve tarafları temsil eden siyasi liderler yoktur. Öte yandan, petrol kaynaklarının yoğunlaştığı bölgeleri fiilen kontrolünde tutan veya kontrolünü ele geçirebileceğini hisseden Şii Araplar ve Kürtler, sıklıkla Sünni Araplar aleyhine işbirliği yapmakta, ülkenin bütünlüğünün korunması konusunda yeterince teşvik hissetmemektedirler.

III. IRAK SORUNUNUN BÖLGESEL ETKİLERİ VE KOMŞULAR

Irak sorunu, sırf bu ülkedeki Sünni-Şii gerginliğini arttırmakla kalmamış, İslam dünyasında da genel olarak kampaşmalara neden olmuştur. Savaşın savunucuları, Irak Şiilerinin çoğunlukla laik olduğunu söylediklerinde, bu grubun emellerinin Saddam Hüseyin'in diktatörlüğü altında acımasızca bastırıldığını ve bu nedenle de Irak Şiilerinin kendilerini gittikçe mezhep ile tanımlamalarına neden olan bir sürece doğru itildiklerini gözardı ediyorlardı. Saddam Hüseyin'in devrilmesine kadar hiçbir Şii topluluk Orta Doğu'da modern bir Arap devletini yönetmemişti. Son gelişmeler ile Bağdat, Arap Şii gücünün merkezi haline geldi. Ama bu artan Şii güç, sonuçsuz kalmadı. Ülkedeki Sünnilerden sert ve ani bir tepki geldi. İlk önce Amerikan askerlerini hedef alan saldırılar daha sonrasında mezhep savaşına dönüştü.

Ülkedeki Sünni-Şii çatışmaları, İran'ı da resmin içerisine doğru çekmektedir çünkü Amerika, Irak'taki etnik çatışmaların önemli bir bölümünden İran'ı sorumlu tutmakta ve bu ülkenin Şii direnişçilere yardımcı olduğunu

savunmaktadır. Öte yandan, Irak'ta artan mezhepsel çatışmalar, çevredeki Sünni ülkeleri de kaygılandırmaktadır. Örneğin Suudi Arabistan, gelişmelerin Krallığın doğusunda değerli petrol rezervlerine yakın bölgelerde yaşayan Şii azınlığı etkileyebileceğinden endişelenmekte, bu çerçevede zaman zaman Irak'ta Şiileri suçlayan ve Sünnileri kollayan açıklamalar yapmaktadır.⁷⁴ Yine Ağustos 2006'daki İsrail ve Lübnan'daki Şii Hizbullah arasındaki çatışmalar, benzeri nedenlerle Suudiler ve diğer Şii azınlığa sahip Sünni Müslüman ülkeler tarafından kaygıyla izlenmiştir.

A. İran ve Irak sorunu

İran Şahı'nın devrilmesi ile başlayan ABD-İran İslam Cumhuriyeti gerginliği, zaman zaman irtifa kaybetse de, günümüze kadar farklı şekillerde devam etmiştir.⁷⁵ Söz konusu olumsuz ilişkide İsrail'in rolü de göz ardı edilemez. 11 Eylül saldırısı, ilişkilere yeniden olumsuz ivme kazandıran gelişmeleri tetiklemiştir. ABD, Afganistan'ı işgal ederek radikal Taliban rejimini Irak'ı işgal ederek de Saddam

⁷³ Neal Adams, *Terrorism & Oil*, Oklahoma, PennWell, 2003. s.1-12.

⁷⁴ Kral Abdullah'ın açıklamaları için bkz., Toby Harnden, "We'll arm Sunni insurgents in Iraq, says Saudis", *Telegraph*, 14 Aralık 2006, <http://www.telegraph.co.uk/news/main.jhtml?xml=/news/2006/12/14/wsaudi14.xml>

⁷⁵ İran-ABD ilişkilerinin geleceği konusunda bkz., Nihat Ali Özcan, *İran Sorununun Geleceği: Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Öneriler*, Ankara, TEPAV Yayınları, 2006.

rejimini iktidardan uzaklaştırmış, Orta Asya'ya ve Kafkasya'ya yerleşmeye başlamıştır. İran, Taliban ve Saddam gibi düşmanlardan kurtulurken, ABD gibi küresel bir rakiple komşu olmuş, bu durum İran'ı kaygılandırmaya başlamıştır. Üstelik ABD'nin artan "radikal İslam" karşıtı ve demokrasi içeren söylemleri İran'ı daha fazla rahatsız etmeye başlamıştır.

Harita 2 : Şii Hilali

Kaynak: OPFOR, http://opfor.com/Shia_Crescent.jpeg.

Yine de Şiilerin Irak'ta en önemli güç haline gelmesi, İran'ın bölgede nüfuzunu arttırmasını sağlamış, Saddam'ın devrilmesi ile Basra Körfezi'nde İran'ı dengeleyecek başka bölgesel güç kalmamıştır. İşgal sonrasında İran, Şiiler aracılığı ile Irak'ta siyasi, askeri ve psikolojik nüfuzunu arttırmıştır. İran'ın etkinliği Irak'la sınırlı kalmamış, diğer bölge ülkelerinde de pekişmiştir. Her ne kadar İran, Irak'taki bütün Şii grupları istediği gibi kontrol edemiyorsa da, istediği takdirde Irak'ı istikrarsızlaştırabilecek güce ve ABD'yi güç durumunda bırakabilecek imkanlara sahiptir.

İran, savaştan ekonomik bakımdan da kârlı çıkmıştır. Irak savaşı ve ardından devam eden istikrarsızlık dünya petrol ve doğal gaz fiyatlarını 75 dolar seviyesine kadar çıkartmış, İran bu gelişmeden hatırı sayılır miktarda gelir elde etmiştir. Dünya ekonomisinin petrole bağımlılığı dikkate alındığında bölgedeki si-

yasi istikrarsızlık devam ettikçe İran bu süreçten ekonomik açıdan kârlı çıkmaya devam edecektir.

İran'ın savaşın ilk günlerinde duyduğu kaygılarından kısa sürede kurtularak, sorunun çözümünde önemli ve dikkate alınması gereken bir aktör olduğunu göstermeyi başarmasını büyük ölçüde ABD'nin Irak'taki beceriksizliği, Irak'la tarihsel ve dini bağları ve ısrarlı çabalarıyla alakalıdır. ABD'nin Irak'ta başarılı olması halinde sıranın kendisine geleceğini düşünen İran, Irak'ı ABD ile mücadelede savaşın ön cephesi olarak görmektedir. ABD'yi Irak'ta meşgul etmenin ve mümkünse başarısızlığa uğratmanın en ucuz ve işlevsel savunma yolu olduğunu düşünmektedir. Bunun için de Irak'ta ABD'ye direnen güçlere destek vermenin ve Şiileri güçlendirmenin kendi lehine olduğunu görmektedir. Nitekim İran'ın ABD'ye karşı yürüttüğü "Irak'ta meşguliyet" stratejisi şimdilik başarılı olmuş görmektedir.

İran'ın, ABD'nin Irak'ta başarılı olmaması için ihtiyatlı bir diplomasi izlediği görülmektedir. Nükleer silah edinmek ve ABD'nin baskılarından korunmak isteyen İran'ın zamana ihtiyacı vardır. Bu nedenle Irak'taki çatışmaların durması ve özellikle ABD'nin Irak'ta başarılı olması, İran'ın çıkarlarına uygun değildir. İran, çatışmaların kontrollü bir şekilde devamını istemektedir. Çatışmalar sürdükçe bir yandan ABD halkı kendi yönetimine baskı yaparak askerlerin çekilmesini talep edecek, diğer yandan İran'ın gündemden düşmesi sağlanacaktır. Yine bu süreçte ABD Orta Doğu'da meşruiyetini yitirecek, bölge halklarının tepkisini çekmeye devam edecektir. Bu süreçte ABD'nin İran konusunda gündeme getireceği iddialar ve baskılar Irak öncesine oranla dünya kamuoyunda etkili olamayacaktır.

Sonuç olarak şu ana kadar Irak savaşından en kârlı çıkan ülke İran olmuştur. İran, çatışmalar devam etse de, istikrar sağlansa da konumunu güçlendirecektir. Irak'ın bütünlüğünün korunması durumunda ülkedeki en güçlü grup haline gelen Şiilerle mevcut bağları, onu bölgenin en avantajlı ülkesi konumuna getirecektir. Öte yandan ABD, İran'a karşı

PKK'yı destekleyerek İran'da istikrarsızlık ve güvenlik sorunu yaratmak istemektedir. Fakat tablonun bütünü göz önüne alındığında Şiiilerin güçlenen konumları Kürtlerin verebileceği zarardan daha fazlasını sağlayabilecek niteliktedir. Kürtler, İran'da siyasi merkezden uzak olup, kendi içlerinde ciddi sorunları bulunmaktadır. İran'ın bu sorunu yönetmekteki tarihsel tecrübeleri krizi az hasarla atlama fırsatını verebilecektir. Irak'ın parçalanması durumunda da İran'ın Orta Doğu bölgesinde ortaya çıkabilecek olası bir Şii aksı dayanışmasından azami faydayı elde edebileceği düşünülebilir. Fakat Arap kökenli bir Şii dünyası uzun vadede pragmatik İran yönetimi için tehdit de oluşturabilir. Bağımsızlığına kavuşmuş bir Şii Irak'la İran arasında başlayacak mezhep liderliği mücadelesi, zengin petrol yatakları üzerinde yaşayan İran yurttaşı Arap azınlığının kışkırtılması ve Kürt ayrılıkçılığının İran'a taşınmasıyla birlikte İran için riskli bir süreci gündeme getirebilecektir.

B. Suriye ve Irak sorunu

Her ne kadar Suriye 1963, Irak da 1968'den beri Baas Partisi tarafından yönetiliyorsa da, iki ülke ilişkileri uzun yıllardır liderlerinin rekabetleri ve ulusal sorunları çerçevesinde şekillenmiştir.⁷⁶ Saddam Hüseyin ve Hafız Esad, Baas ideolojisinin liderliği için uzun süre rekabet etmişlerdir. Ayrıca Irak'ın İran'la, Suriye'nin İsrail'le anlaşmazlıkları da ilişkileri etkilemiştir. Soğuk Savaş döneminde Suriye SSCB'nin sadık müttefiki olmasına karşın, Irak, sık sık saf değiştirmiş, bu durum iki ülkeyi zaman zaman karşı karşıya getirmiştir.

Hafız Esad, 1970'lerin sonunda Saddam Hüseyin'i Sünni Müslüman Kardeşler örgütüne destek vermekle suçlamış, aynı günlerde başlayan Irak-İran savaşında Suriye İran'ı desteklemiştir. Suriye savaşın başında İran'a

destek vermek için Kerkük-Lazkiye boru hatını kapatmış; buna karşılık İran da Suriye'ye bir milyar dolarlık petrol bağışlamış, iki ülke ekonomik ve askeri anlaşmalar imzalayarak stratejik ittifak kurmuşlardır. Bu dönemde İran, Kürtleri Irak'a karşı savaştırmış, Suriye'de bu politikaya destek vermiştir. Bu ittifak ilişkisi halen devam etmekte; özellikle Irak'taki Amerikan işgaline karşı konumuyla kendisini göstermektedir.

Soğuk Savaşın sona ermesi ile Suriye'nin en büyük destekçisi SSCB'yi kaybettiği günlerde Saddam'ın Kuveyt'i işgali ve Suriye'nin uluslararası güce katılması Suriye ile Irak'ı ikinci defa karşı karşıya getirmiştir. Bölgesel ve uluslararası ortamın değişmesi, Suriye ekonomisinin açmazları, Saddam'ın ABD ambargolarını kırma girişimleri ve Irak ile Suriye'nin sınıraşan sular konusunda Türkiye karıştıltığında bir araya gelmeleri, Körfez Savaşı sonrasında Suriye-Irak ilişkilerini yeni bir zemine taşımıştır. Bu bağlamda ilişkiler yumuşarken ulaşım ve boru hatları tekrar açılmış, ekonomik ilişkiler gelişmeye başlamıştır.

Bu süreçte Haziran 2000'de Hafız Esad'ın ölümü ve oğlu Beşar Esad'ın yönetimi devralmasının ardından Beşar Esad, Irak'la ekonomik ve siyasi alanda ilişkileri geliştirmeye yönelmiş; Irak'ın işgali esnasında ABD karşıtı bir tutum takınmıştır. Bu çerçevede, işgali takip eden günlerde Saddam yönetiminin ileri gelenlerinin bir kısmı sınırı geçerek Suriye'ye sığınmıştır. Bu süreçte Suriye, İran gibi, sıranın kendi rejimine geleceğini düşünerek, bir yandan İran ile ilişkilerini sıkılaştırırken, diğer yandan da Irak'ta başlayan direniş hareketine çeşitli biçimlerde destek vermeyi uygun görmüştür. Bu çerçevede Sünni Arap aşiretlerin sınırı geçmelerine ve lojistik destek sağlama-larına engel olmazken, ABD ile çatışmanın eşliğine gelmiştir.⁷⁸ ABD yönetimi ise şiddet

⁷⁶ Beverley Milton-Edwards, *Contemporary Politics in the Middle East*, Oxford, Polity Press, 2000, s. 41-66; Moshe Maoz, *Esad, Şam'ın Sfenksi* (çev. Hakan Gündüz), İstanbul, Akademi, 1991.

⁷⁷ Irak-Suriye ilişkileri için bkz., Volker Perthes, "Syrian Regional Policy Under Bashar al-Asad: Realignment or Economic Rationalization", *Middle East Report*, 220, Sonbahar 2001, s. 36-42.

⁷⁸ ABD'li yetkililer Suriye'yi direnişçilere yardım etmekle suçladılar. Bkz., Thomas Ricks, "Rebels aided by allies in Syria, US says", *Washington Post*, 8 Aralık 2004, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A45326-2004Dec7.html>

eylemlerinin artması üzerine sınırları kontrol etmediğini ileri sürdüğü Suriye yönetimini suçlayarak, baskı uygulamaya başlamıştır.

Suriye önümüzdeki dönemde de Irak sorununda önemli bir oyuncu olarak pozisyonunu koruyacaktır. Her ne kadar Irak'taki Sünni-Şii çatışmasında taraf olması beklenmese de, İran ile stratejik düzeydeki ilişkileri, politik öncelikleri ve pragmatik yaklaşımıyla ABD'nin bölgeden çıkıp gitmesini sağlayacak şekilde olayları yönlendirmeye çalışmaya devam edecektir. Öte yandan, Irak'tan Suriye'ye geçen 800.000 mülteci ekonomik ve sosyal açıdan sorun yaratsa da, bu durum Suriye'nin Irak'taki nüfuzunun artmasına katkı yapmaktadır.⁷⁹ İç savaşın uzaması ve ABD'nin bölgede itibar kaybı da Suriye'nin çıkarıdır. Son olarak, Suriye'nin Irak'ta güçlenen pozisyonu İsrail'le pazarlıkta da önemli bir koz sağlamaktadır. Gerek Amerikalı ve Suriyeli politikacılar arasında, gerekse Suriyeli ve İsraili politikacılar arasında gizli toplantıların düzenlendiği basında son dönemde sıkça yer almıştır.⁸⁰ Demokrat ve Cumhuriyetçilerden oluşan karışık bir komite tarafından hazırlanan ve Irak'ta nasıl bir strateji izlenmesi gerektiğini anlatan Baker-Hamilton Komisyonu Raporu da Amerika'nın Suriye'yi de içerecek şekilde Irak'a komşu ülkelerle daha yakın ilişkiler kurması gerektiğini savunmuştur.

C. Ürdün ve Irak sorunu

ABD ile çok özel ilişkileri bulunan Ürdün, Irak sorunundan en fazla etkilenen bölge ülkelerinden biridir. Körfez Savaşı sonrası dönemde, ABD'nin yardımı ile ekonomik olarak büyük miktarda zarar gördüğünü BM'ye kabul ettiren Ürdün, yıllarca önemli miktarda yardım almıştır. Aynı zamanda Saddam Hüseyin'in ambargoları delme girişimine el altından destek veren Ürdün, bu süreçte de önemli miktarda gelir elde etmiştir.

Irak işgalinin bölgede çeşitli sorunlara yol açacağını ve bundan belki de en fazla kendisinin etkileneceğini fark eden Ürdün, Irak'a karşı yapılacak operasyona karşı çıkmıştır. Nitekim savaş sonrasında devam eden şiddet ve çatışmalar Ürdün'deki güvenlik sorunlarını derinleştirmiştir. Bu süreçte Ürdün birkaç defa terör saldırıları ile karşı karşıya kalmıştır. Bu saldırılardan en önemlisi 9 Kasım 2005'de Amman'daki üç ünlü otelde (Grand Hyatt Hotel, Radisson SAS Hotel ve Days Inn) birden gerçekleştirilen bombalı saldırılardır. Irak'taki El-Kaide örgütünün sorumluluğunu üstlendiği bu saldırılarda 115 kişi yaralanmış, 60 kişi de hayatını kaybetmiştir.

Irak'ta devam eden şiddet mülteci sorunlarının artmasına da neden olmuş, çok sayıda Iraklı Ürdün'e göç etmiştir. Savaşın başlangıcından Kasım 2006'ya kadar çoğu Irak'ın batısından ve Bağdat'tan gelen yaklaşık 700,000 Iraklı mülteci Ürdün'e sığınmışlardır. Altı milyon nüfuslu Ürdün için bu sayı endişe vericidir.⁸¹ Sınırlı kaynakları olan bu küçük ülkenin bu kadar Iraklıyı hazmetme kapasitesi yoktur. Bunun farkında olan Ürdün yönetimi, mültecilerin gelişini mümkün olduğunca sınırlayan önlemler almaktadır. Örneğin, bir yıllık oturma izni miktarını 150.000 dolar olarak belirlemiştir. Pekçok Iraklı mülteci, bunu ödeyebilecek güçte değildir ve üç ay içinde ülkeden uzaklaştırılma riski ile karşı karşıyadır.⁸²

Ürdün, Irak'ın bölünmesi halinde ortaya çıkacak bir "Sünni Arap" devletinin de kendisi için çeşitli sorunlara yol açabileceğinden kaygılanmaktadır. Böyle bir devletin vatandaşları yeni Sünni devletteki sosyal, kültürel ve mezhebi bağlar nedeniyle Ürdün'ün bağımsızlığı ve istikrarı için sorun teşkil edebilir.

Irak ve Ürdün 1958'de bir birlik oluşturarak "Irak ve Ürdün Arap Federasyonu"nu

⁷⁹ 2006 sonunda BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nce 702.000 olarak verilen Suriye'deki Iraklı mülteci sayısı her geçen gün artmaktadır. Bkz., UNHCR, "2006 Global Trends", June 2007, <http://www.unhcr.org/statistics/STATISTICS/4676a71d4.pdf>. Çeşitli kaynaklar bu sayının 1.000.000'u geçtiğini ifade etmektedir. Bkz., Al-Jazeera, "UN urges neighbors to aid Iraqis", 17 Nisan 2007, <http://english.aljazeera.net/NR/exeres/C3CFAE05-8845-4549-B3DF-8B018024917F.htm>

⁸⁰ Akiva Eldar, "Israeli-Syrian representatives reach secret understandings", *Haaretz*, 16 Ocak 2007, <http://www.haaretz.com/hasen/spages/813817.html>

⁸¹ Kenneth M. Pollack ve Daniel L. Byman, "Iraqi Refugees: Carriers of Conflict", the Brookings Institution, Kasım 2006, <http://www.brookings.edu/views/articles/byman/20061101.htm>

⁸² Deborah Amos, "Flood of Iraqi Refugees Strains Jordan", *National Public Radio (NPR)*, 16 Temmuz 2004, <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=3456005>

oluşturmuşlardı. Irak'ın başında İkinci Faysal, Ürdün'ün başında ise kuzeni Hüseyin bulunuyordu. Fakat, Şubat ortalarında oluşturulan bu birliğin ömrü fazla uzun sürmemiş, ancak Ağustos'a kadar devam edebilmişti. Ürdün'ün Irak ile ilişkileri, İran-Irak savaşı sırasında Irak'ın tarafında yer almasıyla kuvvetlenmiş, fakat son Ürdün Kralı II. Abdullah'ın 2000'de tahta çıkmasından sonra Ürdün'ün daha açık Amerikan yanlısı politika izlemeye başlamasıyla beraber, ilişkiler eski yakınlığını kaybetmiştir.

Ürdün, kendi topraklarına olası etkilerinden dolayı, Irak savaşının başlamasını istememiştir. Kuşkuvarında da haklı çıkmış, savaş sonrası yaklaşık olarak 700.000 civarında mülteciyi konuk etmek zorunda kalmıştır. Yine de Irak'taki rejim değişikliği sonrası ülkenin yeniden yapılanması ve istikrarın sağlanması için elinden geleni yapmış, Geçici Koalisyon İdaresi ile 30.000 Irak polisinin Ürdün'de eğitilmesine talip olmuştur.

Ürdün nüfusunun neredeyse %10'unu bu lan mültecilerin bir süre sonra çeşitli sorunlara yol açacağı da bir gerçektir. Nitekim mülteciler, Ürdün'de siyasi istikrarı, ekonomik dengeleri ve güvenlik şartlarını altüst edebilirler. Özellikle Irak'tan kaçarken getirdikleri mali güçleri tükendikçe Ürdün için suç teşkil eden olayları derinleştireceklerdir. Bu zorlu şartlar altında mültecilerin radikalizme kayma ihtimalleri de yüksektir. Bu nedenle de Irak'taki direnişçi grupları destekleme ve Ürdün'de güvenliği tehdit etme olasılıkları yüksektir.

D. Suudi Arabistan, Körfez Ülkeleri ve Irak sorunu

ABD'nin Irak işgaline çeşitli şekillerde destek vermek zorunda kalan Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri Irak'ta sürecin planlanandan çok farklı seyretmesi üzerine kaygı duymaya başlamışlardır. İşgal sonrası geliş-

meler bölgede Şii etkinliğini arttırırken ABD karşıtlığını da her geçen gün güçlendirmektedir. Öte yandan yükselen dini radikalizm, mevcut iktidarları zorlamaktadır. Her ne kadar savaşla birlikte artan petrol fiyatları bu ülkelerin gelirlerini arttırmışsa da, Irak'ın içine düştüğü durum Basra Körfezi'ndeki geleceksel dengeleri alt üst etmiştir. Irak'ın iyice zayıflaması İran'ın bölgedeki nüfuzunu arttırırken bölge ülkelerindeki Şii nüfus kaygı kaynağı olmaya başlamıştır.

ABD'nin Basra Körfezi'ndeki lojistik merkezleri ve artan askeri hareketlilik radikal İslami hareketler açısından bölgeyi cazibe merkezi haline getirmiştir. Güvenlik, bölge ülkelerinin en önemli sorunu haline gelirken, ABD yönetimi durumun enerji arzını tehdit edilebileceği endişesiyle bölgedeki güçlerine takviyeler yapmıştır. İran'la artan gerginlik de ABD'nin bölgeye ek uçak gemileri göndermesine neden olmuştur.⁸³

Öte yandan Körfez ülkelerinin gittikçe artan kaygıları onları ABD'ye daha fazla yaklaştırmakta ve bağımlı hale getirmektedir. Bu durum, bölge halklarının kendi yönetimlerine karşı hoşnutsuzluklarını daha da artırmaktadır. Bu özellikle 11 Eylül'den bu yana yaşanan pek çok uluslararası terör olayında vatandaşları yer alan ve ABD karşıtlığının mevcut yönetime duyulan hoşnutsuzlukla birlikte arttığı Suudi Arabistan'da belirgindir

2002 ve 2004'de Zogby, hazırladığı anket ile Sudi Arabistan, Mısır, Ürdün, Lübnan, Fas ve Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki Amerikan imajını ölçtü. 2002'de Sudi Arabistan'ta Amerika'dan hoşnut olmayanların sayısı % 87 iken bu rakam 2004'e % 94'e yükselmişti.⁸⁴

Irak Savaşı öncesi Sudi Arabistan, Saddam'ı tecrit etmek, devrilmesini sağlamak ve böylelikle olası bir savaşı engellemek için girişimde bulunmuştu. Bu girişim, Irak'ın BM'nin

⁸³ Bölgedeki askeri gücünü arttırmaya devam eden ABD, İran'a yönelik mesajlarında bunu ön plana çıkarmaktadır. Bkz., David Danger, "On Carrier in Gulf, Cheney Warns Iran", *The New York Times*, 11 Mayıs 2007, <http://www.nytimes.com/2007/05/11/world/middleeast/11cnd-cheney.html?ex=1336536000&en=e5537820a00d8bbb&ei=5090>.

⁸⁴ Dafna Linzer, "Poll Shows Growing Arab Rancor at US", *Washington Post*, 23 Temmuz 2004, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A7080-2004Jul22.html>

silahsızlanma ile ilgili kararlarına uymasını teşvik ediyordu. Plana göre, BM ile işbirliği içinde çalışan ve Irak'ın nükleer programı hakkında bilgi veren tüm bürokratlara ve askere af sağlanacaktı. Her ne kadar bu plan işe yaramadıysa da Suudi Arabistan'ın bölgede giderek daha da aktif bir rol oynamaya başladığını göstermesi bakımından önemlidir. Irak'taki değişimlerden sonra da bölgede önemli Suudi girişimleri olmuştur. Şubat 2007'de Mahmud Abbas, İsmail Haniye ve Halid Meşal'in Mekke'de bir araya getirilmesi ve Filistin'de bir birlik hükümeti kurmaları konusunda teşvik edilmeleri ile toplantı sonunda taraflara imzalatılan Mekke Deklerasyonu ile İsrail'le daha önce yapılan anlaşmalara saygı gösterileceğinin taahhüt edilmiş olması, aktif Suudi politikalarının yakın dönemdeki önemli örneklerindendir.

Önümüzdeki dönem ABD'nin Orta Doğu stratejilerinde önemli değişiklik sinyalleri alan Suudi Arabistan, İran karşısında güçlü bir Sünni blok'u oluşturmaya çalışmaktadır. Bazı uzmanlar bu girişimin de ABD'nin bilgisi dahilinde yapıldığını ileri sürmektedirler.

E. İsrail ve Irak Sorunu

ABD'nin Irak'ı işgali bölge ülkeleri arasında en fazla İsrail tarafından desteklenmiştir. Saddam'ın iktidardan uzaklaştırılması İsrail'in bölgedeki en önemli düşmanlarından birisini devre dışı bırakmıştır. Yine de Irak'ta artan istikrarsızlık ve çatışmaların, İsrail'in güvenlik beklentilerine tam olarak cevap vermek yerine, riskleri farklılaştırdığını söylemek mümkündür. Savaş Irak'ı İsrail'e tehdit olmaktan çıkartarak olası bir İsrail karşıtı Arap cephesini hemen hemen imkansız hale getirmiştir; fakat bölgede İslami radikalizmin artması ve Irak'ın giderek terörizmin çekim merkezi haline gelmesi İsrail'i kaygılandırmaya başlamıştır. Özellikle İran'ın artan nüfuzu, Sünni radi-

kalizminin Ürdün'ü tehdit etmeye başlaması ve Irak'tan çeşitli biçimlerde etkilenen Filistinli gruplar bu kaygıyı daha da arttırmaktadır.

Her ne kadar parçalanmış Irak, İsrail'e yönelik riskleri azaltacak olsa da bölgede yükselen ve uzun yıllar devam edebilecek istikrarsızlık yine de endişe kaynağıdır. Parçalanma, beraberinde Kürt devleti gibi yeni müttefikler doğurabilir ve uzun yıllar sürecek Kürt-Arap çatışması İsrail üzerindeki baskıları azaltabilir. Fakat Kürt devletine verilecek desteğin Türkiye-İsrail ilişkilerine zarar vereceği, İran sorunu da dikkate alındığında bu yaklaşımın doğuracağı risklerin Kürt devleti ile telafi edilemeyeceği düşünülebilir. İsrail, resmi söylemlerinde bağımsız Kürt devletini desteklediğine dair iddiaları yalanlasa da, gayri resmi olarak Kuzey Irak'la ilişkilerini devam ettirmektedir.

F. Türkiye ve Irak Sorunu

Türkiye, Irak işgalinden en fazla etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Savaş öncesi ABD ile yaşanan 1 Mart tezkere krizi Türkiye'yi Irak'la ilgili karar alma sürecinin dışında bırakmıştır. Irak'ta Kürt'lerin etkinliğinin artması,⁸⁵ ABD-Türkiye ilişkilerinin sarsılması, savaş nedeniyle Kerkük-Yumurtalık boru hattının kapanması, Türkmenlerin durumu ve Irak'ın geleceğinin belirsizliği Türkiye'yi zorlamaktadır.

Çatışmaların nitelik değiştirerek önce direniş ve ardından iç savaşa dönüşmüş olması, savaş döneminde geri planda kalan Türkiye'yi tekrar ön plana çıkartmıştır.⁸⁷ Gerek ABD askerlerinin lojistik ihtiyaçlarının karşılanması, gerekse Irak halkının hayatını kolaylaştıran mal ve hizmetlerin Türkiye'den sağlanması önemli bir açığın kapatılmasını sağlamıştır. Gittikçe kötüleşen güvenlik sorunları ve artan riskler nedeniyle ABD ve Batılı şirketlerinin

⁸⁵ Scott Macleod, "Time Exclusive: The Saudi Initiative Explained", *TIME*, 4 Şubat 2003, <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,419297,00.html>

⁸⁶ Kuzey Irak'taki Kürt grupların değişen rolleri ve etkileri için bkz., Dietrich Jung ve Klaus Schlichte, "From Inter-State War to Warlordism: Changing Forms of Collective Violence in the International System", Hakan Wiberg ve Christian P. Scherrer (der.), *Ethnic Identity Creation Conflict and Accommodation*, Aldershot, Ashgate, 1999.

⁸⁷ ABD ordusunun lojistiğinin bir kısmı Türkiye'den sağlandığı gibi elektrik ve diğer tüketim mallarının tedariki ile de Türkiye dolaylı bir rol üstlenmiş durumdadır.

çoğu savaş alanını terk etmiştir. Bu durumda Türkiye'den yapılan mal ve hizmet sevkiyatı daha da önemli hale gelmiştir.

Türkiye, Irak'ta gittikçe artan şiddet ve istikrarsızlıktan çeşitli biçimlerde etkilenmektedir. Türk-ABD ilişkilerinin değişen konumu, bölge ülkelerinin değişen rolleri ve ağırlıkları, devlet dışı aktörlerin ön plana çıkmaları ve bölgesel istikrarsızlık Türkiye'yi etkilemektedir. Aşağıda ayrıntılarıyla ele alınacağı üzere Türkiye, çatışmaların bir an önce bitmesini ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını istemekte; bu bağlamda çeşitli diplomatik girişimlerde bulunarak, Iraklı değişik gruplarla görüşmelerini sürdürmektedir.

G. Diğer Aktörler

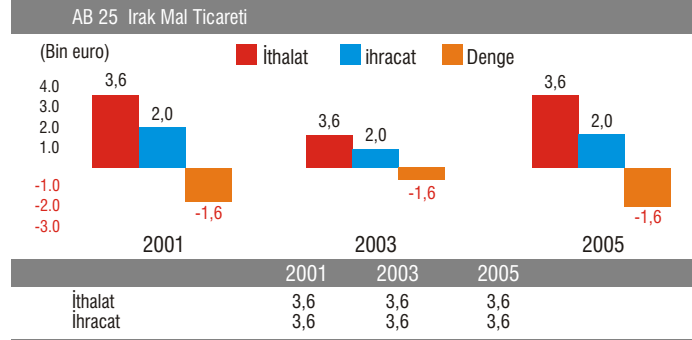
Irak sorunu, neden olduğu gelişmelerle sadece Orta Doğu'yu değil tüm küresel politikaları etkileyecek niteliktedir. Fakat ABD'nin tutumu ve coğrafi uzaklık nedeniyle bölge dışı ülkelerin Irak sorunundaki etkinlikleri sınırlı kalmaktadır. Yine de çeşitli şekillerde Irak'ta olanlardan etkilenen ya da bunları etkileme potansiyeline sahip Avrupa Birliği, Rusya Federasyonu, Çin, Birleşmiş Milletler ve terör örgütlerinin politikalarını kısaca incelemek Irak'ın geleceğiyle ilgili öngörüler yapmak için gereklidir.

1. Avrupa Birliği ve Irak sorunu

Saddam Hüseyin'in 24 yıllık diktatörlüğü boyunca AB'nin bu ülke ile hiçbir siyasi ya da sözleşmeden doğan ilişkisi olmamış, AB rolü BM yaptırımlarının uygulanmasını teşvik etmekle sınırlı kalmıştır. Fakat, bu ülkeye yapılan insani yardımlarda AB önemli paya sahip olmuş, 1992'den beri BM'den sonra ikinci en çok yardımı yapan kuruluş olmuştur.

Avrupa Birliği üyelerinin tek ve ortak bir Irak politikasından söz etmek mümkün değildir.⁸⁹ AB üyesi ülkeler Irak sorununu genel olarak dar ulusal çıkarları çerçevesinde ele al-

Şekil 3 : Irak'ın Avrupa Birliği ile Ekonomik İlişkileri⁸⁸

Kaynak : Avrupa Komisyonu, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113405.pdf

maktadırlar. Bu nedenle üye ülkelerin politikaları birbirinden farklılaşmaktadır. Örneğin İngiltere, İtalya, İspanya ve Polonya Amerikan işgaline tam destek verirken, Almanya ve Fransa gibi ülkeler ya çekimser kalmış ya da açıkça muhalefet etmişlerdir. Fakat Irak savaşı planlandığı gibi gitmeyip insan kayıpları arttıkça ve bazı AB ülkelerinde iktidarlar değiştikçe savaşa ve ABD operasyonlarına karşı çıkan ülkeler arasındaki ayrışma derinleşmiştir. Buna karşılık başlangıçta kayıtsız destek verir görünen AB ülkeleri ise bugün gelinen noktada askeri-siyasi desteklerini yeniden gözden geçirmeye başlamışlardır. Bu bağlamda ABD'ye en çok destek veren İngiltere'nin desteği bile tartışılır hale gelmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sorunlarda "normal uygulama" haline gelen ABD'nin askeri operasyon gerçekleştirdiği, AB'nin ise daha sonraki düzenlemeleri sağladığı işbölümü Irak'ta çalışmamıştır. AB ülkeleri Irak'ta belirleyici ve önemli olmayan roller üstlenmeye razı olmamaktadırlar. Müdahale sonrasında da fazlaca etkin olmayan AB ülkeleri Irak sorununda daha çok uzaktan tavsiye ve telkinlerde bulunmakta, Irak Silahlı Kuvvetleri'ni ve diplomatlarını eğitmek gibi az riskli alanlarda iş yapmak istemektedirler. Bunda AB ülkelerinin büyük bir kısmının ABD'nin Irak politikalarına açık destek vermemeye arzusuyla, ABD'nin Irak'taki başarısızlığının olası yaygın etkileri arasında bir denge kurma arayışının rolü büyüktür.

⁸⁸ Avrupa Komisyonu, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113405.pdf

⁸⁹ AB ülkelerinin sadece Irak değil ortak bir Orta Doğu politikalarından söz etmek de mümkün değildir. Bkz., Søren Dönsenrode ve Anders Stubkjaer, *The European Union and the Middle East*, Londra, Sheffield Academic Press, 2002, s. 143-154; Eberhard Rhein, "Europe and the Great Middle East", Robert D. Blackwill ve Michael Stürmer (der.), *Allies Divided*, Massachusetts, The MIT Press, 1997.

Irak krizi AB'nin enerji politikalarına da olumsuz etki yapmıştır. Avrupa'nın petrol ihtiyacının 1/3'ünün, doğalgaz ihtiyacının ise %40'ının Rusya tarafından sağlandığı bir dönemde, Rusya'ya olan enerji bağımlılığı giderek artmaktadır.⁹⁰ AB dünya üzerinde enerji tüketiminin en fazla olduğu bölgelerden biri olduğu halde enerji kaynakları açısından yeterli imkanlara sahip değildir. Enerji ithalatında kaynak çeşitliliği oluşturulmasının şart olduğu düşünüldüğünde, Irak'ın önemli potansiyelinin kullanılamamış olması önemlidir. Koalisyon güçlerinin Irak'ı işgal etmeleriyle birlikte ülkedeki petrol alanları ve rafineriler onların kontrolüne geçmiş, bugüne kadar da Birleşik Krallık dışındaki önemli Avrupa ülkeleri bu sahalara sokulmamışlardır. Bu dönemde Fransızların da içerisinde bulunduğu büyük petrol şirketlerinin Saddam'ın son dönemlerinde Irak'la yaptıkları petrol anlaşmaları fesh edilmiş, BM'nin 1483 numaralı kararı ile Irak petrolünün ithaline ilişkin önceki yaptırımlar kaldırılmış, petrolün ithal hakları koalisyon güçlerine verilerek gelirleri ortak hesaba yatırılmaya başlanmıştır.⁹¹

Öte yandan, Irak merkezli yaşanan gelişmeler tüm dünyada İslamcı dini radikalizmi tetiklemekte, Avrupa ülkeleri Londra ve Madrid bombalamalarında görüldüğü üzere daha fazla hedef haline gelebilmektedir. Ayrıca, Irak'ta yaşananlar AB ülkelerindeki Müslüman azınlıkları etkileyerek, radikalleşmelerine neden olmakta; zaten içinde yaşadıkları toplumlara entegre olmakta zorlanan grupları sistemden daha da uzaklaştırmaktadır.

2. Rusya ve Çin'in Irak sorununa yaklaşımları

Rusya, Irak savaşından en kârlı çıkan ülkelerin başında gelmektedir. Savaş nedeniyle yükselen petrol ve doğalgaz fiyatlarından büyük gelirler elde ederken, ABD'nin prestij kaybından da siyasi olarak faydalanmaktadır. Irak gibi önemli bir tedarikçinin piyasalara ön-

görülenden daha az petrol arz etmesi Rusya'ya avantaj sağlamaktadır. Rusya 2005'de petrol ihracatından yaklaşık olarak 122 milyar dolar kazanmıştır. Bu rakam, 2001'in 39 milyar dolarıyla karşılaştırıldığında büyük artış göstermiştir. 2005'deki rakamlar Rusya'daki enflasyon oranlarına göre ayarlandığında, SSCB dönemindeki 1980'lerin ortalarından beri en iyi rakamlara işaret etmektedir.⁹²

Rusya, ABD'nin Irak'ta içine düştüğü açmazdan politik ve psikolojik olarak da avantaj sağlamaktadır. ABD'nin küresel güç olarak Irak'taki çaresizliği, Arap ülkelerinde artan nefret ve tepkiler, tıpkı Soğuk Savaş dönemindeki gibi Rusya'nın denge unsuru olma şansını arttırmış görünmektedir. Örneğin Rusya, Türkiye'nin Kuzey Irak'a ilişkin kaygılarından yola çıkarak hükümet ve kamuoyu nezdinde politik pozisyonunu güçlendirmeye çalışmaktadır.

Rusya, resmi söylemlerinde Irak'ta düzenin sağlanması ve toprak bütünlüğünün korunmasını arzu ettiğini beyan etmektedir. Bu açıklamalarıyla barışçıl ve dost bir görünüm sunsa da, Irak'taki uzun süreli çatışma ortamı Rusya'nın çıkarlarına uygun bir durum sağlamaktadır.

Öte yandan Çin, hızla artan enerji ihtiyacı çerçevesinde Irak konusuna Rusya'dan çok farklı bir konumdan bakmaktadır. Krizin yol açtığı enerji maliyetlerindeki artışla baş etmek zorunda kalan Çin için Irak'ta istikrarsızlığın devam etmesi çıkarlarına uygun değildir. Çin Irak Savaşı öncesi diğer pek çok ülke gibi bu savaşın zorunluluğunu sorgulamış, çatışmanın önlenmesi için çalışılması gerektiğini savunmuştur.

3. BM ve diğer uluslararası örgütlerin konumu

ABD'nin Mart 2003'de diplomasinin başarısız olduğunu ve Irak'ı sahip olduğu Kitle İm-

⁹⁰ AB Haber, "AB'nin Rusya'ya Enerji Bağımlılığı", 16 Mart 2007, http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=16417

⁹¹ James A. Paul, "Oil Companies in Iraq: A Century of Rivalry and War", *Global Policy Forum*, Kasım 2003, <http://www.globalpolicy.org/security/oil/2003/2003companiesiniraq.htm>.

⁹² Energy Information Administration (EIA), "OPEC Revenues Fact Sheet", http://www.eia.doe.gov/cabs/OPEC_Revenues/OPEC.html.

ha Silahları'ndan arındırmak için koalisyon güçleri ile bir operasyon başlatacaklarını açıklaması BM'yi sistem dışına itmiştir. Açıklama öncesinde BM Güvenlik Konseyi üyeleri arasında Irak sorunuyla nasıl başa çıkılması gerektiği konusunda aylarca devam eden görüşmeler sonucunda ortak bir karara varılamamıştı.

2002 öncesinde BM Güvenlik Konseyi Irak ile ilgili onaltı karar çıkarmıştı. Savaş BM Güvenlik Konseyi'nin Irak işgalini teyit eden bir kararı olmaksızın başladı. Bu nedenle de çoğu kişi tarafından uluslararası hukuka aykırı olarak kabul ediliyor. Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan 16 Eylül 2004'de yaptığı konuşmada bu işgalin BM Anayasası'na aykırı olduğunu, bu nedenle de illegal olduğunu beyan etmişti.⁹³

Irak savaşının etkileri en fazla Birleşmiş Milletler'in güvenilirliğine zarar vermiştir. ABD'nin tek yanlı askeri müdahalesi, BM'nin saldırıyı önlemede yetersiz kalması, ABD'nin BM'yi ciddiye almama tavrı zihinlerde "Uluslararası Hukuk"u ve BM sisteminin güvenilirliğini erozyona uğratmıştır. Fakat sorunun geldiği aşama ve ABD'nin Irak'ta istikrarı sağlayamaması tekrar BM'yi gündeme getirmiştir.

⁹³ "Iraq War Illegal, Says Annan", *BBC News*, 16 Eylül 2004, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3661134.stm

İÇ DİNAMİKLERİ ve IRAK'IN GELECEĞİ

Irak'ın geleceğini belirleyecek faktörleri oluşturan bir diğer grup da kuşkusuz ülkenin iç dinamikleridir. İç dinamikler, ülkenin siyasal bütünlüğünün sürdürülmesi imkanını, dış ilişkilerini, ekonomisinin geleceğini, şiddet ortamının niteliğini, iç çatışma süresini ve tarafların stratejilerini anlamamızı sağlayacak ve geleceğe ilişkin tahminlerde bulunmamızı kolaylaştıracak en önemli faktörlerden birisidir. Bu nedenle Irak'ta yaşanan olayların ne yönde evrileceğini öngörebilmek için iç dinamiklerin detaylı olarak analiz edilmesi gerekmektedir.

Tüm sosyal olaylarda olduğu gibi, Irak'ta da iç dinamikleri belirleyen faktörler birbirinden bağımsız değildir. Örneğin, etnik yapı, mezhepsel durumlar, aşiret düzeni iç içe girmiş sınırları pek belli olmayan faktörlerdendir. Bu nedenle girdilerin fazlalığı ve dış dinamiklerle olan yakın ilişkileri dikkate alındığında geleceği kestirmek daha da zorlaşmaktadır. Bütün bu zorluklara ve sosyal olayların kesinlikten yoksun olmasına rağmen,

geleceği öngörebilmek için iç dinamikleri mercek altına alacağız.

Bu bağlamda Irak'ın geleceğinde etkili olacak iç dinamikleri iki başlık altında ele alabiliriz. İlk olarak, ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısını mercek altına alacağız. İkinci olarak, Irak sorununun geldiği aşamanın temel özelliklerini ele alacağız. Her iki başlığın altında Irak'ı anlamamızı kolaylaştıracak olgulara daha yakından bakacağız.

İlk başlık altında, etnik ve dinsel karmaşa, ekonomik durum ve petrol, işgal ortamı ile etkisini gittikçe arttıran mülteci/göç sorunu ele alınacaktır. İkinci bölümde Irak'taki çatışmaların temel özellikleri, devletin/işgal güçlerinin niteliği ve açmazları, güvenlik sorunun en önemli belirleyicisi olan "vekaleten savaş" ele alınacaktır. Söz konusu faktörler ışığında Irak'ın geleceğini öngörmeye çalışacağız. Daha önce de belirttiğimiz üzere bu faktörlerin tek başlarına değil, sistemi etkileyen diğer girdilerle birlikte düşünülmesi gerekmektedir.

I. SİYASAL, SOSYAL, EKONOMİK YAPI

İşgal sonrası Irak'ta olanları anlayabilmek ancak ülkedeki sosyal, siyasal ve ekonomik durumun gözler önüne serilmesi ile mümkündür. Yüzlerce yılda şekillenerek işlevsel bir dengeye oturan sözkonusu dengeler ABD işgaliyle tamamen yıkılmış ve yerine yeni bir denge inşa edilememiştir.⁹⁴ Bu nedenle çeşitli gruplar sosyal, siyasal ve ekonomik alanda oluşacak yeni dengelerin kendi lehlerine kurulması ve tarihsel süreçte elde ettikleri kazanımlarını korumak/arttırmak için birbirleriyle kıyasıya mücadeleye girmişlerdir. Mücadele- nin kökleri ve sosyal psikolojik dinamiklerini anlamamızı sağlayacak olan parametreleri bu bölümde mercek altına alacağız.

İlk olarak toplumu biçimlendiren/toplum tarafından tarih içinde biçimlenen etnik, dinsel ve sosyal karmaşayı ele alacağız. İkinci olarak, savaş öncesinde çöküşe başlayan Irak ekonomisi ve bunun bağlı olduğu petrol sorununa bakacağız. Şüphesiz ki, ABD işgalinin niteliği ve yarattığı kaos ortamı da geleceği öngörmek için belirleyici olacaktır. Bölümün sonunda artan çatışmaların yol açtığı mültecilik ve göç olgusunun neyin/nelerin habercisi olduğu ve ne gibi gelişmelere yol açtığını ele alacağız.

A. Etnik, Dinsel ve Sosyal Karmaşa

Irak'ın bir devlet olarak ortaya çıkışı Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri arasındaki bir dizi gizli anlaşmaya ve petrolün paylaşımına dayanmaktadır.⁹⁵ Bu nedenle, ilk yıllardan itibaren Irak'ın bir bütün olarak bir arada tutulması sömürgecilerin/yöneticilerin en önemli sorunu olagelmıştır. Irak devletinin kuruluşundan iti-

baren iç çatışmalar eksik olmamış bu durum dış politikayı, iç dengeleri, istikrarı ve ekonomik yapıyı sürekli etkilemiştir.

İngiltere Irak devletini kurarken farklılıkları tolere edecek biçimde ve kendi siyasal kültüründen yola çıkarak krallık olarak biçimlendirmiştir. Fakat bu yaklaşım bile çatışmaları önleyememiştir. Uzun yıllar boyunca işgalci İngiltere ordusu sık sık saldırıya uğramış, içerde istikrarın sağlanması uzun yıllar almıştır.⁹⁶

Günümüzde Irak nüfusunu oluşturan farklı etnik ve mezhepsel kimlikleri bir arada tutacak ortak bir idealin yokluğu ve ortak paydaların zayıflığı (özellikle de çatışmalı ortamlarda ayrışmanın ön plana çıkmasıyla) ciddi bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir.⁹⁷ Irak'ta ortak ideallerin yaratılamaması, savaşın ve işgalin bozduğu siyasal sosyal ve ekonomik dengelerin oluşamaması nedeniyle, gelecekteki siyasal sistemin çok farklı olacağını ifade edebiliriz. Bu ihtimallerden birisi kaos ortamının uzunca süre devam edebileceği iken, diğeri de ülkenin bölünerek yeni devletlerin doğabileceğidir. Bu ihtimallerden hangisinin olabileceğini tahmin etmek, siyasal bütünlüğü tehdit eden faktörleri ve bunların bileşenlerini ortaya koymakla mümkündür.

Irak'ın bir devlet olarak ortaya çıkışının ardından en etkin olan ve günümüzde yansımaları olan ideoloji şüphesiz ki Arap Milliyetçiliğini esas alan laik Baas ideolojisidir.⁹⁸ Baas ideolojisi, Arap kimliğine dayalı olması nedeniyle ülkede yaşayan farklı etnik grupları dışlamış, Şii Araplar tarafından da mezhebi nedenlerle fazlaca kabul görmemiştir. Sonuçta

⁹⁴ Detaylı bilgi için bkz., Milton J. Esman ve Itamar Rabinovich, *Orta Doğu'da Etnisite, Çoğulculuk ve Devlet* (çev. Zafer Avşar), İstanbul, Avesta, 2004.

⁹⁵ H. V. F. Winstone, *Orta Doğu'da Serüveni, 1898-1926 Yılları Arasında Orta Doğu'daki Siyasi ve Askeri İstihbaratın Öyküsü* (çev. Fuad Davudoğlu), İstanbul, Risale, 1999; Eric Davis ve Nicolas Gavrielides, *Statecraft in the Middle East, Oil, Historical Memory and Popular Culture*, Miami, Florida International University Press, 1991; T. E. Lawrence, *Bilgeliğin Yedi Direği, Bir Casusun Anıları* (çev. Yusuf Kaplan), Kayseri, Rey, 1991.

⁹⁶ Faleh A. Cabbar, *Irak'ta Şii Hareketi ve Direniş* (çev. Hikmet Halis), İstanbul, Agora Kitaplığı, 2003; W. R. Hay, *Kürdistan'da İki Yıl 1916-1920* (çev. Fahriye Adsay), İstanbul, Avesta, 2005.

⁹⁷ Etnik farklılıkların çatışmaya dönüşmesi ihtimaliyle ilgili olarak bkz., Jack David Eller, *From Culture to Ethnicity to Conflict*, Michigan, The University of Michigan Press, 1999; John McGarry ve Brendan O'Leary (der.), *The Politics of Ethnic Conflict Regulation*, Londra, Routledge, 1993.

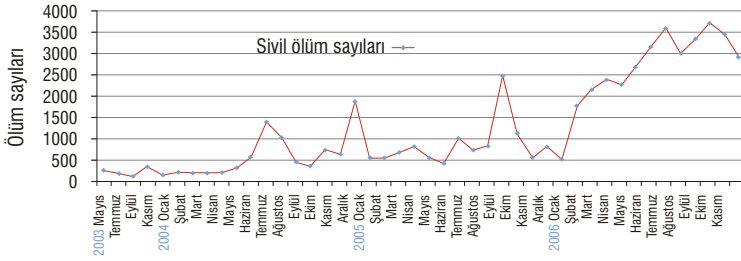
⁹⁸ James L. Gelvin, *The Modern Middle East, A History*, New York, Oxford University Press, 2005.

fikirdir. Güvenlik sorunun çözümünde, polis, ordu, sınır muhafızları, etkili bir yargı ve ceza müesseselerinin varlığı temel koşullardır. Ancak tüm bu kurumlar ciddi bir zafiyet içindedirler. Sayılardaki ve eğitimdeki yetersizlik, profesyonellikten uzak olmaları nedeniyle güvenlik sağlanamamaktadır. Güvenlik zafiyeti, ekonomik faaliyetlerden ticarete, sağlıktan eğitime kadar bütün temel alanlarda krizlere ve çöküşe yol açmaktadır.⁹⁹ Güvenlik bürokrasisinin mezhebi ve etnik olarak organize edilmiş olmaları, teşkilatın bölünmesine neden olurken, sorunu daha da derinleştirmektedir. Yeterli güvenlik olmaması nedeniyle hayatını kaybeden Iraklı sayısı sürekli artmakta; tüm bunlar geleceğe dair umutları karartmaktadır.

Grafik 6 : Irak'ta sivil ölüm sayıları (2003-2007)

Kaynak : Brookings Institute, Irak Endeksi, 12 Temmuz 2007, s. 13.

Devlet gücünün zayıflaması ve takatten düşmesi devlet dışı ağların güç kazanmasına neden olmaktadır. Irak'ta geçmişte güçlü bir konumda bulunan aşiret yapısı yeni dönemde daha işlevsel bir konuma gelmiş ve yeniden güç kazanmıştır. Nitekim aşiretler, güçten düşen devletin yerini almakta, çoğu zaman mensuplarına ekonomik, sosyal ve siyasal avantajlar sağlamaktadır. Bu hali ile de kurulmaya çalışılan devlet yapısını tehdit edebilmekte ve istikrarsızlık yaratabilmektedirler.

Kürt grupların yıllardır süren silahlı ayaklanmaları, Şiilerin politik ve ekonomik alanda sınırlandırılmış olmaları bu grupların yeni dönemde mümkün olduğunca avantajlı konuma gelme arzularını kışkırtmaktadır. Sünniler ise, süreci en az kayıpla kapatmak istemektedir-

ler. Öte yandan taraflar arası sorunları fırsat alanı olarak gören devlet ve devlet dışı aktörler bu gerginlik ve çatışmayı körüklemektedirler.

B. Ekonomik durum/petrol

Dünya petrol rezervinin %11'ine sahip olan Irak, bu zenginliğini ancak kısa bir dönem ekonomik ve sosyal refaha dönüştürebilmiştir. Fiyatları arttıran 1973 petrol krizinin ardından Irak büyük gelir elde etmiş, ekonomik ve sosyal refahını arttırmıştır. Ancak bu süreç uzun süre devam etmemiş kısa bir süre sonra ülke felaketler sarmalına düşmüştür.

Irak 1979'dan beri ekonomik altyapıyı çökerten ayaklanma, çatışma, savaş, işgal ve ambargo ortamında yaşamaktadır. Bu süreçte sağlık, eğitim, iletişim, ulaştırma, tarım ve ekonominin diğer sektörleri için yeterince kaynak ayırlamamış, mevcutlar da çatışmalarda tahrip olmuştur. ABD işgali ile zaten zayıf olan altyapıya büyük darbe vurulmuş, sıradan insanların yaşamlarını kolaylaştırıcı devlet destekli sistemler çökmüştür. Savaşı takip eden günlerde kamu tesislerinin yağmalanması ise hayatı felç etmiştir.

Alt yapının çöküşünü sistematik hale getiren bir diğer unsur da direnişin bilinçli bir şekilde bu tesisleri hedef almasıdır. İktidarı darbe ile ele geçiren Saddam Hüseyin'in karşı darbe ve işgali göz önüne alarak işgal öncesinde yer altı teşkilatı kurduğu görülmektedir. İşgalin ilk günlerinden itibaren ABD'nin prestijini yok etmek ve yeni yönetimi başarısız göstermek isteyen direnişçiler, alt yapıyı hedef almışlardır. Altyapı çöktükçe halkın yönetime ve işgal güçlerine tepkisi artmıştır. Elektrik, içme suyu, akaryakıt gibi temel ihtiyaçlar karaborsaya düşmüş veya yok olmuş; eğitim, sağlık, kanalizasyon, adalet gibi hizmetler ortadan kalkmaya başlamış; sosyal düzeni sağlayan, yargı, polis, hapishane sistemleri

⁹⁹ Çöküş şüphesiz ki bilinçli faaliyetlerin de bir neticesidir. Ayaklanma teorisine göre, ayaklanan taraf, özellikle toplumsal çöküşü ve sürekli kriz halini hedefler. Detaylı bilgi için bkz., David Galula, *Counterinsurgency Warfare, Theory and Practice*, Florida, Hailer Publishing, 2005; Anthony James Joes, *The History and Politics of Counterinsurgency, Resisting Rebellion*, Kentucky, The University Press of Kentucky, 2004.

¹⁰⁰ 12 Haziran 2003'den 28 Mayıs 2007'ye kadar Irak petrol tesisleri, boru hatları ve çalışanlarına toplam 435 saldırı yapıldı. Ayrıntılı bilgi için bkz., Institute for the Analysis of Global Security, *Iraq Pipeline Watch*, 1 Haziran 2007, <http://www.iags.org/iraqpipelinewatch.htm>

çökerken beraberinde siyasal ve ekonomik düzeni de çökertmiştir.

Savaş sonrası petrol üretiminde öngörülen hedefler yakalanamamış; boru hatlarına, petrol kuyularına ve rafinerilere yönelik sabotajlar nedeniyle üretim azalmıştır. Yeterli denetim olmadığından elde edilen petrol de çoğu zaman yağmalanmıştır. Ülke tek gelir kaynağı olan petrol gelirinden yoksun kalmış; Irak ihtiyacı olan işlenmiş petrol ürünlerini ve madeni yağları ithal etmek zorunda kalmıştır. Bu durum petrol ürünlerinin fiyatlarını artırmış, ekonomi olumsuz etkilenmiş ve halkın geçimi zorlaşmıştır. Sonuçta halk hükümet ve işgal güçlerine tepki göstermeye başlamıştır.

C. İşgal Ortamı

Amerikan işgali ve Saddam Hüseyin'in devrilmesinin ardından ülkede büyük bir güvenlik boşluğu ortaya çıktı. ABD işgalinden kısa süre sonra, Baas ile ilişkili devlet görevlileri, ordu mensupları, istihbaratçılar ve polislerin işlerine son verildi. Daha sonra stratejik bir hata olduğu anlaşılan bu karar, güvenlik boşluğunun daha çok hissedilmesine neden oldu. Kendisine yardım edecek yerel güvenlik güçleri olmayan ve asker sayısı sınırlı ABD'nin bu boşluğu doldurması olanaksızdı. Ortaya çıkan fırsatı değerlendiren milisler/direnışçiler/ayaklanmacılar, Saddam döneminden kalma, işgal sırasında toplanmayan silahlarını da kullanarak Irak sokaklarında güçlerini göstermeye başladılar. İşgal umut edildiği gibi halk arasında destek bulamadığı gibi, ABD'nin güvenlik ve ekonomik alanlarda başarı sağlayamaması tepkileri daha da artırdı. İşgal, aynı zamanda küresel hesaplasmaya uygun güvensiz bir ortam yarattı ve radikal dini örgütler ABD ile savaşmak için Irak'ta yerlerini aldılar. Sonuçta işgal, güvensiz, çatışmalı, ekonomik olarak çökmüş, devlet otoritesinin yok olduğu bir ortam yarattı.

D. İşgal Sonrası Nüfus Hareketleri ve Mültecilik

İşgal sonrası dönemde ortaya çıkan en önemli hususlardan birisi mülteci sorunudur. Etnik, mezhepsel gruplar arası güvenlik sorunları derinleştikçe çatışmalar arttıkça ülke içi ve dışı göç hareketleri de yoğunlaşmaktadır. ¹⁰¹Önce Kerkük'te yaşayan Sünni Araplar Kürtler tarafından göçe zorlanmışlar, daha sonra tetiklenen mezhep savaşları ve ABD operasyonları Sünni Arapların kitleler halinde Suriye ve Ürdün'e göç etmelerine neden olmuştur. ¹⁰²Bu sayının 1.700.000 olduğu ifade edilmektedir. Aynı şekilde Bağdat'ta halkın karışık yaşadığı semtlerde saldırılar arttıkça iç göç başlamış ve halen de devam etmektedir. Bu durum güvenlik sorunlarını derinleştirmekte, düşmanlıkları sürekli hale getirmektedir. Nitekim etnik ve mezhepsel çatışmalar derinleştikçe daha fazla sayıda sivil hayatını kurtarma kaygısı ile göç etmek zorunda kalmaktadır. Brookings Enstitüsü tarafından hazırlanan ve haftalık olarak güncellenen Irak Endeksi'ne göre Ocak-Mart 2007 döneminde her ay yaklaşık 90.000 kişi Irak'ta yaşadıkları yerleri terketmek zorunda kalmışlardır. Önümüzdeki dönemde de göçlerin devam edeceğini açıktır. Özellikle Kerkük, Bağdat, Anbar ve Basra en önemli göç veren ve alan şehir olma konumlarını koruyacaklardır.

Tablo 2 : Iraklı Mülteciler

Suriye	1,200,000	Almanya	52,900	Amerika	6,000	Bulgaristan	1,200
Ürdün	750,000	İngiltere	23,300	İsviçre	5,000	Avusturya	1,200
Mısır	100,000	Hollanda	21,800	Kanada	4,000	Yunanistan	820
İran	54,000	İsveç	21,100	Finlandiya	1,600	Yeni Zelanda	820
Lübnan	40,000	Avustralya	11,100	İtalya	1,300	Ermenistan	460
Türkiye	10,000	Danimarka	10,700	Fransa	1,300	Romanya	450
Körfez Ülkeleri	200,000	Norveç	8,500	Macaristan	1,200	İrlanda	340

Toplam 2.529.090

Kaynak: UNHCR, "Statistics on Displaced Iraqis Around the World", Nisan 2007, <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home/openssl.pdf?tbl=SUBSITES&id=461f7cb92>.

¹⁰¹ Barry R. Posen, "The Security Dilemma and Ethnic Conflict", *Survival*, Cilt 35, No 1, Bahar 1993, s. 27-47.

¹⁰² UNHCR, "Statistics on Displaced Iraqis Around the World", Nisan 2007 <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home/openssl.pdf?tbl=SUBSITES&id=461f7cb92>

Etnik ve mezhebi çatışmalar, tarafların fiziki olarak birbirlerinden ayrılma zorunlu hale getirmektedir. Kendini güvende hissetmeyen gruplar güvenli alanlara göç ederek hayatta kalmaya çalışmaktadırlar. Irak'ta göç eden gruplar çoğunlukla orta ve eğitimli sınıflardan oluşmaktadır. Bu grup, geleceğin Irak'ının üzerine inşa edileceği sosyal katmandır. Göç ve mültecilik istikrarlı Irak kurma girişimlerini daha da zorlaştırmaktadır.

Tablo 3 : Irak İçinde Yerlerinden Edilmiş Halk

Irak'ın İçinde Yerlerinden Edilenlerin 2007 İtibariyle Yerleri	
Kuzey Bölgeler	741,900
Orta Bölgeler	450,000
Güney Bölgeler	716,000
TOPLAM	1,908,400

Kaynak : UNHCR, "Statistics on Displaced Iraqis Around the World", Nisan 2007, <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home/openssl.pdf?tbl=SUBSITES&id=461f7cb92>

II. SORUNUN GELDİĞİ AŞAMANIN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Irak'ın geleceğini belirleyecek faktörlerden birisi de sorunun geldiği aşamada "iç savaş" olarak tanımlanabilecek çatışma ortamının genel nitelikleridir. Yaşanan çatışma, ülkenin ekonomik, siyasal, ideolojik ve sosyal koşullarını etkilemekte, sorunun denetim altına alınmasını engellemekte ve maliyetini belirlemektedir. Öte yandan işgalci güç ABD'nin dayattığı siyasal sistemin sorunları denetim altına alma konusundaki zafiyeti de etkili olmakta, yeni siyasal sistem, sorunları çözmekten çok politik, kültürel, hukuki ve askeri dirençle karşılaşmakta ve ortaya yeni sorunlar çıkartmaktadır. Bu çerçevede, Irak'ta süregitmekte olan çatışmaların temel özellikleri, dayatılan yeni siyasi sistemin yapısı ve açmazları ile çatışmaların uluslararası boyutu -özellikle İran'ın rolü- ele alınacaktır.

A. Irak'taki Çatışmaların Temel Özellikler

Irak'ta süren çatışmaların nasıl tanımlanacağı sadece hukuksal bir sorun olmayıp, askeri/güvenlik açısından olayların ne yönde gelişeceği, hangi zaman diliminde sonuçlanacağını anlama ve çatışmaların önlenmesinde izlenecek stratejiler ile zamansal maliyeti ve araçların seçimini de belirleyecektir.

Irak'taki şiddetin çeşitli biçimlerde farklı stratejilere ve farklı amaçlara odaklanmış olarak iç içe geçmiş ve birbirini besleyen bir

süreçte gelişmekte olduğuna kuşku yoktur. Öte yandan, farklı biçimlerdeki şiddetin farklı stratejileri ve politik hedefleri olduğu da aşıkardır. Zaten bu nedenledir ki ABD tarafından olayların sebep-sonuç ilişkisi net bir şekilde ortaya koyulamamakta ve uygun tek bir çözüm önerilememektedir.

Öncelikle, Irak'ta devam eden şiddetin farklı düzlemlerde iç içe geçen farklı çatışmaları içerisinde barındırdığı hesaba katılmalıdır. Mezhepler arası çatışma, etnik çatışma, işgale karşı direniş, radikal İslamcı grupların ABD ile küresel hesaplaşması, adi suçlarda görülen artış, Şiiiler arası güç mücadelesi, merkezi yönetimi ele geçirme çabası ve Orta Doğu'daki İran-ABD rekabeti bu çatışmaların farklı boyutlarını teşkil etmektedir. Nitekim, çatışmaların kimliklerine bakıldığında bu durum açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. ABD kaynaklarına göre Irak'ta çeşitli neden ve şekillerde çatışmalara katılanların sayısı Kasım 2003'de 5.000 civarında iken, bu sayı bir yıl sonra 20.000'e ulaşmış, Aralık 2006 itibariyle 20.000'in üzerinde olduğu ifade edilmiştir. Uluslararası Kriz Grubu da Şubat 2006'daki raporunda fiili olarak çatışmalara katılanların rakamının 5.000 ila 15.000 arasında olduğunu ifade ederken,¹⁰³ yeni Irak İstihbarat şefi General Shahwani Ocak 2005'de 40.000'i fiilen çatışmalara katılan 200.000'e kadar bir sempo-tizan grubundan bahsediyordu.¹⁰⁴

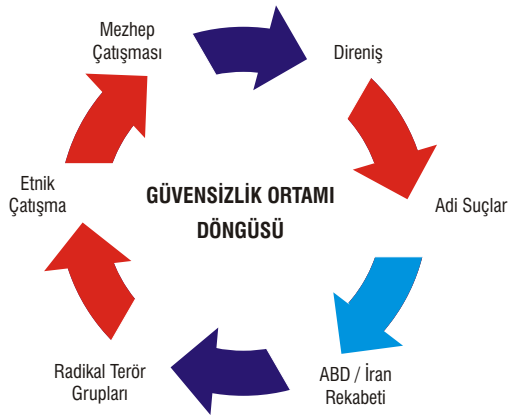
¹⁰³ International Crisis Group, *In Their Own Words: Reading the Iraqi Insurgency*, <http://www.crisisgroup.org/library/documents/middleeastnorthafrica/iraqirangulf/50intheirownwordsreadingtheiraqiinsurgency.pdf>

¹⁰⁴ James Hider, "Iraqi insurgents now outnumber coalition forces", *The Times*, 4 Ocak 2005, <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/iraq/article408134.ece>

Çatışanların kimliklerine bakınca farklı kaynaklar açıkça ortaya çıkmaktadır. İlk başlarda eski rejimin destekleyicisi olan Baasçılar öne çıkarken, zaman içerisinde “direnişçiler” çeşitlenmiştir.¹⁰⁵ Önemli bir kısmını Sünnilerin oluşturduğu ve eski Irak ordusuyla bağlantıları devam eden “Milliyetçiler”, Sünni ve Şii radikal İslamcı gruplar (örn., Sünni Ansar al-İslam

Grubu ve Salafi Hareketi ile Şii Mehdi Ordusu), aşiret çıkarları için mücadele edenler, özellikle şehir merkezlerinde adam kaçırmalarla öne çıkan organize suç grupları ve sayılarının ABD yönetimince fazlaca abartıldığı zaman içerisinde anlaşılan “Uluslararası Teröristler” (IISS’in 2005 tahmini 1000 kişi civarında), Irak’ta çatışan tarafların genel profilini vermektedir.

Şekil 4 : Çatışma Sarmalı

Irak'taki şiddeti geleneksel direnişlerden ayıran özellik daha profesyonel, hızlı gelişen, karmaşık ve etkili olmasıdır. Bunun temel ne-

deni, çatışmaların ilk aşamada büyük ölçüde Saddam dönemi ordu, istihbarat ve polis teşkilatının profesyonel unsurlarınca başlatılmış ve farklı alanlara yayılmış olmasıdır. Direniş hareketleri geleneksel olarak uzun bir hazırlık sürecine ihtiyaç duyarlar. Fakat bu süre Irak'ta çok kısa sürmüştür. Çünkü, ABD güçlerinin yönetime el koymalarının ardından ayırım gözetmeden ve kişisel silahlarına el konulmadan dağıtılan profesyonel güvenlik güçlerinin çoğunlukla Sünni ve aynı aşiretlere mensup olmaları, bir araya gelerek, direniş ağları kurmalarını kolaylaştırmıştır. Öyle ki direnişçilerin örgütlenme hızı ve etkinliği yeni kurulmaya çalışılan ordu ve polis teşkilatını geride bırakmıştır.¹⁰⁶

Ayrıca Irak'taki eylemci grupların, dağıtılan ordunun silah ve patlayıcılarına kolaylıkla ulaşabilmiş olmaları direniş için en önemli konu olan lojistik sorununu kolaylıkla çözmüştür. Bu durum eylemcilerin kısa sürede harekete geçerek etkili olmalarını sağlamıştır. Muhtemeldir ki direnişçilerin ilk nüveleri Saddam döneminde yer altı teşkilatı olarak tasarlanan gruplardan oluşmaktadır. Bunların olmaları tetiklemesinden sonra, eylemciler, zaman içerisinde çevre ülkelerle ve uluslararası alanda kendilerine destek olmaya arzulu grup ve kişilerle ilişki kurmayı başararak, lojistik destek konusunda ağlarını genişletmeyi başarmışlardır. Geline nokta eylemcilerin daha uzun süre lojistik problem yaşamayacakları, hatta teknik imkan ve tecrübelerini bir süre daha artırmaya devam edecekleri anlaşılmaktadır. Eylemcilerin hem Irak'taki hem de çevre ülkelerdeki benzerlerinden, birbirlerinden öğrenecekleri çok fazla teknik detay olduğu gibi, kendilerini kolaylıkla çevreye ve yeni güvenlik ortamına uydurabilme kapasiteleri de vardır.

¹⁰⁵ Direniş, iç savaş, gerilla savaşı, sivil savaş, ayaklanma, ayaklanmayı bastırma konularında zengin bir yazın oluşmuştur. Bkz., Loren B. Thompson (der.), *Low-Intensity Conflict*, New York, Lexington, 1989; Ian F. W. Beckett, *Modern Insurgencies and Counter-Insurgencies*, Londra, Routledge, 2001; Michael T. Klare ve Peter Kornbluh (der.), *Low Intensity Warfare*, New York, Pantheon Books, 1988; Walter Lagueur, *Guerrilla Warfare: A Historical & Critical Study*, New Jersey, Transaction Publishers, 1998; Richard Clutterbuck, *Terrorism and Guerrilla Warfare*, Londra, Routledge, 1990; James J. Gallagher, *Low-Intensity Conflict, A Guide for Tactics, Techniques, and Procedures*, Mechanicsburg, Stackpole Books, 1992; Michael McClintock, *Instruments of Statecraft*, New York, Pantheon Books, 1992.

¹⁰⁶ Devlet yapısının zayıflaması ile güvenlik ve düzenin çöküşü arasındaki ilişki için bkz., Nelson Kasfir, "Domestic Anarchy, Security Dilemmas, and Violent Predation: Causes of Failure", Robert I. Rotberg (der.), *When States Fall*, New Jersey, Princeton, 2004, s. 53-77.

Eylemciler için dış destek hayati bir konudur.¹⁰⁷ Dış desteğin ekonomik, lojistik, eğitim, mali, politik ve psikolojik yönlerinden söz edilebilir. Irak'ta eylem yapan grupların tamamının açık veya örtülü bir biçimde dış desteğe sahip oldukları ortadadır. İran, Suriye, Suudi Arabistan bu bağlamda önemli aktörlerdir. Sonuçta siyasi sınırların kontrol edilememesi, bölge devletleri ve devlet dışı aktörleriyle mezhepsel, etnik ve aşiretsel düzlemde süren işlevsel bağlar eylemcilerin destek bulmasını kolaylaştırmakta, çatışmaları uzun ömürlü kılmakta ve şiddetini arttırmaktadır. Bu çerçevede özellikle Cezayir, Suriye ve Yemen'in insan gücü desteği ABD kaynaklarınca belirtilmektedir. Finansal desteğin ise Suriye ve İran tarafından sıkça sağlandığına yönelik Amerikan açıklamaları basında yer almıştır. Ayrıca zengin Suudi işadamlarının Irak'taki direnişçilere fon sağladığı haberleri de Amerikan gazetelerinde sıkça yer almaktadır.¹⁰⁸ Buna karşılık Suriye Şubat 2005'de Saddam'ın üvey kardeşi olan ve Irak'taki direniş hareketine fon sağladığı iddia edilen Sabawi İbrahim Hasan'ı ABD'ye teslim etmiştir.¹⁰⁹ Kasım 2006'da New York Times'da yayınlanan bir rapora göre ise Irak direnişi artık kendi kendisini finansal olarak destekleyebilecek seviyeye ulaşmıştır. Benzin kaçakçılığı, adam kaçırmalar, kalpazanlık, yozlaşmış hayır kuruluşlarından gelen paralar vesilesiyle dış fonlara olan ihtiyaçları giderek azalmıştır.¹¹⁰

Eylemcilerin lehine olan ve sorunu daha da karmaşık hale getiren bir diğer olgu da yoğun ve yaygın şehirleşme ile eylemlerin tüm yıla

yayılmasına uygun coğrafya ve iklim şartlarıdır.¹¹¹ Irak'ın jeopolitiği, denetlenemeyen uzun kara sınırları, açık havada yaşamaya elverişli iklimi, şehirlerin yatay büyümüş ve evlerin avlu duvarları ile ayrılmış olmasının yanı sıra karmaşık sosyal dokusu gibi çeşitli özellikleri nüfusu ve kaynakları denetlemeyi zorlaştırmakta, eylemcilere büyük avantajlar sağlamaktadır. Her köşe başına bir asker-polis dikmeden güvenliğin sağlanmasının zor olduğu Bağdat gibi karışık ve yoğun nüfusa sahip şehirler hazırlık yapmak ve ortadan kaybolmak için elverişli şartlar oluşturmaktadır. Ortaya çıkan çok sayıda asker-polis ihtiyacı yerel olarak karşılanamayınca, yük doğrudan işgalci güç olarak ABD'nin omuzlarına binmektedir. Nitekim, bu durumun ortaya çıkarttığı Bağdat'ta güvenliği sağlamak için asker yoğunlaştırma ihtiyacı ABD'nin son açıklanan planlarında açıkça kabul edilmiş, Başkan Bush 11 Ocak 2007'de sadece Bağdat'ın güvenliğini sağlamakla görevlendirilecek 21.500 ek askerin Irak'a gönderilmesi gerektiğini açıklamıştır.¹¹²

Tablo 4 : Takviye Amerikan Askeri Gücünün Özellikleri

Tarih	İlan Edilen / Onaylanan	Görev
Ocak 2007	21,500	Muharip Destek
Mart 1	2,400	Askeri Polis
Mart 7	2,200	İmar Birlikleri
Mart 10	129	Muharebe Keşif Unsurları
Mart 17	2,600	
TOPLAM	28,829	

Kaynak: Brookings Institution, Saban Center for Middle East Policy, Iraq Index, 21 Haziran 2007, <http://www3.brookings.edu/fp/saban/iraq/index.pdf.taxis/vtx/home/opendoc.pdf?tbl=SUBSITES&id=461f7cb92>.

¹⁰⁷ Paul Wilkinson, "Support Mechanisms in International Terrorism", Robert O. Slater ve Michael Stohl (der.), *Current Perspectives on International Terrorism*, Londra, The Macmillan Press, 1988, s. 88-114; James F. Hoge Jr. ve Gideon Rose, *Understanding The War on Terror*, New York, Foreign Affairs, 2005; Cindy C. Combs, *Terrorism in the Twenty-First Century*, New Jersey, Prentice Hall, 2003.

¹⁰⁸ "Saudis Reportedly Funding Iraqi Sunni Insurgents", *USA Today*, 8 Aralık 2006, http://www.usatoday.com/news/world/iraq/2006-12-08-saudis-sunnis_x.htm

¹⁰⁹ Global Security, "Iraqi Insurgency Groups", http://www.globalsecurity.org/military/ops/iraq_insurgency.htm

¹¹⁰ John F. Burns ve Kirk Semple, "US Finds Iraq Insurgency Has Funds to Sustain Itself", *The New York Times*, 26 Kasım 2006, <http://www.nytimes.com/2006/11/26/world/middleeast/26insurgency.html?ex=1322197200&en=1bd1f805c30e2ae2&ei=5088&partner=rssnyt&emc=rss&pagewanted=print>

¹¹¹ Şehirde düşük yoğunluklu çatışma en karmaşık çatışma durumudur. Bkz., Alice Hills, *Future War in Cities*, Londra, Frank Cass, 2004; Anthony M. Burton, *Urban Terrorism, Theory, Practice & Response*, New York, Free Press, 1975.

¹¹² The White House, Office of the Press Secretary, "President's Address to the Nation", 10 Ocak 2007, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2007/01/20070110-7.html>

Benzer şekilde, binlerce kilometre uzunluktaki uluslararası sınırların denetimi de eldeki imkanlar çerçevesinde mümkün olmaktadır. Irak'ın özellikle İran ve Suriye ile olan sınırlarının fiziksel uzunluğu, illegal sınır geçişlerini denetlemeyi zorlaştırmaktadır. Eylül 2005 itibarıyla Irak'ta aktif olarak savaşan Suriye'den geçiş yapmış yaklaşık olarak 550 (tüm yabancı direnişçilerin %18'i) direnişçi bulunduğu belirtilmektedir.¹¹³

Öte yandan eylemciler, farklı etnik, sosyal ve mezhepsel aidiyetleri nedeniyle aynı anda birden fazla cephede faaliyet gösterebilmektedirler. Örneğin, ABD güçlerine karşı eylem yapan Sünni unsurlar, radikal dini gruplarla işbirliği yapabildiği gibi, aynı zamanda Şiiilerle de çatışmakta ve Kürtlerle mücadele edebilmektedirler. Şiiiler ise zaman zaman işgalci güçlerle çatışırken, bir yandan da Sünni'lerle mücadele etmekte, bazen de kendi aralarında güç mücadelesine girmektedirler. Bu karmaşık durum farklı saiklerle devam eden çatışmaların önünü almaya yönelik bütüncül bir çözüm stratejisinin geliştirilmesi ve uygulamasını zorlaştırmaktadır.

Öte yandan eylemciler, farklı etnik, sosyal ve mezhepsel aidiyetleri nedeniyle aynı anda birden fazla cephede faaliyet gösterebilmektedirler. Örneğin, ABD güçlerine karşı eylem yapan Sünni unsurlar, radikal dini gruplarla işbirliği yapabildiği gibi, aynı zamanda Şiiilerle de çatışmakta ve Kürtlerle mücadele edebilmektedirler. Şiiiler ise zaman zaman işgalci güçlerle çatışırken, bir yandan da Sünni'lerle mücadele etmekte, bazen de kendi aralarında güç mücadelesine girmektedirler. Bu karmaşık durum farklı saiklerle devam eden çatışmaların önünü almaya yönelik bütüncül bir çözüm stratejisinin geliştirilmesi ve uygulamasını zorlaştırmaktadır.

Bu yapı içerisinde Bağdat, Anbar, Basra gibi şehirlerde mezhep çatışmaları yoğunlaşırken, tarafların birlikte yaşama arzu ve şartları da her gün biraz daha kaybolmak-

tadır. Çatışan tarafları ayıracak üstün bir gücün bugüne kadar oluşturulamamış olması sorunu daha da derinleştirmektedir. Bu durumda çatışan taraflar, göç ettirme ve kitlel öldürmeler sonucunda fiziksel olarak birbirlerinden ayrılınca kadar çatışmaların devam edeceğini öngörebiliriz.

Mezhepler arası çatışma, etnik çatışma, işgale karşı direniş, radikal grupların ABD ile küresel hesaplaşması, adı suçlarda görülen artış, Şiiiler arası çatışma, İran-AB mücadelesi, uzun süre devam edecek potansiyele sahiptir. Etnik çatışmalar şimdilik mezhep çatışmasından daha düşük bir profilde devam etmektedir. Fakat yakın bir gelecekte, özellikle Kerkük sorununun alacağı hal çerçevesinde, etnik çatışmaların da şiddeti artabilir.

Çatışmaların şiddetini arttıran bir diğer faktör de aşiret yapısı ve bağlarıdır. Kültürel olarak meşrulaştırılan ve desteklenen intikam alma arzusu, aşiret üyesi olmanın sağladığı işlevsel dayanışma ortamı, devletin ortadan kalktığı yada zayıfladığı dönemlerde daha etkin hale gelebilmektedir.¹¹⁴ Bireysel güvenliğin ve adaletin merkezi otoriteye sağlanmadığı ortamlarda bu tür yapılar daha da önem kazanmakta, aşiretler kontrol ettikleri bölgeleri dışarıya kapatarak hem kendi güvenliklerini sağlamaya çalışmakta hem de devlet dışında paralel mekanizmalar geliştirerek etkinliklerini artırmaktadırlar. Bu kontrolü kırma ve etkinliği merkeze taşıma çabaları da hem aşiret yapısına hem de doğrudan bireysel güvenliğe tehdit olarak algılanmakta ve direnişi yoğunlaştırmaktadır.

İç çatışmaları daha da dramatik hale getiren bir diğer faktör de işlevsel güvenlik bürokrasisinin olmaması veya zayıflığıdır. Oluşturulmaya çalışılan ulusal güvenlik güçleri bir türlü istenen hızda, istenen sayıda ve yeterlilikte çalıştırılmamaktadır. Saddam'ın devrilmesinden sonra bir yıl içerisinde tam olarak yetişmiş, teçhizatlanmış ve kendi başına operasyon yapabilecek kapasiteye ulaşmış

¹¹⁴ Neil Cooper, "The Arms Trade and Militarized Actor in Internal Conflict", Paul B. Rrich (der.), *Warlords in International Relations*, Londra, Macmillan Press, 1999, s. 17-38.

250.000 kişilik bir güvenlik gücüne sahip olunması planlanmışken, Ekim 2005'e gelindiğinde hala önemli bir kısmı sadece hafif silahlarla donanmış, sınırlı hareketlilik ve sürdürülebilir kapasiteye sahip 500-600 kişilik 90 tabur vardı. Bunlardan da sadece bir taburun gerçekten etkin olarak hareket edebilecek ve kendi başına savaşabilecek yapıda olduğu ifade ediliyordu.¹¹⁵

Ağustos 2006 itibarıyla resmi rakamlara göre tüm Irak'ın güvenliğinden sorumlu 5 tümen, 25 tugaydan oluşan 87 asker/polis taburu olduğu belirtiliyordu.¹¹⁶ Bunların da ne kadarının ABD güçlerinden destek almadan bağımsız operasyon kabiliyetine sahip oldukları kuşkuludur. Saddam Hüseyin rejiminin devrilmeden önce aynı alanı kontrol etmek için 400.000 civarında güvenlik gücüne sahip olduğu düşünülürse, 170.000 civarındaki uluslararası güç eklendiğinde dahi, ortaya çıkan rakamın çatışmaların hüküm sürdüğü Irak büyüklüğündeki bir toprak parçasını kontrol altına almaya yetmeyeceği açıktır. Ayrıca, çeşitli örneklerde görüldüğü üzere oluşturulan polis ve askeri birimler ABD güçleriyle işbirliği yapmayı reddedebilmektedirler.

Örneğin, kurulan yeni Irak Ordusunun ilk başta sahip olduğu iki taburdan ilkinde görevli subayların yarısı baskılar, saldırılar, mağşların zamanında ödenmemesi gibi nedenlerle Aralık 2003'de istifa etmiş,¹¹⁷ ikinci tabur Felluçe'de ABD askerleriyle birlikte çatışmayı reddetmiş;¹¹⁸ polis gücü de çoğu zaman Sadr güçlerine karşı yapılan operasyona destek vermemişlerdi.

Güvenlik güçlerinin siyasal irade zafiyeti ile stratejik, operasyonel ve taktik düzeydeki yetersizlikleri eylemcileri etkin duruma getirmektedir. Bu noktada sıradan insanlar için devlet dışı yapılara aidiyet, hayatta kalmak için etkin ve işlevsel olabilmektedir. Güvenlik güçlerinin de etnik ve mezhepsel temelde bölünmüş olmaları güvenilirliklerini yok etmektedir. Sonuç olarak güven ortamı tesis edilemedikçe çatışmalar devam etmekte, farklı grupların bir arada yaşama arzusu giderek ortadan kalkmaktadır. Bu ortamda denenen her tür stratejiye rağmen, koalisyon güçlerine, onlarla işbirliği yapanlara ve genel olarak sivil Irak halkına yönelik saldırılar bir türlü kontrol altına alınamamakta, günlük ortalama saldırı ve ölü sayısı artmaya devam etmektedir.

Tablo 5 : Irak'taki Güvenlik Güçleri

GÖREV BAŞINDAKİ IRAK GÜVENLİK GÜÇLERİ					
Ay	Genel Polis Olanakları	Ulusal Muhafızlar	Irak Silahlı Kuvvetleri	Sınır Devriyesi	Toplam Irak Güvenlik Güçleri
Ocak 2004	66,900	19,800	1,100	21,000	108,800
Ocak 2005	58,964	36,827	14,796	14,789	125,373
Ocak 2006	120,400		106,900	N/A	227,300
Ocak 2007	188,300		134,700	N/A	323,000
Haziran 2007	194,200		158,900	N/A	353,100
Hedef	188,000		137,000		325,000
					Aralık 2006 itibarıyla

Kaynak: Brookings Institute, Irak Endeksi'nden derlenmiştir. 12 Temmuz 2007, s. 34.

¹¹⁵ Josh White ve Bradley Graham, "Decline in Iraqi Troops' Readiness Cited", *Washington Post*, 30 Eylül 2005, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/09/29/AR2005092902085.html>

¹¹⁶ Sabrina Tavernise, "Iraq Suspends Police Brigade in Baghdad", *The New York Times*, 5 Ekim 2006, <http://select.nytimes.com/gst/abstract.html?res=F30B11FD3E540C768CDDA90994DE404482&n=Top%2fReference%2fTimes%20Topics%2fPeople%2fT%2fTavernise%2c%20Sabrina>

¹¹⁷ BBC News, "New Iraq Army Hit by Resignations", 11 Aralık 2003, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3310809.stm

¹¹⁸ Thomas E. Ricks, "Iraqi Battalion Refuses to Fight Iraqis", *Washington Post*, 11 Nisan 2004, <http://www.washingtonpost.com/ac2/wp-dyn/A2680-2004Apr10?language=printer>

B. Devletin Niteliği (coğrafi/etnik/dini federalizm) ve Açmazları

Irak, ABD işgaline kadar güçlü bir merkezi yapıyla yönetilmiştir. Güçlü merkezi yapı, devlet bürokrasisini, etnik/mezhepsel ve aşiret grupları arası ilişkileri etkilediği gibi insanların zihnini de şekillendirmiştir. Özellikle 1970 sonrası Baas yönetimi ile başlayan süreçte devlet tüm sistemi aşiretleri de kapsayan bir düzenle kontrol ettiği gibi, İran'la savaş, Kuveyt'in işgali ve ambargolar döneminde devletin merkezi yapısı toplumun tamamını ve yaşamın her alanını askerileştirmiştir. Böyle bir ortamda Saddam Hüseyin devrilmiş devlet yapısı tasfiye edilmiş ve "güç" farklı bir biçimde yapılandırılmaya girişilmiştir.

Saddam Hüseyin'in iktidara yükselişinden itibaren devletin içeride ya da dışarıda sürekli çatışma içerisinde olması ve 20 yıldır devam eden savaş hali devlet mekanizmasını zayıflatmakla birlikte, rejimin kurduğu ilişki-çıkarcı ağı ve baskıcı sistem sayesinde ayakta kalmayı başarmıştır. Öte yandan, Körfez savaşını takiben başlayan ve esas itibarıyla devlet gücünü zayıflatmaya odaklanmış olan uluslararası yaptırımlar da etkisini göstermişti. Bunlara, savaşın ardından kontrol edilmeden üç hafta kadar devam eden yağmalama olayları, hükümet organlarının dağılması ve dağıtılması ile işgal güçlerinin bunların yerine geçecek mekanizmaları hızla devreye sokamamaları da eklendiğinde, Irak'ta devlet aygıtının çöküşü hızlandı.

Öte yandan, Saddam dönemi politikaları sonucu ülkede elle tutulur bir sivil toplumun kalmamış olması, orta sınıfın neredeyse tamamıyla yok olması, halkın büyük kısmının hayatlarını devam ettirebilmek için yıllar içerisinde devlete bağımlı hale gelmiş olmaları, nüfusun farklılıklar temelinde ayrışması, uzun yıllardır devam eden savaş hali ve yaptırımlar sonucunda ulusal kaynakların tüketilmesi ve eldekileri değerlendirebilecek yapı-

ların yok olması ile savaş sonunda düzeni sağlayacak otoritenin tamamen ortadan kalkması ülkede ciddi bir güvenlik boşluğu oluşturmuş, ABD'nin kurmaya giriştiği sistem de bu sorunlara ilaç olamamıştır.

Osmanlı döneminden beri Sünni gruplara dayalı devlet örgütünün ortadan kalkması uzun zaman sonra ilk kez Şii'lere devlet yönetiminde söz sahibi olma fırsatını yaratmıştır. Şii'ler arasındaki mezhepsel dayanışma ve sosyal bağ kısa sürede politik ve askeri alana yansımış; Sünniler ise pozisyonlarını koruma güdüsü ile aşiret bağları ve bürokrasideki (asker/polis/istihbarat) avantajlarını kullanarak kısa sürede direnişi örgütlenmişlerdir. Ortaya çıkan bu yapılar oluşum halindeki zayıf devlet yapısını tehdit etmeye başlamış, çoğu yerde onu bastırmıştır.

Irak'ta zaten zayıf olan siyasi mutabakatın devlet aygıtının yok olduğu bir ortamda ütopyik biçimde inşa edilmeye çalışılması sonuç vermemiştir. Zaten bir türlü oluşturulamayan "Iraklılık" bilinci, Kürtlerin dışarıdan destekli geleneksel silahlı başkaldırı geleneği ve Şii'lerin iktidarla tarihsel hesaplaşma arzusu, siyasi egemenliği rızaya dayalı bir biçimde paylaşmaya imkan vermemektedir. Bu durum, devlet cihazının çöküşünü ve dağılışını hızlandırmıştır.

Bu yapı içerisinde ABD tarafından önerilen etnik/mezhepsel farklılıklara vurgu yapan federal devlet modelinin yerleşmesi ve işlemesi ciddi zorluklar içermektedir. Bu modelde örneğin petrol kaynaklarının değişik bölgeler arasında nasıl paylaşılacağı, federalizmin tam olarak hangi esaslara göre oluşturulacağı, federal bölgelerin sınırlarının nasıl belirleneceği gibi pek çok sorun çözülmeden açık bırakılmıştır. Anayasa "bulanık, anlaşılabilir prosedürler ve daha fazla açıklama gerektiren kategorilerle doludur".¹¹⁹ Her ne kadar anayasa, millet meclisi ve senatodan oluşan iki kanatlı bir yasama organı öngörmüşse de, senatonun nasıl işleyeceğini

¹¹⁹ Ersin Kalaycıoğlu, "Iraqi Constitution: A Federal Democratic Heaven or Hell?", Mustafa Aydın ve Sinem A. Açıkmeşe (quest editors), *Perceptions*, Cilt X, Sonbahar 2005, s. 113-125.

belirleme hakkının Irak Ulusal Meclisi'ne verilmesi, pratikte federal sistem için önemli bir sorun olacak şekilde tek kanatlı bir meclisin ortaya çıkmasına neden olacaktır. İleride büyük sorunlara neden olabilecek bir başka sorun da merkez ile federe bölgeler arasındaki ilişkinin açıkça belirlenmemiş olmasıdır. Örneğin anayasanın 111. maddesi gümrük, petrol, iskan, elektrik ve devlet gelirlerinin dağıtımı gibi konuları merkez ile federe bölgelerin ortak sorumluluğuna vermiştir. Fakat, aralarındaki koordinasyonun nasıl sağlanacağı ortaya konulmamış, tarafların gelecekteki iyi niyeti ve işbirliği yapma arzu ve becerisine bırakılmıştır. Yine güvenlik güçlerinin merkez ile federe bölgeler arasındaki emir komuta sisteminin nasıl işleyeceği de sorundur.

Bu durumda egemenliğin merkezi yönetim ile bölgeler arasında paylaşımı sürekli tartışma konusu olacaktır. Tartışmaları, güçlü ve meşruiyeti kabul edilmiş anayasa yargısının hakemliği yerine, grupların kendi silahlı güçleri ile sonlandırma istekleri sorunu daha da karmaşık hale getirmektedir. Bu durumda Irak, bir yandan etnik ve mezhepsel olarak ayrışırken, bir yandan da merkezi hükümetin etkinliğini yitirdiği bir sürece girmiştir.

C. Vekaleten Savaş Alanı Olarak Irak

Irak toprakları zamanla İran ile ABD'nin birbirlerine güçlerini ispat etmek için kullandıkları bir arenaya dönüşmüştür. İran'ın bölgedeki Şii milislerle gizli görüşmeler gerçekleştirdiği ve destek verdiği basında ileri sürülmüştür.¹²⁰ Irak'ta ABD varlığına açıkça karşı çıkan Şii lider Mukteda Al-Sadr, değişik dönemlerde İran'a ziyaretlerde bulunmuştur.¹²¹ Amerika'nın Irak'ta başarısız bir savaşta

sıkışıp kalması İran'ın işine gelmekte, kendi sorunlarını çözmeye zaman ayıran Amerika'nın İran'a yoğunlaşmasını ve bu ülkenin nükleer tutkularından vazgeçmesi yönünde daha fazla baskı uygulamasını engellemektedir.

Irak parlamentosundaki en büyük iki Şii bloğu temsil eden "Irak İslam Devrim Yüksek Konseyi" ve "Dava Partisi" nin İran ile bağları oldukça eskiye dayanmaktadır.¹²² Irak İslam Devrim Yüksek Konseyi'nin liderleri İran'daki molla sisteminin ideolojik çerçevesine dahildirler ve bir kısmı İran kökenlidir. Üstelik bazıları İran'da makam sahibi olacak kadar etkin kişilerdir. Örneğin, Hakim'den önce kısa bir süre Irak İslam Devrim Yüksek Konseyi başkanlığını yapan Ayetullah Mahmud Şahrudi şu anda İran adalet teşkilatının başında görev yapmaktadır. Aynı partinin askeri kanadını oluşturan Bedir Tugayları'nın da İran İslam Devrim Muhafızları Ordusu ile bağlantısı vardır ve eğitim üsleri bu ordunun mülküdür. İran-Irak savaşında İslam Devrim Muhafızları ile birlikte savaşan Bedir Tugayları, son yirmi yıl içerisinde Devrim Muhafızları ile ilişkilerini sürdürdü ve derinleştirdi. ABD'li yetkililer Devrim Muhafızları'nın Bedir kuvvetleriyle birlikte sınırı geçip Irak'a girmelerinden endişe etmekteyseler de, bugüne kadar bu yönde önemli bir kanıt bulunamamıştır.¹²³ Irak parlamentosundaki diğer önemli Şii partisi olan Dava Partisi de İran yanlısı olmakla birlikte Humeyni'nin devlet yönetiminde din adamlarının doğrudan kontrolde olması gerektiği öğretisini reddetmektedir. Bu çerçevede parti görünüşte çoğulcu bir demokratik sistemi savunarak İran'dan ayrılmaktadır.

Her ne kadar İran'ın Irak'taki Şii kesimler üzerinde önemli bir etkisi bulunsun da, Iraklı

¹²⁰ Harry de Quetteville, "Iran's Secret Talks with Iraqi Militants Sparks Fears of Proxy War", *Telegraph*, 18 Mart 2006, <http://www.telegraph.co.uk/news/main.jhtml?xml=/news/2006/03/19/wiran119.xml>

¹²¹ Ellen Knickmeyer ve Omar Fekeiki, "Iraqi Shiite cleric pledges to defend Iran", *Washington Post*, 24 Ocak 2006, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/01/23/AR2006012301701.html>; *BBC Türkçe Servisi*, "Mukteda es-Sadr İran'da", 15 Şubat 2007, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/02/070215_sadr_iran.shtml

¹²² Irak'ta Şiiler ve İran'la ilişkileri için bkz., Yitzhak Nakash, *Irak'ta Pandora'nın Kutusu Şiiler* (çev. Metin Saltoğlu), Ankara, Elips, 2005; Joyce N. Wiley, *Irak Şiileri* (çev. Metin Mutanoğlu-Osman Baş), İstanbul, Ekin Yayıncılık, 2004.

¹²³ *Wikipedia*, "Irak İslam Devrim Konseyi", http://tr.wikipedia.org/wiki/Irak_%C4%B0slam_Devrim_Konseyi

Şii toplulukları İran'ın uydusu olarak görmek de yanlış olur. Irak'taki Şii partilerin her birinin kendi bölgesel belirli gündemleri bulunmaktadır. Örnek olarak İran'daki önemli Şii partilerden olan İslami Sadakat Partisi ve Fad-hilla Bloğu, İran'ın bölgedeki gücünü açıkça eleştirmişler, bu ülkeyi Irak'ın içişlerine karışmamaya davet etmişlerdir.

IRAK'IN GELECEĞİNE DAİR SENARYOLAR

Irak'ta hüküm süren kaos ve belirsizliğin yol açtığı karmaşık durum çerçevesinde çok sayıda değişkenin bulunması ülkenin geleceğine yönelik tahminleri zorlaştırmaktadır. İşgal sonrası yaşananlardan çıkarılabilecek tek kesin sonuç, Irak'ta sürecin önümüzdeki dönemde ne ABD'nin planlandığı ne de ilgili diğer aktörlerin arzuladıkları şekilde gelişmeyebileceğidir. Yine de, geleceğe dair öngörülerimize açıklık getirmek için mercek altına aldığımız parametreler çerçevesinde ülkenin geleceğinin genel olarak iki farklı yönde şekillenebileceğini ileri sürebiliriz. İlk olarak ülke toprak bütünlüğünü koruyabilir, federalizm yerleştirilmeye çalışılabilir, bu mümkün olmazsa konfederalizm denenebilir. İkinci olarak tüm çabalara rağmen Irak farklı biçimlerde parçalanabilir ve ortaya yeni devletler çıkabilir. Bu sonuç kısa sürede gerçekleşmeyebilir ve uzun yıllar alan sancılı bir süreç olabilir.

Öte yandan, Irak'ın savaş ve işgal öncesi- nin bütüncül/üniter siyasi sistemine dönme

olasılığı gözardı edilebilecek ölçüde düşük olarak değerlendirildiği için, bu çalışmadaki alternatifler arasında ele alınmamıştır.

Sürüncemeye dökülmüş, çözüme kavuşturulamamış yıllarca devam eden çatışmaların yaşandığı bir Irak'tan da söz edebiliriz. Şüphesiz ki iç savaş, düşük yoğunluklu çatışma, gerilla savaşları ve terörizm doğaları gereği sürüncemeye dökülmüş, uzun yıllar devam eden siyasi şiddet olaylarıdır. Bu tür bir ortamın varlığı tek başına bir sonuca işaret etmez. Bizim açıklamaya çalıştığımız, uluslararası hukukun tanımladığı anlamda Irak'ın geleceğinin ne olacağıdır. Bu nedenle iki modelden ancak birinin gerçekleşebileceğini öngörmekteyiz. Yoksa geçiş süreci tek başına bir modeli ifade etmemektedir. Bu çerçevede, nihai analizde ya çatışmalar Federal/Konfederal Irak modelinde bir süre devam ettikten sonra tarafların egemenliği paylaşmalarıyla sonuçlanabilir ya da Irak parçalanabilir. Bugünkü mevcut şartlar altında bir üçüncü model olasılığı gözükmemektedir.

I. FEDERAL/KONFEDERAL IRAK MODELİ

Irak'ın işgalini savunan bir kısım ABD'li uzman ve politikacı henüz savaş başlamadan rejimin federal olarak yapılandırılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.¹²⁴ Federalizm fikrinin revaçta olmasının bir kaç nedeni vardı. Öncelikle ABD'nin siyasi kültürü, federalizm fikrine uygundu. ABD'nin yönetimi federalizmdi ve yeni devletin kuruluşunda bu tecrübeden faydalanılabilirdi. Üstelik bu model 1990'lı yıllarda Balkanlarda uygulanmış ve eski Yugoslavya'nın dağılma savaşlarından sonra göreceli bir istikrar sağlamıştı.¹²⁵ Federalizm fikrini destekleyen bir diğer neden de, 1991 sonrası Çekiş Güç kalkını altında siyasi kazanımlarını artıran ve işgal sürecinde ABD'nin Irak'ta dayandığı önemli bir unsur haline gelen Kürt'lerin kazanımlarının korunması ancak federal modelle mümkün olabilirdi. Ayrıca, İsrail'i ve Basra Körfezi'nde güvenliği tehdit etme potansiyeline sahip Irak'ta merkezi yönetimin zayıflatılması da iyi bir fikirdi. Bu da ancak merkezi yönetimi frenleyebilecek güce sahip ve egemenliğin paylaşımı esasına dayanan federalizmle mümkündü. Öte yandan, federalizmin uygulanmasına yönelik muğlaklığın da Irak siyasi yaşamında ciddi tartışmalara yol açacağı belliydi. Federalizmin niteliği, federe bölgelerin sınırlarının belirlenmesi, merkez ile federe bölgeler arasında egemenliğin paylaşımında uyulacak kurallar, federalizmin etnik, mezhepsel veya coğrafi olup olmayaacağı gibi sorular cevabı aranan en önemli meselelere işaret ediyordu.

Bir siyasal sistem olarak federalizmin herhangi bir toplumda yerleşmesi ve işlevsel olması ancak siyasi uzlaşma kültürünün,¹²⁶ güçlü federal kurumların ve merkeze bağlılığı destekleyen ödüllendirme mekanizmalarının bulunmasına bağlıdır. Irak örneğinde federalizmin temel belgesi olan "Anayasa" ancak uzun tartışmalar, pazarlıklar ve baskılardan

sonra yoğun kaygılar, muğlaklık, dayatma ve rezervlerle kabul edilebildi. Daha işin başında söz konusu rezervlerin anayasal sistemi kilitleyebileceği endişeleri kendini belli etti. Bu nedenle petrol kaynaklarının paylaşımı, federalizmin nitelikleri, Kerkük'ün statüsü gibi bir dizi sorunun çözümü ileri tarihlere ötelendi. Nitekim Anayasa'nın kabulünün üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen söz konusu ihtilaflı konuların çözümünde herhangi bir ilerleme kaydedilememiş, aksine anlaşmazlıklar daha da derinleşmiştir. Çeşitli partilerin itirazları nedeniyle yasa halen Irak meclisinde bekletilmektedir.

Önündeki ciddi engellere rağmen federalizmin öngörülen nitelikte olmasa da işlemesi Irak'ın geleceğine dair modellerden birisidir. Federalizmin işlemesi ve kalıcı olması için başta ABD olmak üzere işgalci güçler, federalizmden fayda elde eden Kürtler ve federalizm konusunda istekli olan Şiiler çeşitli baskılar ve yöntemler kullanacaklardır. Çünkü federalizmin çökmesi ve Irak'ın parçalanması bölge dengeleri üzerinde olumsuz gelişmelere/çatışmalara neden olabilir. Bunu arzu etmeyen bölge güçleri federal Irak'ın yaşaması için gerekli desteği verebileceklerdir.

Fakat ülkenin iç dinamikleri, bölgesel aktörlerin rolleri ve sorunun geldiği aşama dikkate alınacak olursa, federalizmin kalıcı olmasının önünde ciddi engellerin olduğu da görülmektedir. Bir siyasal model olarak federalizm, Irak'ta ülkeyi birarada tutan işlevsel bir model olmaktan kolayca çıkabilir. Örneğin, 30 Ocak 2005 seçimlerine giren bütün siyasi partiler ekonomik, sosyal ve siyasal programlar yerine, dini/mezhepsel ve etnik temelli örgütlenmişlerdi. Seçmenler de oylarını parti programlarına göre değil, etnik ve

¹²⁴ Michael Rubin, "Federalism and the Future of Iraq", *How to Build a New Iraq*, Patrick Clawson (der.), Washington, D.C., The Washington Institute for Near East Policy, 2002; ve Kanan Makiya, *A Model for Post-Saddam Iraq*, American Enterprise Institute, 3 Ekim 2002 <http://www.benadorassociates.com/article/140>

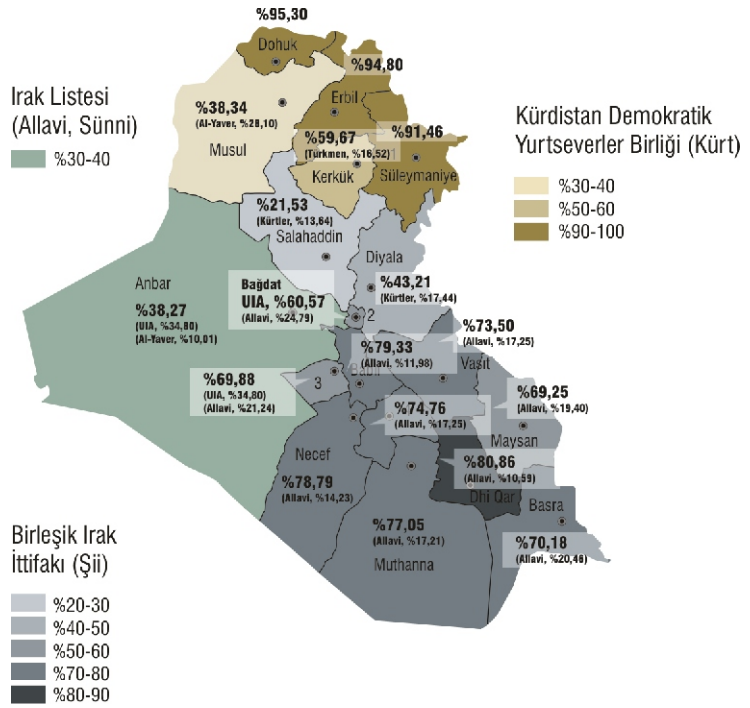
¹²⁵ David Callahan, *Unwinnable Wars, American Power and Ethnic Conflict*, New York, Twentieth Century Fund, 1997.

¹²⁶ Leslie Lipson, *Demokratik Uygurlik* (çev. Haldun Güllalp ve Türker Alkan), Ankara, Türkiye İş Bankası, 1984, s. 112-133.

mezhebi kimliklerine göre kullanmışlardı. Böyle bir yapıda politik rekabet birleştirici/uzlaştırıcı olmaktan çıkıp, hızla ve kolaylıkla bölücü/farklılaştırıcı alanlara taşınabilmektedir. Nitekim seçim sonuçları etnik ve mezhepsel grupların hangi coğrafi bölgelerde yoğunlaştıklarını ve güçlerinin ne kadar olduğunu açık bir şekilde göstermişti. Takip eden süreçte ise ayrışma siyasi alandan toplumsal alana taşındı, güç mücadelesi tetiklendi ve yer değiştirmeler hız kazandı. Hüküm süren iç savaş ortamı, yüksek sayıdaki can kaybı ve beş milyona ulaşan mülteci rakamları bunun göstergesidir.

Irak'ta federal yapının işleminin önünde iki grup engel bulunmaktadır: Bunları iç dinamiklerden kaynaklananlar ve dışarıdan kışkırtılanlar olarak tasnif edebiliriz. İçeride, petrol kaynaklarının işletilmesi ve gelirlerinin paylaşılması, Bağdat'ın yönetimi ile Kerkük sorunu hayati öneme sahiptir. Bu sorunların çözümü ancak doğrudan egemenliğin paylaşımında tarafların uzlaşması ile mümkündür. Fakat Irak'ta egemenliği paylaşma kültürünün olmaması federalizm fikrinin çöküşüne yol açabilir. Bu bağlamda Irak'ta federalizmin coğrafi değil de, etnik ve mezhepsel olarak biçimlenmesi federalizmin önündeki en büyük tehdittir. Örneğin Şiilerin güçlü mezhepsel bağları hukuki, dini ve politik lider konumundaki mollaların güçlerini paylaşmak istemeyecekleri alanlar oluşturmaya imkan vermektedir. Buna karşılık mollalar da belli bölgelerde kendi yönetimlerini kurmayı tercih etmektedirler. Kürtler ise içinden geçilen dönemi yüzyılın fırsatı olarak görmektedirler.¹²⁷ Federalizm Kuzey Irak'ta güçlenmek için önemli bir fırsat sunmaktadır. Örneğin, "bir Irak şehri olarak" Kerkük'ün Kürt federe bölgesine bağlanmasına itiraz zayıf kalmakta, federal yapı şehre el koymayı kolaylaştırmaktadır. Yine federalizm Kürt bölgesine Irak'ın kaynaklarından faydalanma ve bunlar üzerinde hak sahibi olma imkanı vermektedir.

Harita 4 : Bölgelere Göre Irak Seçim Sonuçları

Kaynak: <http://www.patrickruffini.com/images/iraqresults-full.gif>

Üstelik federalizm aracılığı ile Kürtler, merkezi yönetimin çoğu kararını da bloke etme imkanına kavuşmuş gözükmektedir.

Dışarıda ise, ABD'nin Suriye ve İran ile devam eden sorunları ve Suudi Arabistan'ın Irak'ta Şiilerin güç elde etmesinden duyduğu kaygılar, çatışan taraflara askeri, siyasi ve psikolojik destek vermelerine yol açmaktadır. Bu şekilde uzun süre dış destek bulacak silahlı hareketler Irak'ta kurulmaya çalışılan federal yapının çöküşünü hazırlayabilir. Çünkü dışarıdan tahrik edilen ve sürekli çatışan gruplar, siyasi kararlarını çoğu kez kendi başlarına veremeyecekler, bir anlamda destek karşılığı desteği veren ülkenin siyasi çıkarla-

¹²⁷ Şiada din adamlarının siyasal gücü konusunda bkz., Ahmed El-Katib, *Şiada Siyasal Düşüncenin Gelişimi, Şura'dan Velayet-i Fakihe* (çev. Mehmet Yolcu), Ankara, Avrasya Yayınları, 2005.

¹²⁸ Altın fırsatın değerlendirilmesi için Kürtlere destek verenlerden birisi de eski diplomat, Talabani ve Barzani ile yakın çalışmış olan Büyükelçi Peter Galbraith'dir. Bkz., Peter Galbraith, *Irak'ın Sonu, Ulus Devletlerin Çöküşü Mü?* (çev. Mehmet Murat Inceayan), İstanbul, Doğan Yayıncılık, 2006.

rına hizmet etmek zorunda kalacaklardır. Bu çerçevede özellikle İran ve Suriye Irak'ta kontrollü gerginliğin ve çatışmaların devam etmesini çıkarlarına uygun bulmaktadırlar. Eğer "federal devlet projesi" işler ve ABD Irak'ta başarı elde edecek olursa, bunun bölgede çeşitli etkileri olacaktır. Bunların başında da İran ve Suriye'nin bölgedeki siyasi avantajlarının kaybolması gelecektir. Irak'ta artık düşük bir ihtimal de olsa, bir "başarı" öyküsünün ortaya çıkması halinde ABD, bölge üzerinde yoğunlaşacak ve belki de sıra diğer ülkelere gelecektir. Ayrıca ABD'nin siyasi başarısı aynı zamanda ideolojik başarısı olarak da anlaşılabilecektir. Bu nedenle bazı komşulara göre ABD bölgeden tamamen çekilinceye kadar Irak'a istikrar gelmemeli ve kontrollü şiddet ortamı devam etmelidir.

Bu veriler ışığında Irak'ta federalizm süreci üç şekilde sonuçlanabilir. İlk olarak, iyimser bir tahminle de olsa, çatışmalar bir süre sonra durabilir, taraflar uzlaşabilir, dışarıdan dolaylı müdahaleler kesilir ve Irak'ta federalizm işleyebilir. Bu durumda Irak tek devlet olarak varlığını sürdürür. Bu ihtimalde federalizm, kendi içinde üç farklı biçimde evrilebilir: Etnik/mezhepsel temelli federe bölgelerden oluşan Irak modeli; Coğrafi esaslara göre oluşan federe bölgelerin oluşturduğu Irak modeli ve son olarak coğrafi ve mezhepsel/etnik federe bölge uygulamalarının karma biçimde uygulandığı bir Irak. Elbette bu alternatifler bir geçiş sürecine de işaret edebilir. Çünkü federal sistem işlemez ve çökerse, önce merkezi yönetim etkinliğini/gücünü yitirir, bu süreçte federe bölgeler/çevre gücünü artırır, sonunda egemenliğin büyük kısmı bölgelere geçer. Bu durumda federal yapı, belirli bir aşamada konfederal yapıya dönüşebilir. Üçüncü ihtimal de federal/konfederal denemelerin başarısızlığa uğraması sonucunda Irak'ın farklı biçimlerde parçalanmasıdır.

Federalizm tartışmalarında çözülmesi gereken üç önemli konu bulunmaktadır. Bunlar, Kerkük'ün statüsü, Bağdat'ın durumu ve petrol/doğal gaz kaynakları üzerindeki tasarruf yetkisinin merkezi yönetim ile federe bölgeler arasında nasıl paylaşılacağıdır. Bu çerçevede önümüzdeki dönemde özellikle Irak Anayasa'nın Kerkük'ün statüsünü düzenleyen 140. maddesinin Kürtler lehine yorumlanması/uygulanması çatışmaları derinleştirerek, federalizm fikrinin kısa sürede çökmesine neden olabilecektir.

Bu sözü edilen olumsuz senaryoya rağmen, zayıf bir ihtimal de olsa, Kerkük konusunda taraflar üç farklı biçimde uzlaşabilirler. Buna göre; Kürtler üç vilayetle etnik temelli federal yönetimi sürdürürken, Kerkük bağımsız bir vilayet olarak Bağdat'a bağlı kalabilir. İkinci ihtimalde Kürtler üç vilayetle etnik temelli federal yönetimi sürdürürken, Kerkük farklı bir statüde bu federal bölgeye dahil olabilir. Üçüncü ihtimal, Kerkük Kürt federe bölgesine tam dahil olabilir. Ne var ki Kerkük'ün statüsü konusunda tarafların uzlaşması zor görünmektedir. Bu nedenle tetiklenecek ve derinleşecek bir çatışma sarmalı federalizm tartışmalarına da son noktayı koyabilir.

Federalizm tartışmalarının önündeki bir diğer sorun da doğal kaynakların paylaşımıdır. Doğal kaynakların merkezi idarenin denetimine bırakılmasının ülkeyi bir arada tutacağı fikri pek çok uzman/politikacı tarafından dile getirilmektedir.¹²⁹ Buna rağmen doğal kaynakların nasıl paylaşılacağı konusu tartışılmaya devam etmektedir. Sadr grubu hariç Şiiler ve Kürtler doğal kaynakların federe bölgelere bırakılmasını isterken (bu aslında Şiilerin bir kısmının geleceği nasıl okuduklarının da göstergesidir), Sünniler ve ABD bu fikre karşı çıkmaktadır.¹³⁰ Bu tutum ülkeyi bir arada tutacak yegane ödül olarak petrolün görülmesinden kaynaklanmaktadır.

¹²⁹ Petrol yasaının kabulünün Irak'taki gruplar arasında çatışmaya son vereceği görüşü ve karşıt görüşler için bkz., Ben Lando, "Analysis: US Ignorant on Iraq Oil Law", *United Press International*, 14 Haziran 2007, http://www.upi.com/Energy/Analysis/2007/06/14/analysis_us_ignorant_on_iraq_oil_law/1278/

¹³⁰ Tartışmalar için bkz., "Draft Iraq Oil Law Makes Headway", *Al-Jazeera*, 21 Haziran 2007, <http://english.aljazeera.net/NR/exeres/84EA016C-410C-4A74-BF92-18C3CF8AC3FB.htm>

Kürtler açısından ise sorun farklı bir biçimde algılanmaktadır. Kerkük sorununun çözümü aşamasında Kürtler, Kerkük'ün kontrolünün kendilerine verilmesi karşılığında petrolün merkezi yönetime bırakılmasına razı olabilirler. Fakat bu durum sorunun çözümünden çok, Kürtlerin geleceğe yaptıkları bir yatırım olarak görülmelidir. Çünkü bu durumda da Kürtler, Şiiler ve Sünniler arasında çatışma devam eder ve ülke bütünlüğünü korunamazsa, Kürtler kontrolünü ele geçirdikleri Kerkük petrollerine de otomatik olarak sahip olacaklardır. Bu olasılık da parçalanma sürecini hızlandıracaktır.

Federal modelin kısa sürede tarafları tatmin ederek, işlevsel ve kalıcı olmasının önünde ciddi engeller bulunmaktadır. Engellerin aşılması yönünde yeterli ve etkin bir çabadan söz etmekse mümkün değildir. İç dinamikler, komşu ülkelerin tutumu, sorunun geldiği aşama ve soruna çözüm bulması beklenen aktörlerin durumu dikkate alındığında Irak fiili olarak parçalanmaya doğru gitmektedir. Bu durum federalizmin Irak'taki siyasi sistem için son durak olup olmadığına dair ciddi şüpheler doğurmakta, tüm parametreler dikkate alındığında kısa zamanda gerçekleşmese de sürecin bittiği noktada Irak'ın bütünlüğünün korunamayacağı ve parçalanacağı iddialarını güçlendirmektedir.

II. BÖLÜNMÜŞ IRAK MODELİ

Irak'ta çatışmaların önlenememesi, devletin çöküşü, iç göç, kayıpların sayısı ve niteliği gibi parametreler sorunun artık iç savaşa dönüştüğünü göstermektedir. Devlet aygıtının çöktüğü, bürokrasinin zayıfladığı veya işlemediği, siyasi otoritenin parçalandığı ortamda süregiden etnik ve mezhepsel çatışmalar, siyasal bütünlüğün sürdürülmesi imkanını ortadan kaldıracaktır. Irak, uluslaşmamış birbirinden farklı toplulukların siyasi birlikteliğiyle, onları bir arada tutan devletin çöküşü sonucunda hızla ayrışmakta, çatışan taraflar belirli bölgelerde yoğunlaşmakta ve ülke giderek etnik/mezhepsel temelde bölünmektedir. Çatışan tarafların arasına girerek kamu düzenini ve can güvenliğini sağlayacak üstün ve tarafsız bir devlet gücünün bulunmaması, tarafların fiziki bakımdan birbirlerinden ayrılınca kadar çatışmaların sürmesine neden olacaktır.¹³¹ Irak'taki mevcut gelişmeler sürecin bu yönde gelişeceğine işaret etmektedir.

Bir diğer ihtimal, çatışan tarafların arasına üçüncü bir gücün girerek çatışmaları bastırması ve düzeni yeniden tesis etmesidir. Söz konusu güç herhangi bir devlet olabileceği gibi, çok uluslu bir güç de olabilir. Ülkede işgalci olarak bulunan ABD askeri gücünün

sayısı, niteliği ve stratejileri dikkate alındığında, olayları kontrol altına alma ihtimalinin zayıf olduğu; fakat yine de kısa dönemde yerini bir başka uluslararası güce bırakmaya niyetli olmadığı da görülmektedir. ABD'de Irak konusu siyasileri ve halkı ikiye bölmüş durumdadır. Halk desteği olmadan bir savaşın sürdürülmesi zordur. Bu durumda ABD'nin çeşitli zorluklar içeren bir bölgede sürekli kayıp vererek uzun süre daha kalması/tutunması ciddi zorluklar içermektedir. ABD'nin Irak'tan çekilmesi durumunda da, bu çekilmenin ne şekilde olacağı, tamamen olup olmayacağı ve geride nasıl bir yapı bırakılacağı Irak'ın geleceğinin belirlenmesinde etkili olacaktır.

Öte yandan çatışan tarafların, devletin yeniden yapılandırılması ve egemenliğin paylaşılması fikrinden yola çıkarak egemenliğin, kamu kaynaklarının ve kadrolarının yeniden paylaşılması ve çatışmalara son verilmesi konusunda uzlaşma olasılığı halen mevcuttur. Irak'ta işletilmek istenen model de budur. Fakat çatışmaların gidişatından da anlaşıldığı üzere söz konusu model şu anda işlememektedir. Çünkü, tarafların devlet gücü ve imkanlarının yeniden paylaşımı konusunda tarihsel önyargıları ve kışkırtıcı dış destekleri bulun-

¹³¹ John McGarry and Brendan O'Leary, "The macro-political regulation of ethnic conflict", Michael E. Brown, (ed), *Ethnic Conflict and International Security*, London, Routledge, 1993, s. 4-38; Andrew Bell-Fialkoff, *Ethnic Cleansing*, London, Mcmillan, 1996

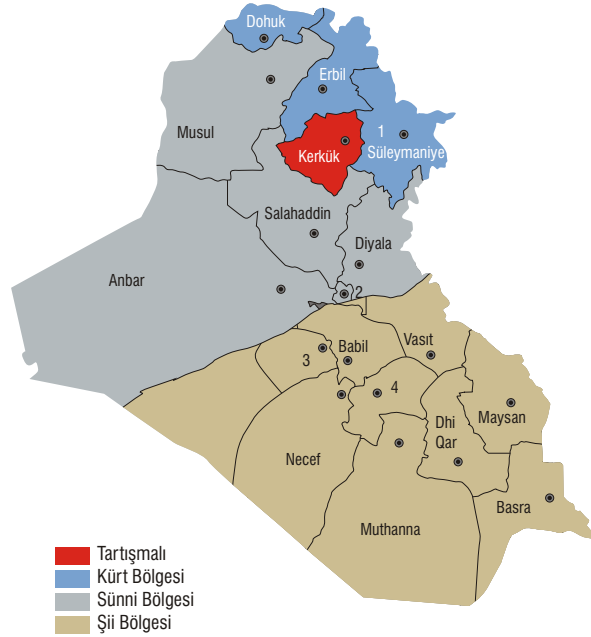
“ortak düşman” Şiiilerin etkilerinin azaltılması gibi unsurlar Sünni Arapları Kürtlerle birlikte devlet kurmaya sevkedecek faktörler olarak düşünülebilir de, kısa-orta vadede Kürtlerle Sünni Arapların Irak'tan ayrılacak bir devlet çerçevesinde bir arada yaşamaları mümkün görünmemektedir.

Irak, daha büyük bir olasılıkla Arap ve Kürt etnik kimliğine dayalı iki devlet olarak da bölünebilir. Nitekim bu bölünme savaşın başında güçlü bir ihtimal olarak görünmekteydi. Ne var ki gittikçe derinleşen mezhepler arası çatışmalar ve İran başta olmak üzere süren dış müdahaleler bu alternatifi iyice gündemden düşürmüştür. Her ne kadar Sünni ve Şii'ler arasındaki çelişki “mezhebi” olarak tanımlansa da, ayrılığın ardında tarihsel, psikolojik, ekonomik, sosyal ve siyasi nedenler de bulunmaktadır. Uzun yıllar Sünni azınlık tarafından yönetilmiş olan Şiiiler yeni pozisyonlarını güçlendirmek istemekte, bu amaçla İran'dan ciddi yardımlar almaktadırlar. Bu durumda Şiiilerle Sünniler arasındaki sorunlar sadece Irak'ın içi ile sınırlı olmayıp uzlaşma ancak bölge ülkelerinin mutabakatı ile sağlanabilecektir. Fakat, mezhepler arası çatışmanın geldiği aşama ve İran'ın istikrasızlık üzerine kurulu ABD karşıtı politikaları, Arapların bir arada yaşama şartlarını hızla ortadan kaldırmaktadır. O halde bu veriler ve gelişmeler dikkate alındığında Irak'ın ikiye bölünme ihtimali üçe bölünmesinden daha zayıf görünmektedir.

B. Üçe Bölünmüş Irak Modeli

Ulus aşamasına gelememiş toplumları bir arada tutan güç devlet organizasyonudur. Söz konusu organizasyonun esasını içe dönük güvenlik bürokrasisi oluşturur. Nitekim devlet yapısı çöktüğünde bastırılmış etnik, mezhepsel ve aşiret yapıları tekrar ortaya çıkmakta ve yönetim boşluğunu doldurmak için güç mücadelesine girişmektedirler. Söz konusu gruplar dışarıdan da destek aldıklarında iç istikrarsızlık kalıcı ve devlet için ölümcül olabilmektedir.

Harita 6 : Üçe Bölünmüş Irak Modeli

Irak güçlerinin 1991'de Kuveyt'i işgali ile başlayan ve savaş sonrası uluslararası baskılar ve kısıtlamalarla devam eden süreçte Irak merkezi yönetimi Kürtlerin yaşadığı kuzeyde ve Şiiilerin yaşadığı güneyde egemenliğini ve etkinliğini yitirmiş, Mart 2003'de ABD işgalinin ardından devlet yapısı tamamen çökmüştür. Özellikle ulusal ordu ve polis dağıtılması ile Baas'la ilişkili memurların işlerine son verilmesi, bu çöküşü hızlandırmıştır. Yeni devlet aygıtının inşasındaki beceriksizlik ve sorunun süruncemede kalması, etnik ve mezhepsel güç mücadelesi için yeni fırsat alanları yaratmış, dış müdahalelerle Irak kısa sürede iç savaşa sürüklenmiştir. Geline aşamada siyasal bütünlük içinde istikrarın sağlanması ciddi sıkıntılar içermekte ve her gün biraz daha zorlaşmaktadır. Bu durumda Irak'ın üç devlete bölünmesi ihtimali giderek güçlenmektedir.

Üç devlete bölünmeyle sonuçlanacak süreç çatışmalı olabilir ve uzun yıllar alabilir. Çünkü yeni devletlerin çözmeleri gereken

ciddi sorunları olacaktır. Söz konusu sorunlar en azından yeni siyasi sınırların nerelerden geçeceği, hangi coğrafi bölgeleri kapsayacağı, doğal kaynakların paylaşılması, nüfus mübadelesi, iç ve dış göç, Sünni Arap, Kürt ve Şii Arapların kendi içlerindeki siyasal liderlik mücadelesi, komşu ülkelerin tutumu, Türkmenlerin durumu, işgalci ABD ve İngiltere'nin stratejileri gibi herbirinin çözümü çok zor ve çok taraflı anlaşmazlık potansiyeli olan çeşitli konuları içerecektir.

Yeni devletlerin ortaya çıkışının, federal yapıda olduğu gibi, uzlaşma ile sağlanamayacağına dair işaretler mevcuttur. Yaygınlaşan çatışmalar grupların birbirlerine güvensizlik duymalarına ve düşmanlık temelinde yaklaşımlarına yol açmaktadır. Bu durum, gelecekte de siyasi anlaşmazlıkları tetikleyecek, işbirliği imkanlarını ortadan kaldıracaktır. Öte yandan yeni devletlerin siyasi sınırları sürekli anlaşmazlık ve çatışma nedeni olabilecektir. Özellikle Kerkük ve Bağdat gibi karma nüfus ve stratejik öneme sahip şehirler/bölgeler uzun yıllar çözülmemeyen sorunlar olarak kalmaya adaydırlar. Irak coğrafyasında petrol ve doğal gaz yataklarının kuzeyde ve güneyde yoğunlaşmış olması da potansiyel anlaşmazlık ve çatışma alanlarındandır. Özellikle olası bir parçalanma durumunda kaynak fakiri bölgelerle yetinmek durumunda kalacak Sünni Araplarla kuzeydeki Kürtler ve güneydeki Şii Araplar arasında paylaşım sorunu ciddi çatışmalara ve uzun yıllar sürecek anlaşmazlıklara neden olacaktır.

Irak'ta başlayan iç göç, yeni devletlerin kurulması halinde hızlanarak devam edecektir. Üstelik yeni devletler "etnik temizliği" politik bir araç olarak göreceklər, "öteki" grupları göç ettirmeyi daha sistematik ve kitlesel bir hale getirebileceklerdir. Bu durum anlaşmazlığın ve düşmanlığın uzun yıllar devamına ve kanlı olmasına yol açabilecektir. Ülkenin üç farklı devlete bölünmesi bile sorunların sonunu getirmeyebilir. Bölünme sonrası ortaya

çıkacak Şii Arap, Sünni Arap ve Kürt devletlerinin homojenleşmelerine yönelik çatışma ve göç ettirmeler uzun zaman süren çatışmalara neden olabilir. Bu gelişmelerden en fazla zarar görenler ise Türkmenler gibi belirli bölgelerde yeterince yoğunlaşmamış gruplar olacaktır.

Irak'taki olası bir bölünmenin küresel dengelere, bölgesel dengelere, yeni devletlerin ve devlet dışı aktörlerin komşularla olan ilişkileri üzerinde farklı etkileri olacaktır. Bölünme, bir anlamda küresel güç ABD'nin başarısızlığı olarak görülebileceği gibi, daha baştan itibaren Kürt devletini kurmayı hedeflediği de ileri sürülebilecektir. Her iki durumda da ABD'nin küresel/bölgesel etkiliğini/güvenirliliğini olumsuz etkileyecektir. Öte yandan kurulacak yeni devletler bölge dengelerini de etkileyecek, Orta Doğu'da yeni ittifaklar, yeni karşıtlıklar, fırsatlar ve tehditler ortaya çıkmasına neden olacaktır. Ayrıca yeni devletler, kendi iç siyasal dengelerini oturtuncaya kadar önemli sorunlarla karşılaşacaklar, komşularını doğrudan etkileyecekler ve onlardan doğrudan etkileneceklerdir. Bu durum yıllarca sürececek bir bölgesel istikrarsızlık sarmalının başlangıcı olabilecektir. Öte yandan terör örgütleri gibi devlet dışı aktörler de süreç uzadıkça daha fazla güç kazanacaklar ve bölgesel/küresel gelişmeleri etkileme imkanlarını arttıracaklardır.

Irak'ın bölünmesiyle oluşacak yeni politik ortam, tüm bölgeyi olduğu gibi Türkiye'yi de farklı biçimlerde etkileyecektir. Türkiye açısından bakıldığında özellikle Kürtlerin federal ya da parçalanmış Irak'ta ne konumda olacakları geleceğe yönelik politika hesaplarında en dikkatle izlenecek unsur olacaktır. Bu nedenle aşağıda, Irak'ta Kürtlerin geleceği, ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.

¹³³ Şimdiden Kürt bölgesinde "etnik temizlik" olarak adlandırılabilir gelişmeler söz konusudur. Bkz. Mustafa Aydın, "Kürtler Etnik Temizlik Yapıyor", *Radikal-Röportaj (Neşe Düzeli)*, 20 Kasım 2006.

III. IRAK'TA KÜRTLERİN GELECEĞİ

İstikrarsızlığın hüküm sürdüğü ve siyasi bütünlüğün korunamadığı Irak'ta bugünkü anayasal sürecin işaret ettiği federal veya konfederal yapı uzun süre korunamayacak, ülke anlaşmalı veya çatışmalı bölünme sürecine girebilecektir. Bölünme olgusunun hayat bulması uzun bir süreç gerektirmektedir. Bu süreçte Irak, hangi bağlamda bölünecek olursa olsun, bağımsız bir Kürt devletinin doğması kaçınılmaz olacaktır. Irak'ta bağımsız Kürt devletinin doğuşu Türkiye için bir yandan küresel dengelerin ve algılamaların değiştiğine işaret edeceği gibi, diğer yandan bölgesel dengelere bağlı yeni risk ve fırsatların doğmakta olduğu anlamına da gelecektir. Bu durum sadece dış dengeleri değil, kaçınılmaz olarak Türkiye'nin iç dinamiklerini de etkileyecektir. Söz konusu etkinin derinliği, süresi ve boyutlarının ne olacağının anlaşılması çeşitli parametrelerin doğru bir biçimde analizi-ne bağlıdır.

Bölgesel sisteme yeni bir devletin dahil olmasının çeşitli etkileri olacağı açıktır. Söz

konusu devletin doğuşu, bir taraftan değişen uluslararası yapıdan etkilenirken, diğer taraftan içinde doğduğu bölgesel ve küresel sistemlerde de farklı etkilere yol açacaktır. Bu etkilerin neler olacağı, nasıl gelişeceği ile etkilerin niteliği ve derinliği her devlet için aynı olmayıp; bağımsızlığın nasıl bir süreç sonunda gerçekleştiği, jeopolitik konum, coğrafi yapı, nüfus, ekonomik koşullar, sosyal yapı, politik yapı, kültürel özellikler, bölgesel ve küresel ilişkiler, doğal kaynaklar ve yeni devletin askeri gücü gibi çeşitli faktörlerce belirlenir. Şüphesiz ki bu faktörler birbirlerinden bağımsız olmayıp karşılıklı etki-leşim halindedirler. O halde kurulacak bir Kürt devletinin vasıflarının tanımlanması, onun Türkiye'yi, bölge dengelerini ve küresel sistemi nasıl etkileyeceğini anlamamızı sağlayacaktır. Dolayısıyla bu noktada sisteme girecek yeni devlet/devletlerin temel niteliklerini tartışmak gerekmektedir. Bu bağlamda aşağıda öncelikle Irak'taki "Kürt bölgesi"nin geleceğine ilişkin senaryolara değinilecek, ardından alternatif Kürt devleti senaryoları devletin temel nitelikleri ve bağımsızlık tartışmalarının belirleyicileri çerçevesinde ele alınacaktır.

Tablo 6 : Bağımsızlık Tartışmalarını ve Olası Kürt Devleti'nin Yapısal Niteliklerini Şekillendiren Faktörler

1. Kuruluş süreci ve yakın tarihin bölgesel ve küresel dengelere etkileri

Devletlerin kuruluş serüvenleri kısa ve orta dönemde ülkeler arası ilişkilerde önemli rol oynar. Çünkü kuruluş süreci ön yargıları ve psikolojik tutumları belirleyen en önemli faktördür. Eğer kuruluş çatışmalı bir süreçten sonra gerçekleşmişse, ilişkilerin normalleşmesi uzun zaman alacaktır. Öte yandan yeni bir devletin kuruluş serüveni bir anlamda ihtiyaç duyduğu birlik ve meşruiyet için gerekli düşmanlık ve gerginlikleri de sağlayacaktır. Bu yüzden yeni devletlerin doğuş hikayeleri geleceği anlamayı kolaylaştırır.

2. Coğrafi ve siyasi sınırlar: Sınırlayıcı bir faktör olarak jeopolitik konum

Ülke/toprak devletlerin kurulabilmesi için temel unsurdur. Fakat dünya üzerindeki her devletin siyasi sınırları, büyüklüğü ve coğrafi konumu birbirinden farklıdır. Bu özellikler sayesinde devletler bazı üstünlükler elde edebildikleri gibi, bir takım zayıflıklarla da karşı karşıya kalabilirler. Örneğin açık denizlere sınırı olmayan kara devletleri dünya ile doğrudan ilişki kuramazlar, küresel ilişkilerde belirleyici olamazlar ve çoğu zaman komşularına bağımlı olurlar. Yeni devletin dünyanın hangi coğrafi bölgesinde kurulduğu, komşuları, açık denizlere kıyısının olup olmadığı onun bölgesindeki siyasi dengeleri nasıl etkileyeceğini göstermesi bakımından önemlidir. Siyasi sınırların doğal olup olmaması, ülkenin toprak büyüklüğü ve coğrafi karakteri de bir ülkenin bölge dengelerini etkileme gücünü gösterir.

3. Nüfus; etnik/dinsel yapı ve sınır ötesi dini-etnik ilişkiler

Devletlerin rolünü etkileyen bir diğer husus da ülkenin nüfusunun büyüklüğü, kompozisyonu, etnik ve mezhepsel/dinsel yapısı, siyasi sınırların dışına uzanıp uzanmadığıdır. Nüfusu az olan veya farklı etnik ve dinsel/mezhepsel unsurlardan oluşan devletler kuruluşlarından itibaren çeşitli sorunlar yaşarlar. Oysa homojen yapıda olan ülkelerin çevrelerinden etkilenmeleri daha sınırlıdır. Bunun yanı sıra, ülkeler komşu ülkelerle aynı etnik ve dini yapıdan oluşuyorlarsa, bu avantajlı bir durum oluşturabileceği gibi çeşitli zayıflıklara da neden olabilir.

4. Ekonomik yapı

Ekonomik yapının zayıf veya güçlü olması, yeni kurulan devletlerin çevresini etkileme gücünü belirleyen önemli bir faktördür. Ekonomik zayıflık, siyasi istikrarsızlık ve baskıcı rejimleri beslerken, çevreden etkilenmeye de yol açar. Fakat ekonomik yapı yeterince güçlü ise süreç tersine işleyebilir. Bu nedenle yeni kurulan devletlerin ekonomik durumları önemli bir faktördür. Üstelik ekonomik yapı kapalı ve üretim az ya da tek ürüne (örn. petrol) dayalı ise çeşitli siyasi-sosyal sorunlara da yol açabilir. Örneğin, tarım ve hayvancılığa dayalı üretimin kısıtlı olduğu, çalışabilecek nüfusun %70'nin kamu görevlisi olarak görev yaptığı bir ortamda ekonominin hızla liberalleşmesi ve tüketimin tetiklenmesi bir süre sonra çok ağır sosyal sorunlara yol açabilmektedir. Nitekim Kuzey Irak'ta Kürtlerin aşiret yapısı, parti-aşiret ilişkisi, ithalatçı şirket sahipliğinin parti üyeliği ve aşiret bağlarıyla alakalı olduğu dikkate alındığında, sosyal sorunların derinleşmesinin kaçınılmazlığı ortaya çıkar.

5. Sosyal Yapı

Yeni kurulan devletlerin sosyal yapıları ülkelerin geleceğini, siyasi istikrarı ve bölgelerindeki dengeleri etkileme güçlerini belirler. Bu bağlamda ulus olamamış, aşiret yapısı güçlü yeni kurulan devletler iç çatışmalar ve kısır politik mücadelelere sahne olurlar. Politik rekabet çoğu kez demokratik usullerle yürütülemediği gibi, toplumda ayrışma, yolsuzluk, adam/grup kayırma gibi nedenlerle sürekli istikrarsızlık üretir.

6. Siyasi yapı ve siyasi kültür (devlet geleneği)

Devlet inşası ve modern anlamda devletin kurulması bu yönlü bir geleneğin mevcudiyeti ile yakından ilgilidir. Aksi takdirde kamu imkanları ve gücü tüm yurttaşları kucaklayan rasyonel kurallarla değil, irrasyonel kurallara göre kullanılır. Bu durum, toplumda çeşitli sorunlara yol açarken yeni kurulan devlet bölgesinde istikrarsızlık kaynağına dönüşür.

7. Bölgesel ve küresel ilişkileri

Yeni kurulan devletin bölgesel ve küresel bağlantıları onun diğer devletlerle ilişkilerini etkiler. Küresel veya bölgesel bir güç ile yakın ittifak ilişkisi geliştiren ülkeler, bölgelerindeki diğer ülkeler üzerinde kendi güçlerinden daha fazla etkili olabilirler. Bu nedenle yeni kurulan devletlerin küresel aktörle veya bölgesel bir güçle ilişkilerinin niteliği önemli bir faktördür.

8. Doğal kaynakları

Ülkelerin gücünü ve etkinliğini belirleyen faktörlerden birisi de sahip oldukları doğal kaynaklardır. Yeni kurulan bir devletin hatırı sayılır miktarda doğal kaynaklara (örn. petrol ve doğal gaz) sahip olması ona ekonomik ve ona bağlı askeri güç ile iç ve dış politik avantajlar sağlar. Fakat zengin doğal kaynaklar aynı zamanda yeni ve çeşitli problemler anlamına da gelir. Söz konusu ülke üzerinde yapılan politik mücadele, zenginliklerin paylaşımında ortaya çıkan iç anlaşmazlıklar ile petrole bağlı askeri gücün öne çıkması zaman zaman güç yerine felaket getirebilir. Irak ve bazı Körfez ülkeleri buna iyi birer örnektir.

9. Askeri güç

Yeni kurulan bir devletin komşuları, bölgesel ve küresel sistem üzerindeki etkinliğini belirleyen bir diğer faktör de onun askeri gücüdür. Askeri bakımdan güçlü olan devletler bölgesel dengeler üzerinde etkili olurken, zayıf devletlerin bölgesel dengeleri ve komşularını etkileme gücü daha zayıftır.

Önceki bölümlerde açıklanan faktörler çerçevesinde şekillenmeye başlayan politik ve maddi koşullar, federe bölgelerin sınırları, sürecin nasıl işleyeceği, parçalanma durumunda yeni devletlerin siyasi sınırları, nitelikleri ile zayıf ve güçlü yönlerinin temelini oluşturacaktır. Bu nedenle Irak'ta federalizmin coğrafi, etnik ve mezhepsel niteliği ve sınırları gelecek tasavvuru bakımından önemlidir. O halde Kürt Federe Bölgesi'nin niteliği ve sınırları siyasi ortamın bağımsızlığa evrilmesiyle yeni devletin temellerini oluşturacaktır. Yine de sınırları ve kuruluş serüveni nasıl olursa olsun, olası bir Kürt devleti kuruluşundan itibaren ciddi sorunlarla yüzleşmek

zorunda kalacaktır. Bunları dört başlık altında toplayabiliriz: Devletin jeopolitik konumu, sürdürülebilir ABD desteği, Kürtler arası anlaşmazlıklar ve Kerkük sorunu.¹³⁴ Bu dört sorun nasıl geçmişte Kürtlerin siyasi hamlelerini biçimlendirmişse önümüzdeki dönemde de belirleyici olacaktır.

Biçimi ve sınırları ne olursa olsun olası Kürt devleti coğrafi bakımdan bir kara devleti olarak kurulacaktır. Jeopolitik konum, Kürt devletinin güvenlik, uluslararası ilişkiler ve ekonomik çıkarlarını biçimlendiren en önemli faktör olacaktır. Uluslararası alana doğrudan çıkışı olmayan devletler her zaman kom-

¹³⁴ Nihat Ali Özcan, "Could a Kurdish State be Set Up in Iraq", *Middle East Policy*, Cilt XI, No 1, Bahar 2004, s. 119-122.

Kürtler açısından çözülmesi gereken bir diğer konu Kürt partiler arasındaki ideolojik, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel parçalanmışlıktır. Mevcut siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeler de yeni parçalanmalara yol açacak niteliktedir. ABD işgalinin üzerinden dört yıl geçmiş olmasına rağmen KDP ve KYP halen uzlaşamadıkları gibi Kürdistan İs-

Tablo 7 : Olası Kürt Bölgesi/Devletinin Açmazları

- Jeopolitik Konumu
- ABD Desteğinin Sürdürülebilirliği
- Politik Rekabet ve İç Bütünlük
- Kerkük Sorunu

İslami Hareketi Irak'ın kuzeyinde yeni bir politik güç olarak hızla geliştirmektedir.¹³⁵

Olası Kürt devletinin önündeki bir diğer sorun da Kerkük meselesidir. Kerkük'ü sınırları içine katamayan bir Kürt devleti eksiktir ve bölgesel rekabet henüz bitmemiş demektir. Nitekim federal/konfederal Kürt bölgesinin ilk aşamada bu hedefe ulaşması gelecek için zorunluluktur. Çünkü Kerkük, dünya toplam petrol rezervinin yaklaşık %1'ine sahiptir ve petrol, hedeflenen Kürt devleti için ekonomik, askeri, politik ve psikolojik güç anlamına gelmektedir. Olası Kürt devletinin çözmesi gereken sorunlardan en karmaşık olanı Kerkük'ün statüsü meselesidir. Federalizm tartışmalarında kilit haline gelen Kerkük vilayetinin içinde bulunduğumuz süreçte belirlenecek statüsü, olası “Kürt Devleti” ne dair şimdiden bize ipuçları verecektir. Kerkük vilayetinin statüsü ve bunun gerçekleşme

Harita 8 : Olası Kürt Devleti Jeopolitiği

Kaynak: http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/middle_east_pol_2003.jpg
Uzaklıklar, harita ölçümlerine göre sonradan eklenmiştir. = SUBSITES&id=461f7cb92.

¹³⁵ Kürdistan İslami Hareketi'nin resmi web sitesi için bkz., *Islamic Movement in Kurdistan*, <http://www.bzotnawa.net/>.

biçimi (çatışmalı veya anlaşmalı) gerek Irak'ın gerekse Kürt devletinin geleceğinin nasıl olacağı ve ne gibi problemler yaşanacağını göstermesi bakımından kritik ve hayati öneme sahiptir.

Bu bağlamda federalizmin inşası ve siyasi dengelerin kurulması sürecinde Kerkük'ün statüsü farklı biçimlerde ortaya çıkabilir. İlk ihtimal Federal Irak'ta Kerkük özel statüde Bağdat'a bağlı kalabilir. İkinci olarak, federal/konfederal Irak'ta Kerkük özel statüde Kürt Federe Bölgesine bağlanabilir. Son olarak, Kerkük Federe Kürt Bölgesinin içinde ve onun bir parçası olarak kalabilir. Her üç senaryonun Kürt devletine, bölgesel dengelere, ABD ile ilişkilere, siyasete, ekonomiye ve güvenliğe etkileri farklı olacaktır. Nitekim federe bölge uygulamasında Kerkük, Kürt bölgesine bağlandığı takdirde, Irak'ın ve Kürt devletinin geleceği farklı olurken, Kerkük Bağdat'a bağlı iken Irak parçalanırsa durum ve gelişmeler daha farklı olacaktır.

A. Federal/Konfederal Irak'ta Kerkük

Irak Anayasası ülkenin siyasal sistemini federalizm olarak tescil etmiştir. Fakat dünyada tek bir federalizm uygulaması yoktur. Mevcut örneklerde federalizm, her ülkenin kendi tarihsel, sosyal, siyasi, ekonomik ve coğrafi şartlarına göre şekillenmiştir. Fakat her halükarda federalizmin işlemesi için tarafların birbirlerine karşı hoşgörüye sahip olmalarına, genel olarak aralarında siyaseten uzlaşma olmasına ve güvenilir, güçlü bir anayasal yargıya ihtiyaç vardır. Öte yandan, Irak gibi üçüncü ülkelerin mücadele meydanı

haline gelmiş ülkelerde federalizmin işlemesi dış aktörlerin tutumuna da bağlıdır. Ayrıca, federalizmin niteliği, sınırları ve merkezi yönetimle egemenliğin hangi alanlarda ne kadar paylaşılabileceği de süreçte etkili olacaktır. Bu anlamda Irak'ta federal yapıya giderken üzerinde en fazla tartışılan konuların başında Kerkük'ün statüsü gelmektedir.

Kerkük, bir yandan zengin petrol kaynakları ile kendisini elinde bulunduran tarafa stratejik üstünlük sağlarken, diğer yandan etnik/mezhep çeşitliliği ile sürekli istikrarsızlık kaynağı olma potansiyeline sahiptir. Türkmenler,¹³⁶ Araplar, Kürtler ve diğer etnik gruplar arasındaki güvensizlik, uzlaşma konusundaki girişimleri sonuçsuz bırakabilir ve her an etnik çatışma derinleşebilir. Kerkük, aynı zamanda Kürt gruplar arası siyasi mücadelenin de önemli bir aracıdır. Barzani'nin son aylarda Kerkük konusunda Talabani'ye göre daha "şahin" tutum sergilemesinin arkasında Talabani'nin şehirlerdeki kitlesel desteğini azaltmak ve onu siyaset sahnesinde zayıflatma çabaları yatmaktadır. İki Kürt grubu arasındaki bu rekabet Kerkük sorununu daha da karmaşık bir hale getirmektedir.

Böylesine önemli ve karmaşık bir sorunun farklı biçimlerde "çözümüne" kavuşturulabileceği açıktır. Çözümde, diğer unsurların yanı sıra, işgalci güç ABD'nin tutumu temel belirleyici olacaktır. Bu çerçevede de, ABD'nin kısa vadede Irak'ı istikrara kavuşturma ve denetim altına alma isteği ile bu süreçte Kürtlere biçtiği rol etkin olacaktır. Öte yandan, ABD'nin pozisyonunun sadece Kerkük meselesinde değil, genel olarak olası Kürt devletinin kuruluşunun her aşamasında belirleyici olacağı da açıktır. Bölgedeki geleneksel statükoyu bozan ve komşuları tarafından "tehdit" olarak algılanması beklenen Kürt devletinin sürekli güvenlik kaygısı ile yaşayacağı aşıkardır. Bu nedenle, geçiş süreci tamamlanıp, yeni bölgesel dengeler kuruluncaya kadar güvenlik sorunu yaşayacak Kürt devleti, bu sorunu aşmak için ABD'nin var-

Tablo 8 : Kürt Liderlerinin Aşamalı Kürt Devleti Stratejileri

- Federal Irak'ta Kürt Federal Bölgesinin Kurulması
- Federal Irak'ta Kerkük'ün Denetim Altına Alınması
- Federal Irak'ta Kürtler Arası İç Bütünlüğün Sağlanması
- Irak'ta Konfederalizm
- Irak'ta Bağımsız Kürt Devleti
- Bölgedeki Diğer Kürtlere Yardım ve Büyük Kürdistanın Kurulması

¹³⁶ Irak Türkmenleri konusunda bkz., Bilal N. Şimşir, *Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler*, Ankara, Bilgi, 2004.

lığına ve desteğine ihtiyaç duyacaktır. Tabii, ABD'nin olası Kürt devletine sınırsız sürdürülebilir destek sağlama olasılığı da tartışmaya açıktır.

Bugün bakıldığında, ABD'nin yaklaşımının Kürtleri gözetken bir tarzda olacağı tahmin edilmektedir. Yine de, Kerkük'ün statüsü federalizm tartışmalarının gölgesinde ve Irak Anayasası'nın 140. maddesi ışığında yukarıda ifade edildiği üzere üç farklı biçimde sonuçlanabilir. Söz konusu modellerin gerçekleştirilme yöntemi, bu günden Irak'ın istikrarını etkileyeceği gibi, olası bir Kürt devletine ilişkin temel yapıyı da şekillendirecektir.

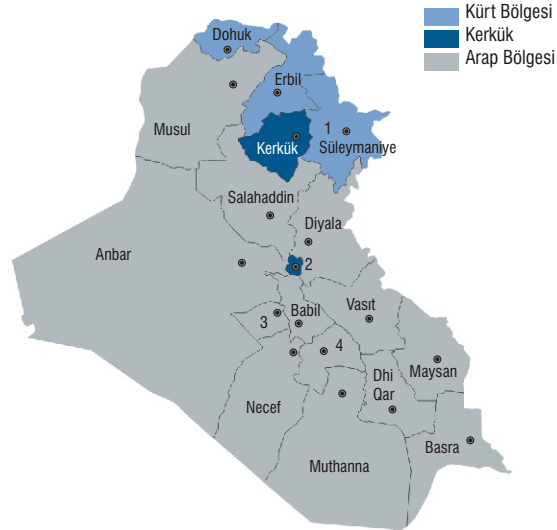
1. Merkezi Yönetime bağlı özel statüde Kerkük modeli

Bu modelde Kerkük özel bir statüye sahip olarak doğrudan merkezi hükümete bağlı kalacaktır. Böylece Kerkük, iç yönetiminde farklı etnik ve mezhepsel gruplara yer veren bir yönetim anlayışı ile yönetilebilir. Bu model, Kürtler açısından arzu edilen bir çözüme işaret etmemektedir. Çünkü Kürtler, Kerkük'ün zengin petrol kaynaklarından mahrum kalacakları gibi, federalizmin işlememesi halinde bağımsızlık yolunda Kerkük'ü elde etmek için daha fazla çaba harcamak zorunda kalacaklardır. Öte yandan bu model özellikle Türkmenler, Yezidiler, Sünni Araplar ve bir kısım Şiiler tarafından savunulmaktadır. Merkeziye bağlı Kerkük modeli, Türkmenler ve Türkiye için ilk tercihtir. Bununla birlikte ABD'nin uygulamaya koyduğu yeni Irak stratejisinde ve Irak Anayasası'nda değişiklik olmadığı takdirde bu ihtimalin gerçekleşmesinin zor olduğu söylenebilir.

2. Federe/konfedere Kürt bölgesine bağlı özel statüde Kerkük modeli

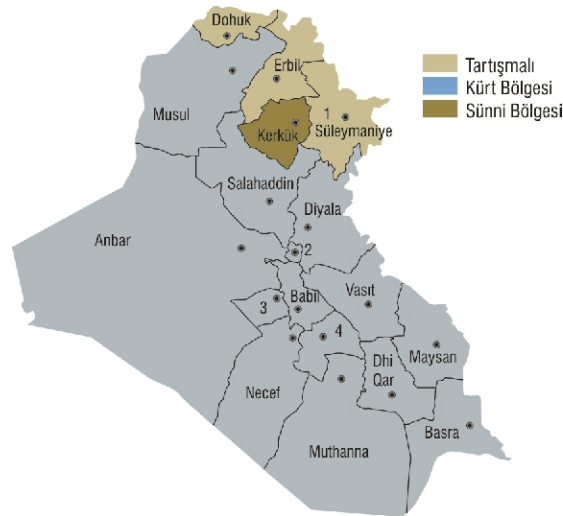
Bu senaryoda Kerkük vilayeti Kürt bölgesinin içinde kalırken, çeşitli etnik ve mezhepsel grupların hakları ile petrol gelirlerinin paylaşımı anayasal ve/veya uluslararası hukuk çerçevesinde garanti altına alınabilir ve bu

Harita 9 : Bağdat'a Bağlı Özel Statüde Kerkük Modeli

amaçla çeşitli hukuksal düzenlemeler yapılabilir. Kürt liderler, Kerkük'ü doğrudan Kürt bölgesine bağlamada başarısız olmaları halinde, bu yöndeki fikirlere ilgi gösterebilirler. Nitekim Türkiye'de de bazı çevreler benzer bir yaklaşımla önerilen çözümün şiddeti azaltacağı, çatışma riskini ortadan kaldıracağı ve her kesimin çıkarlarına hizmet edeceğini ileri sürmektedirler.¹³⁷

Harita 10 : Federe/Konfedere Kürt Bölgesine Bağlı Özel Statüde Kerkük Modeli

¹³⁷ Bkz., Murat Yetkin, "Türkiye ile Irak Kürtleri Kerkük Konusunda Anlaşıyor", *Radikal*, 9 Temmuz 2004, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=121655>; Cengiz Candar, "Kuzey Irak Kaygısı Mı, Güneydoğu Güvensizliği Mi?", *Yeni Şafak*, 5 Ekim 2002, <http://www.yenisafak.com.tr/arsiv/2002/EKIM/05/ccandar.html>

İlk aşamada Kerkük'ün şartlı da olsa Kürt bölgesine bağlanması Kürtler bakımında stratejik açıdan uygun bir çözüm olarak görülebilir. Zira siyasi istikrarsızlığın hüküm sürmesi, mezhep savaşlarının devam etmesi ve Irak'ın parçalanması durumunda Kerkük, doğal olarak Kürt bölgesi içinde kalacaktır. Bu strateji, Kürtler açısından Kerkük'ü az maliyetle elde etmenin akıllıca yollarından biri olarak görülebilir. Bu senaryoya itirazı olanlar açısından ise, federalizm aşamasında Kerkük'ün ve vilayette yaşayan değişik etnik grupların hukuki ve siyasi statüsünün sadece Irak anayasası ile değil uluslararası sözleşmelerle garanti altına alınması önemlidir. Kürtler ise zaman içerisinde bu garantileri zayıflatma/anlamsızlaştırma çabası içerisinde olacaklardır.

3. Federal/konfedere Kürt bölgesine dahil Kerkük modeli

Son varsayım Kerkük'ün, diğer üç vilayet gibi hiçbir sınırlama olmaksızın Kürt bölgesinin bir parçası haline gelmesidir. Bu senaryo Kürtler için en ideal çözüm olarak gözükme-

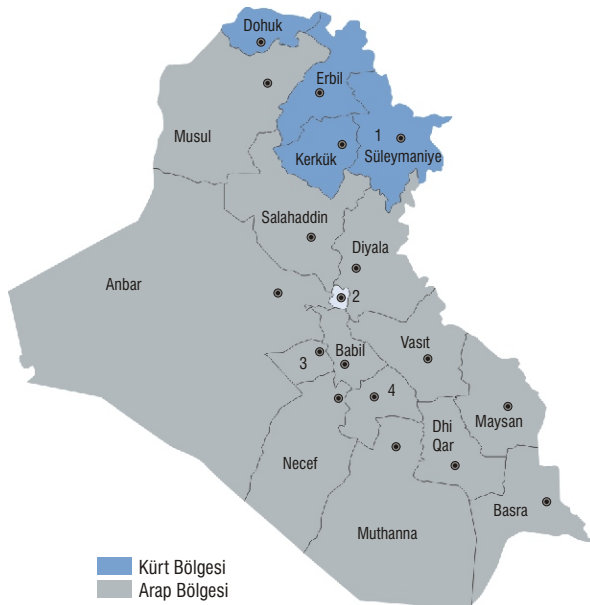
tedir. Bu durumda istikrarsızlığın devamı ve Irak'ın parçalanması halinde Kerkük sorunsuz biçimde "Kürt Devleti'nin" parçası haline gelecek, Kürtler de zengin petrol kaynaklarına sahip olacaklardır. Fakat federalizm tartışmalarının sürdüğü ve çatışmaların yoğunlaştığı bir dönemde Kerkük'ün Kürt bölgesine bağlanması ciddi güvenlik sorunları ve politik riskler içermektedir.

Güvenlik riskinin temelini Kerkük'te mu- kim farklı etnik grupların gelişmelere itirazı ve silahlı mücadelesi oluşturmaktadır. Kürtler Kerkük'te kontrolü tamamen ele geçirmek için harekete geçtiklerinde, direnen taraflara "etnik temizlik" uygulamaları muhtemeldir.¹³⁸ Sonuçta başta Türkmenler olmak üzere diğer etnik ve mezhepsel gruplar, kitlesel öldürmeler ve göç ettirmelerle karşı karşıya kalabileceklerdir. Bu durumda Irak, erken bir tarihte ve şiddetli iç savaşla bölünürken, komşuların soruna müdahil olma ihtimalleriyle birlikte, bölgede siyasi dengelerin yeniden kurulması uzun yıllar alacaktır.

B. Bağımsız Kürt Devleti Modeli

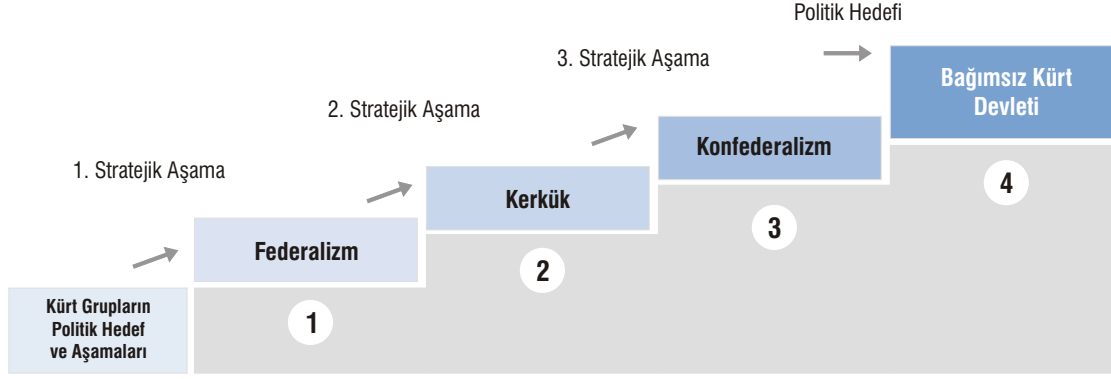
Siyasi istikrarın sağlanamadığı Irak, tüm itirazlara rağmen önce fiili sonrada uluslararası hukuk çerçevesinde parçalanabilir. Parçalanma ile birlikte bağımsız "Kürt Devleti" ortaya çıkacaktır. Yeni devletin kuruluş serüveni ve nitelikleri bölgesel ve küresel dengeler üzerinde çeşitli biçimlerde etkili olacaktır. Mevcut siyasi durum ile kuzeydeki otonom yapının nitelikleri ve Kerkük tartışmaları dikkate alındığında, bağımsız bir Kürt devletinin siyasi sınırlarının ve ortaya çıkışının iki farklı şekilde olabileceği anlaşılmaktadır: Üç vilayeti kapsayan küçük ancak homojen bir Kürt devleti veya daha geniş sınırları olan fakat bu nedenle Türkmen, Arap ve Asurileri de içine alan Kerkük'ün de bağlı olduğu görece olarak daha geniş bir Kürt devleti. Her iki devlet modelinin de bölgesel ve küresel etkileri ile zayıf ve güçlü yönleri birbirinden farklı olacaktır. Bu özellikler uzun vadede komşu ülkelerle ilişkiler üzerinde de belirleyici olacaktır.

Harita 11 : Federe/Konfedere Kürt Bölgesine Dahil Kerkük Modeli

■ Kürt Bölgesi
■ Arap Bölgesi

¹³⁸ Mustafa Aydın, "Kürtler Etnik Temizlik Yapıyor", *Radikal-Röportaj (Neşe Düzel)*, 20 Kasım 2006.

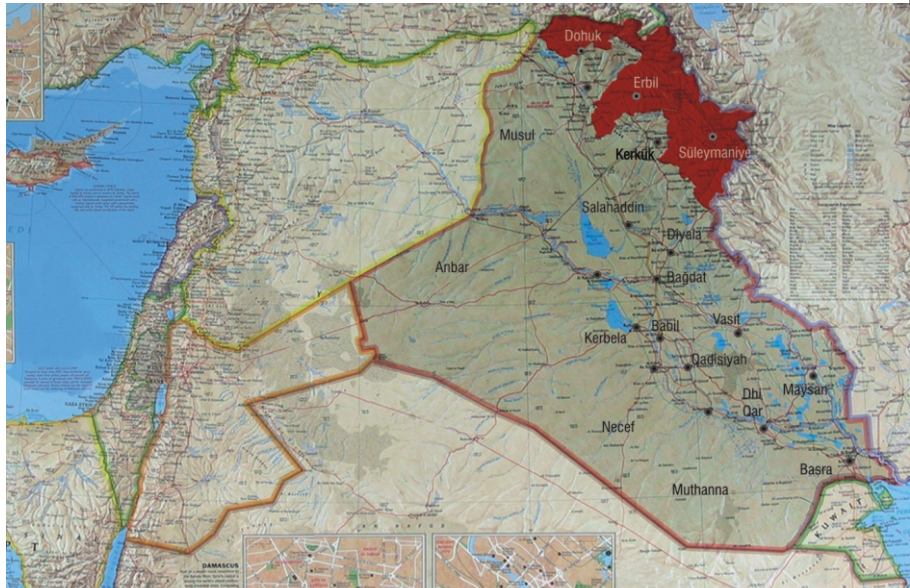
Şekil 5 : Irak Kürtlerinin Politik Amaçları ve Stratejik Aşamaları

1. Küçük ve Homojen Kürt Devleti Modeli

Kuzey Irak'ta siyasi varlıklarını sürdüren Kürtler, Irak Anayasası'nın korumasında üç vilayette göreceli bağımsız hareket edebilmektedirler. Bu alternatifte Irak'ta istikrar sağlanmadığı taktirde Kürtlerin Erbil, Süleymaniye ve Dohuk vilayetlerini kapsayan bağımsız bir devlet kurabilecekleri varsayılmaktadır. Kurulacak bu devlet, sınırları bakımından küçük ama etnik bakımdan diğer modellere göre homojen olacaktır. Bu alternatifte, mevcut politik durum çerçevesinde, Kürt devletinin kuruluş süreci büyük ihtimalle diğer gruplarla çatışmaksızın gerçekleşecektir.

Fakat bu modelde Kerkük'ün dışarıda kalması Kürt gruplar açısından kabulü zor bir durumdur. Yukarıda da ifade edildiği üzere Kerkük, sadece bir coğrafi bölge olarak değil, uzun vadede Kürt devletinin petrol nedeniyle ekonomik, siyasi, askeri ve güvenlik sigortası olarak görülmektedir. Kerkük Kürt milliyetçiliği açısından da psikolojik eşik konumundadır. Kerkük'ün dışarıda kalması halinde devlet daha doğuştan yapısal sorunlarla karşılaşacaktır. Ekonomisi zayıf, jeopolitik olarak dışa bağımlı, az nüfuslu, iç politik tartışmalara yoğunlaşmış ve siyasi istikrarsızlıkların yaşandığı bir devlet ortaya çıkacaktır.

Irak'ın bölünmesiyle ortaya çıkacak Kürt devleti, sınırlarının genişliği ne olursa olsun, açık denizlere kıyısı olmayan, tipik bir kara devleti olacaktır. Karasal jeopolitik konum, Kürt devletinin en zayıf noktasını oluşturacak, ekonomisi, güvenlik yapılanması ile iç ve dış politik durumunu sürekli etkileyecektir. Bu "Kürt Devleti" İran, Sünni Arap/Irak, Suriye ve Türkiye ile çevrili olacak, diğer ülkelerle askeri, ekonomik, siyasi ilişkilerinde ve kü-

Harita 12 : Küçük ve Homojen Kürt Devleti

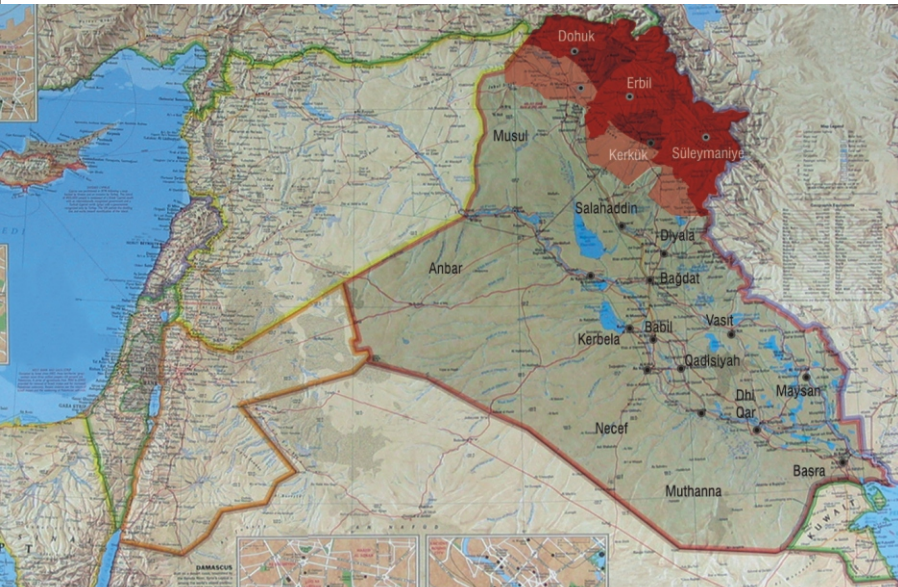
resel sistemle bütünleşmesinde daima zayıf bir konumda kalacaktır. Ayrıca komşularıyla ilişkileri uluslararası alanla bağlantılarını da etkileyecektir. Örneğin, 1962'den itibaren Kürtlere İran üzerinden destek veren İsrail, İran'ın bu politikasını değiştirmesi üzerine 1975'ten sonra ulaşamadığı bu gruba yardımlarını sürdürmemiştir.

Öte yandan bu modeldeki Kürt devletinin öncelikli ulusal hedefi "Kerkük"ü siyasi sınırları içine katmak olacaktır. Bu amaçla Kürtler, Araplarla sonu gelmez bir gerilim içinde olacaklardır. Bu gerginlik sürecinde bölgesel ittifak arayışları Kürtleri, Arap olmayan komşularına (Türkiye ve İran ya da daha uzakta İsrail'e) daha da bağımlı hale getirebilecektir.

2. Geniş Sınırlar İçerisinde Çok-Etnili Kürt Devleti Modeli

Olası bağımsız Kürt devleti modellerinden biri de, daha geniş siyasi sınırlara fakat aynı zamanda karışık etnik yapıya sahip bir Kürt devletidir. Bu durumda mevcut üç vilayete ek olarak Kerkük vilayeti ve Musul'un bir kısmı da siyasi sınırlara dahil olacaktır. Nüfusu ve

Harita 13 : Geniş Sınırları Olan Çok-Etnili Kürt Devleti

yüzölçümü artan yeni devlet, hatırı sayılır petrol kaynaklarına sahip olacaktır. Fakat, Musul'un bir kısmı ile Kerkük'ün statüsüne ilişkin içeriden ve dışarıdan gelen itirazlar, siyasi ortamı gerecek ve çatışma kaçınılmaz olacaktır. Kaldı ki federalizm denemesi boyuca Kerkük'ün statüsüne ilişkin getirilebilecek çeşitli sınırlamalar, bağımsızlık döneminde de tartışma konusu olmaya devam edecektir. Böyle bir ortamda kurulacak Kürt devleti, uzun süre komşularıyla sorun yaşayacak ve tecrit edilecektir. Kürtlerin siyasi sınırlarını genişletmek ve çoklu etnik kimliklerden kurtulmak için göç ettirme ve etnik temizlik kampanyasına girişmeleri halinde ise bölgesel istikrarsızlık daha da artacak, durumdan etkilenen komşuların olası müdahaleleri gündeme gelebilecektir.

Bu modelde petrol kaynaklarına sahip olmak siyasi, ekonomik ve askeri güç anlamına gelmektedir. Bir anlamda zengin petrol kaynakları Kürt devletinin siyasi sigortası olarak görülmektedir. Fakat zengin petrol yatakları, olası devletin jeopolitik konumu dikkate alındığında, avantajları yanında çeşitli dezavantajları da beraberinde getirecektir. Petrolün uluslararası pazarlara ulaştırılması için gereken güzergah, her ne şekilde olursa olsun, en az bir komşu ülke ile iyi politik ilişkiler ve işbirliği gerektirmektedir. Bu da orta-uzun vadede bağımlılık oluşturacaktır. Öte yandan, Kürt devletinin doğuşunu takiben ortaya çıkacak bölgesel istikrarsızlık ve rekabet bu devletin petrol avantajını uzun bir süre kullanmasına engel olacaktır. Kerkük'te yaşayan Türkmenler ve Arapların Kürt bölgesinde kalması halinde Kürt devleti/bölgesi sürekli etnik gerilim ve iç güvenlik kaygıları ile yaşayacaktır. Aşiret sistemine dayalı sosyal yapı da petrol gelirlerinin paylaşımında ciddi sorunlara yol açacak, çeşitli sosyal huzursuzluklara neden olacaktır.

Iraklı Kürtler arasında aşiret yapısına dayalı ayrışma, sadece petrol gelirlerinin paylaşımında değil, çok daha farklı alanlarda ve biçimlerde de sorunlara neden olabilecektir.

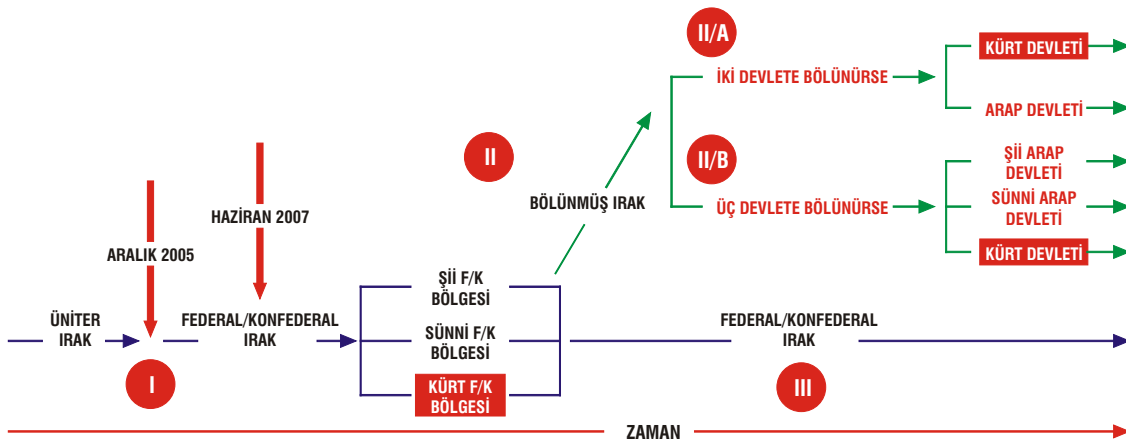
Aşiret yapısı kendi varlığını sürdürmek için çeşitli biçimlerde siyasi, dini, askeri ve ekonomik ağlar oluşturmuştur. Aşiretler arası rekabet ve çıkar tanımlaması çoğu zaman kurulacak devletten daha önemlidir. Bu durum, uzun süreli işbirliği ve rekabetin demokratik alanda kalmasına engel olabilir. Her ne kadar aşiret konfederasyonları bugünkü ortamda “bağımsızlık” ideali ve hissedilen dış tehdidin birleştirici etkileri sonucu birarada çalışıyorlarsa da bu birlikteliğin, bağımsızlığa kavuşmanın ardından bir taraftan elde edilecek rantın paylaşımı, diğer taraftan aşiretler arasında dışsal tehdit konusunda ortaya çıkabilecek farklı algılamalar sonucunda ayakta kalması mümkün olmayacaktır. Aşiretlerin böyle bir ortamda rekabeti bir kenara bırakarak “devlet” olmayı daha önemseyecek bir çizgiye gelmeleri gerekmektedir.

Irak'ta ortaya çıkan yeni politik ortam Kürt gruplar için yeni fırsat alanları sağlamaktadır. Fakat Kürt liderlerin fırsatlara uygun politikalar üretmek için “geleneksel yapıdan güç alan aşiret temelli tutumlarından” vazgeçmeleri kolay olmayacaktır. Öte yandan tüm dünyada olduğu gibi, kuzey Irak da küreselleşmenin etkilerine açıktır. Bu etki ABD'nin Irak'ı işgaliyle beraber daha da hızlanmıştır. Küreselleşme ve işgal sonrası artan Amerikan tar-

zı yaşam, Kürtler arasında ekonomik refah beklentisini yükseltmiş, fakat zamanla bu beklentiler gerçekleşmemiştir. Bu durum özellikle gençler ve yönetime mensup olmayan aşiretler arasında hayal kırıklığına yol açmıştır. Hayal kırıklığı ise Kürtler arasında radikal İslami hareketlerin gelişmesine neden olmaktadır.

Güvenliği tam olarak sağlanamayan ve politik ortamda belirsizliğin hüküm sürdüğü yeni Kürt devletine özel sektör ve petrol şirketleri uzun vadeli yatırımlar yapmaya istekli olmayacaklardır. Yatırım ancak politik istikrar ve komşulardan en az birisinin boru hattı geçişine izin vermesi ile mümkün olabilecektir. Öte yandan, komşularınca tehdit olarak algılanan ve diğer etnik gruplardan sorunlu bir biçimde ayrılan yeni Kürt devletinin öncelikli sorunu “güvenlik” olacaktır. Bu durum, yeni devleti bir yandan müttefik arayışına zorlarken, diğer yandan savunma giderlerine bütçesinden daha fazla pay ayırmak zorunda bırakacaktır. Kısa vadede refahın artırılabilmesi ise içeride devam eden sosyal ve ekonomik sorunları daha da derinleştirecektir. Üstelik petrol satışından elde edilecek ekonomik kazanımların güçlü askeri yapı için harcanması baskıcı bir rejim kurulmasına giden yolu açabilecektir.

Şekil 6 : Irak'ta Süreç Nasıl İşleyebilir?

Üstelik yeni devletin etnik çeşitliliği ve bunun siyasi sınırların ötesinde devam etmesi de güvenlik kaygılarını artıracaktır. Çünkü yeni devlet kurmanın heyecanı ile “uluslaşma ve yükselen milliyetçilik fikirleri” yeni sorunları tetikleyecektir. Üstelik komşu devlet/devlet dışı aktörlerin girişimleri de Kürt devletini sürekli tetikte olmaya zorlayacaktır. Dolayısıyla, bu devlet kuruluşundan itibaren güvenlik kaygısı ve saldırı korkusu altında yaşayacaktır. Son olarak, bu tür bir Kürt devleti, komşularından kaynaklanan tehdide cevap olarak bu ülkelerdeki ayrılıkçı Kürt hareketlerini destekleyebilecektir. Bu durum da bölgesel istikrarsızlığı daha da körükleyecek ve sürekli hale getirebilecektir.

TÜRKİYE ve IRAK

I. TARİHSEL ARKA PLAN: ABD İŞGALİNE KADAR TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ

Ingiliz Ordusu, 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Mütarekesi'ne rağmen, kuzeye doğru yaptığı son bir hamle ile Musul vilayetini ve daha sonra Türkiye ile Irak arasında siyasi sınır haline gelecek hatta kadar olan alanı işgal ederek fiili bir durum oluşturmuştu.¹³⁹ Başlangıçta Hindistan yolunun güvenliği ve Mezopotamya'nın verimli toprakları ile İngilizlerin dikkatini çeken Irak, içten patlamalı motorların yaygınlaşması ve zengin petrol yataklarının keşfi ile öncelikli politik hedef haline gelmişti. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılan Irak, İngiliz işgalinden bu güne kadar çeşitli biçimlerde Türk dış politikasının gündeminde yer aldı. Misak-ı Milli sınırları içinde yer alan Musul vilayetinin konumu Lozan'da açıklığa kavuşturulamamış, bir dizi siyasi ve askeri gelişmelerden sonra ancak 1926'da çözülebilmisti.¹⁴⁰ Görünen o ki, önümüzdeki dönemde de Irak bütün veya

parçalanmış olarak Türk dış politikasının gündeminde kalmaya devam edecektir.

Kuruluşundan bu güne kadar iki ülke ilişkilerini belirleyen faktörleri altı başlık altında toplamak mümkündür: Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi mirası, sömürgeci İngiliz yönetiminin etkileri, jeopolitik unsurlar, iki devletin bölgesel ve küresel politikaları, güvenlik alanı olarak Kürt sorunu ve ekonomik ilişkiler.

Osmanlı İmparatorluğu bugünkü Irak coğrafyasını 1517'de topraklarına kattı. İmparatorluk, bu topraklar için 19. yüzyılın ortalarına kadar İran'la, daha sonra da İngiltere ile rekabet etmek zorunda kaldı. Merkezileşme sürecinde Irak üç vilayete ayrılmış, yönetimi elinde bulunduranlar genelde Sünni ailelerden seçilmişti. Yine de, çoğunlukla göçebe olan Irak ahalisi, özellikle de Şii Araplar, Osmanlı

¹³⁹ Olayların askeri yönden gelişimi için bkz. Enver Koray, *Hayat Mücadeleleri, Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları*, İstanbul, Zafer Matbası, 1982; Orhan Avcı, *Irak'ta Türk Ordusu 1914-1918*, Ankara, Vadi, 2004; Zekeriya Türkmen, *Musul Meselesi, Askeri Yönden Çözüm Arayışları 1922-1925*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2003; Mim Kemal Öke, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan sorunu 1918-1926*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1992.

¹⁴⁰ Türkiye-Irak andlaşmaları için bkz. İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1983, s. 304-320. Musul tarihi hakkında bkz., Cengiz Eroğlu, Murat Babuçoğlu ve Orhan Özdi, *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Musul*, Ankara, Global Strateji Enstitüsü, 2005.

¹⁴¹ Mehmet Saray, *Türk-İran İlişkileri*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.

döneminde güçlü aşiret yapısı ile içişlerinde büyük ölçüde otonom bir hayat sürmüşlerdi. İmparatorluğun merkezi gücünü yitirmesine paralel olarak Irak'ta din adamları ve aşiret liderleri siyasi güçlerini ve otonomilerini arttırmışlar, bu dönemde belirginleşen sosyal/mezhepsel özellikler gerek bağımsızlığın ilk yıllarında, gerekse daha sonra ülkedeki siyasi hayatın şekillenmesinde etkili olmuştur.¹⁴² İngiliz ordusu da Irak'ı işgalini takip eden yıllarda çok sayıda kayıp vermesine rağmen istikrarı uzunca süre sağlayamamıştır. İmparatorluk'tan kopuş ve bağımsızlık sürecinde Irak, Türkiye'deki siyasi gelişmelerden etkilenmiş,¹⁴³ ilk başta sınır sorunları yaşanmışsa da, ilişkiler 1926'dan itibaren değişen politik şartlara bağlı olarak yeniden şekillenmiştir.¹⁴⁴

Türkiye-Irak ilişkilerini şekillendiren bir diğer faktör, Irak'ı işgal eden İngiltere'nin Türkiye ile ilişkileri olmuştur. İngiliz yönetimi, işgalin başından itibaren Araplar arasında, Türkiye'nin Irak için tehdit oluşturduğu fikrinin propagandasını yapmış, bu sayede Araplar arasında korku yaratarak kendisine kurtarıcı ve koruyucu rolü biçmiştir. İngilizler, kendilerine

yönelik tepkiyi azaltmak için bir anlamda Türklere "Irak'lı" kimliğinin oluşturulmasında "öteki" rolü vermiştir. Bu tutumun gelişmesinde Türk devletinin Araplara yönelik politikalarının ve yeni devletin laiklik anlayışının da etkisi olmuştur. Öte yandan, İsrail'in kurulması ile başlayan Filistin sorunu, iki kutuplu dünya düzeninde ABD-SSCB arasındaki güç mücadelesinin Orta Doğu'ya yansması, İngiliz etkinliğinin kırılması ve Arap milliyetçiliğinin etkinliğini artırması ile birlikte Türkiye'nin "öteki"lik rolü de zayıflamıştır.

Jeopolitik konum, Türkiye-Irak ilişkilerinde etkili olan bir diğer faktördür. Irak, coğrafi konumu, sınırlarının doğal olmaması, nüfusunun etnik ve mezhepsel çeşitliliği yüzünden komşuları ile çeşitli sorunlar yaşamıştır. Örneğin, Araplar arası rekabet, ideolojik farklılık, uluslararası sulara açılma konusundaki sınırlılık, İran'la Basra körfezindeki etkinlik mücadelesi, içeride Şii nüfusun yol açtığı güvensizlik ve zayıflık algılaması bu bağlamda sayılabilir. Bu çerçevede, Irak ekonomisinin temel ihracat ürünü olan petrolün uluslararası pazarlara ulaştırılması ve ihracı çoğu zaman so-

Harita 14 : Misak-ı Milli'de Türkiye'nin Güney Sınırları - Bir Örnek

Kaynak: Orhan Koloğlu, *Kim bu Mustafa Kemal*, 4. basım, İstanbul, Boyut Yay., 1999

¹⁴² Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi* (çev. Yavuz Alogan), İstanbul, İletişim, 1991, s. 371-388.

¹⁴³ Türkiye'deki siyasi gelişmelerin Irak siyasetine etkileri için, bkz., Qassam Kh. Al-Jumaili ve İzzet Öztoprak, *Irak ve Kemalizm Hareketi (1919-1923)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.

¹⁴⁴ İlk dönem Türkiye-Irak ilişkileri için bkz. Yaşar Canatan, *Türk-Irak Münasebetleri (1926-1958)*, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1996.

run olmuştur. Özellikle Basra körfezindeki sınırlı liman imkanları Irak'ı çeşitli arayışlara itmiş; bu çerçevede komşuları üzerinden ihrac rotaları arayışına giren Irak, İran hariç tüm komşuları ile boru hatları anlaşmaları imzalamıştır. Fakat siyasi gelişmelere ve komşularla ilişkilere bağlı olarak bunların bir kısmı atıl kalmıştır. Bu çerçevede Irak, 1970'lerin ortasından itibaren Türkiye ile Kerkük-Yumurtalık boru hattını inşa etmiş, zamanla geliştirmiş ve ilişkiler bu anlamda çeşitlenmiştir.

Türkiye-Irak ilişkilerinin temel alanlarından bir diğeri de her iki ülkede yaşayan Kürtlerin merkezi yönetimle ilişkileridir.¹⁴⁵ Irak'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopuşu ile başlayan siyasal ortamda bu sorun çeşitli biçimlerde ortaya çıkmıştır. Sorun, niteliği itibarıyla siyasi sınırlar içinde kalmamış ve çoğu zaman dışarıdan desteklenmiştir. Her iki ülke de Kürt/Aşiret ayaklanmaları ile karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle her iki ülke için bu sorun doğal bir işbirliği alanı olarak görülmüştür. Irak açısından sorun, daima uluslararası nitelikte olmuş; sert ve dağlık coğrafi koşullar, yetersiz güvenlik gücü, Arap milliyetçiliğinin dışlayıcı özellikleri ve komşularla yapısal sorunlar, Kürtlerin Irak'ta sık sık dışarıdan destek bularak ayaklanmalarına neden olmuştur. Bu süreçte Kürtler, zaman zaman siyasi sınırları ihlal ederek komşu ülkelerde güvenli bölge arayışına girmişlerdir. Benzer şekilde Türkiye'de de siyasi veya kriminal nedenlerle aranan suçlular veya yasadışı gruplar Irak'ı güvenli geri bölge olarak kullanmışlardır. Nitekim Türkiye ile Irak arasında yapılan ilk siyasi andlaşma metinleri de "Suçluların İadesi" ile ilgilidir.¹⁴⁶

Irak dış politikasına yön veren faktörlerden bir diğeri de, siyasal rejimin ve siyasi liderlerin özellikleridir. Irak, krallığın devrilme-

Tablo 9 : Türkiye-Irak İlişkilerinin Temel Belirleyicileri

- OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN TARİHİ MİRASI
- İNGİLİZ SÖMÜRGE YÖNETİMİNİN POLİTİKALARI
- JEOPOLİTİK KONUM
- KÜRESEL/BÖLGESEL SORUNLAR/DÜZENLER
- GÜVENLİK SORUNLARI/KÜRT SORUNU
- IRAK'TA SİYASİ/İDEOLOJİK LİDERLİK
- EKONOMİK İLİŞKİLER

sinden itibaren sık sık askeri darbelerle karşı karşıya kalmış, nihayetinde Saddam Hüseyin'in yönetimine girmiştir. Saddam Hüseyin tüm komşularla olduğu gibi, Türkiye ile ilişkilere de damgasını vurmuştur. Ülkesini savaş ve çatışma ortamına sürüklemiş olmakla birlikte, ittifak ihtiyacı duyduğu sürece Türkiye ile taktiksel düzeyde iyi ilişkiler geliştirmiştir.

Türkiye-Irak ilişkilerini etkileyen bir diğer faktör de ekonomik ilişkilerdir. Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattı ile artmaya başlayan ekonomik ilişkilerin hacmi, 1980-1988 İran-Irak savaşı süresince birkaç katına çıkmıştır. Bu artışta Türk hükümetinin ihracata dayalı 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarının da etkisi vardır. Aynı dönemde devam eden savaş şartları ve Basra Körfezi'nin güvensiz olması da önemli rol oynamış, zamanla artan ve çeşitlenen ekonomik ilişkiler Türkiye-Irak ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır.

Türkiye-Irak ilişkilerini etkileyen bir diğer faktör de küresel aktörlerle ilişkilerde iki ülkenin bağlantılarıdır. Bu çerçevede her iki ülke aynı kupta yer aldığı sürece ilişkiler sorunsuz devam etmiş, farklı kutuplarda yer aldıklarında ise çeşitli gerilimler yaşanmıştır.¹⁴⁷ Örneğin, General Kasım'ın Irak kralını devirip SSCB ile yakınlaştığı 1958'de ilişkiler soğur-

¹⁴⁵ Türkiye'nin Iraklı Kürtlerle ilişkileri sürekli bir ikilem yaratmış, bunda bir yandan tarihsel ve bölgesel sorumluluk, diğer yandan güvenlik kaygıları etkin olmuştur. 1922-26 arasında Iraklı Kürtler işgalci İngiliz ordusuna karşı Türk ordusu ile işbirliği yapmış, 1932'de Molla Mustafa Barzani ve aşireti bir yıl Türkiye'de mülteci olarak kalmıştır. 1947'de Barzani, Türkiye üzerinden SSCB'ye geçmiş, 1960 ve 70'li yıllarda Irak hükümeti ile anlaşmazlığa düştüğünde Türkiye topraklarına sığınmıştır. Benzer şekilde Mesut Barzani ve aşireti de 1988 ve 1991'de Türkiye'de ikamet etmiştir. Körfez Savaşı'ndan sonra Kürtlere koruma sağlayan *Çekiç Güç* de Türkiye'de üslenmiştir. Molla Mustafa Barzani'nin biyografisi için bkz., M. Sıraç Bilgin, *Barzani*, İstanbul, Fırat Yayınları, 1992.

¹⁴⁶ Bkz. Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*, s. 304-320.

¹⁴⁷ Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970)*, Ankara, Sevinç Matbası, 1972, s. 122-136.

ken, kısa süreli de olsa iki ülke askeri çatışmanın eşiğine gelmiştir. Irak'ın batıya yaklaştığı dönemlerde ise Türkiye ile ilişkileri görece olarak daha iyi olmuştur. Küresel dengelerde olduğu gibi bölgesel dengelerde ortaya çıkan değişim ve rekabet de iki ülke ilişkilerini etkilemiştir. Bu bağlamda yaşanan en önemli gelişme İran-Irak ilişkileridir. İki ülke arasındaki rekabet ve çatışma dönemlerinde Irak, Türkiye'ye yakınlaşma ihtiyacı hissetmiştir. Yine Irak, Suriye ile ideolojik rekabete girdiğinde bu ülkeye baskı yapmak ve kendini güven altına almak için Türkiye ile ilişkilerini iyi tutmaya çalışmıştır. Öte yandan Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan süreçte Türkiye'nin Batı ile birlikte hareket etmesi iki ülke ilişkilerini germiştir.

Türkiye-Irak ilişkileri diğer Orta Doğu'lu komşulara göre iyi düzeyde olmasına rağmen zaman zaman olumsuzluklar da yaşanmıştır. Olumsuzlukların temel nedeni, Fırat ve Dicle'den kaynaklanan su sorunu¹⁴⁸ ile Türkmen'lerin durumudur. Anlaşmazlıkları tetikleyen ve ilişkileri gerdiren ise Irak siyasal rejiminin kimliği ile siyasi liderlerinin tutumu olmuştur. Irak, Arap milliyetçiliğini esas alan bir politika sürdürdükçe Türkmen'ler üzerinde baskı ve yıldırma politikaları izlemiştir. Saddam Hüseyin gibi diktatör siyasal liderler iktidarı elinde bulundurduğunda ise Türkiye ile su sorunu yaşanmıştır.

Türkiye Irak ilişkilerini belirleyen faktörlerin etkileri 1990'ların başından itibaren değişmeye başlamıştır. Şüphesiz ki bu değişimde SSCB'nin dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesi büyük rol oynamıştır. Küresel düşmanın ortadan kalkmasının ardından ABD küresel liderliği tek başına ele geçirmiş, Sad-

dam'ın Kuveyt'i işgali de ona Orta Doğu'ya daha güçlü olarak yerleşme fırsatı vermiştir.¹⁴⁹ Bu gelişmeler, Türkiye-ABD ilişkilerinin yeniden tanımlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Körfez Savaşı ile başlayan ve ABD'nin Orta Doğu'ya güçlü biçimde yerleşmesini sağlayan süreçte tarafların Irak sorununu algılama farklılıkları Soğuk Savaş dönemi yakın ittifak ilişkilerinin parametrelerini değiştirmeye başlamıştır. Nitekim ABD, Saddam rejimini değiştirmek için Kürt grupları öne çıkartırken, Türkiye'nin geleneksel Irak algılamasını zorlamıştır. Bu durumda ABD Irak konusunu operatif düzeyde bir sorun olarak görürken, Türkiye bunu bir bekâ sorunu olarak görmüştür. Sonuçta ABD'nin ve Türkiye'nin soruna yaklaşımları aynı düzlemde buluşmamıştır.¹⁵⁰

Zaten 1990'ların başından itibaren zemin kaybeden Türkiye-ABD ilişkileri, Irak'ın işgali ile bir defa daha Soğuk Savaş dönemindeki geleneksel ekseninden kaymaya başlamıştır. ABD, Mart 2003'den itibaren, iddialı bir vizyon ile işgale başlamış ve askeri gücüne fazlaca güvenmiştir. Sonuçta müttefiklerini de gözardı ederek tek yanlı askeri stratejiler uygulamış ve diğer ülkeleri yok sayan bir tavır takınmıştır. Fakat Irak'taki gelişmeler, ilk bölümde de izah ettiğimiz üzere, ABD'nin hesapladığı gibi olmamış, işgal sonrası Irak yönetimi bütüncüllüğü ile içerideki ve dışarıdaki gücünü yitirmiş, geleneksel iktidar kompozisyonu değişmiştir. Bu durum bütün bölgede olduğu gibi, Türkiye-ABD ilişkilerini ve Türkiye-Irak ilişkilerini de farklı bir boyuta taşımış, bu çerçevede Türkiye-Irak ilişkileri, Türk-Amerikan ilişkilerinin gölgesinde, bölgesel dengelerin değiştiği, yeni aktörlerin güç kazandığı ve belirsizliklerle dolu yeni bir istikamete doğru evrilmeye başlamıştır.

¹⁴⁸ Türkiye-Irak ilişkilerinde su sorununun gelişimi ve diğer unsurlarla etkileşimi konusunda bkz., Mustafa Aydın ve Fulya Ereker, "Water Scarcity and Political Wrangling: Security in the Euphrates and Tigris Basin", H. Guenter Brauch vd. (der.), *Facing Global Environmental Change: Environmental, Human, Energy, Food, Health and Water Security Concepts*, Berlin ve New York, Springer, yayında.

¹⁴⁹ Türkiye'nin Körfez Savaşı dönemindeki politikaları ve bunun Türkiye-Irak ve Türkiye-ABD ilişkilerine etkileri için bkz., Mustafa Aydın, *Ten Years After: Turkey's Gulf Policy (1990-1991) Revisited*, Londra, FrankCass, 2002.

¹⁵⁰ Irak'ın işgalinin Türkiye-ABD ilişkilerine etkisi için bkz., Mustafa Aydın, "La Relazioni turco-americane nell'era post-querra fredda: dalla partnership strategica alle divergenze sull'Iraq", Alessandro Colombo (der.), *La sfida americana: Aeuropa, Medio Oriente e Asia orientale di fronte all'egemonia globale degli Stati Uniti*, Milano, Franco Angeli, 2006, s. 216-240; "Orta Doğu'da Son Gelişmeler ve Türk-Amerikan İlişkileri", *Panorama*, Sayı 10, Mart 2005, <http://www.panoramadergisi.com.tr>; ve "Moving Beyond Iraq: Reconstructing Turkish-American Relations", *Private View*, yayında.

II. IRAK'IN GELECEĞİ VE TÜRKİYE'YE MUHTEMEL ETKİLERİ

Irak, önemli bir sorun olarak geçmişte olduğu gibi gelecekte de Türkiye'yi çeşitli alanlarda etkilemeye devam edecektir. Önümüzdeki yıllarda Türkiye-Irak ilişkileri geçmişten farklı ve sürekli değişim halinde olacaktır. Irak'ın dış politikası ve içişleri, ağırlığı farklı olmakla birlikte bir süre daha ABD ve İngiltere tarafından yönlendirilecektir. Yine Irak, işgal sonrası içsel bütünlüğünü yitirmesi nedeniyle uzun süre merkezi bir dış politika geliştiremeyecek, devlet dışı aktörler (özellikle Kürt ve Şii gruplar) etkinliklerini arttırarak sürdüreceklidir. Bu nedenlerden dolayı, yakın gelecekte istikrarlı ve bütüncül bir Türkiye-Irak ilişkisinden söz etmek mümkün olmayacaktır. İstikrar ve bütünlükten yoksun, yönü kestirilemeyen ve birden fazla aktörün etkin olacağı yakın dönem Türkiye-Irak ilişkileri ise temel özellikleri ve Türkiye'ye etkileri çerçevesinde aşağıda incelenmiştir.

Türkiye-Irak ilişkilerinin geleceğinden söz ederken göz önünde bulundurmamız gereken en önemli husus, Irak'ın bütünlüğünü koruyup koruyamayacağıdır. Irak'ın federal/konfederal yapısını muhafaza etmesi durumunda Türkiye'ye etkileri, parçalanması halindeki etkileri ile çeşitli alanlarda benzerlik göstermekle birlikte, bazı farklılıklar da olacaktır. Irak'ın parçalanması halinde ortaya çıkacak bağımsız devletlerin bölge dengeleri üzerindeki etkileri ve bunların Türkiye'ye yansımaları farklı biçimlerde olacaktır.

Irak'ta merkezi yönetimin zayıflaması devlet dışı aktörlere büyük bir güç kazandırmış, hükümeti dışlama ve doğrudan dış dünya ile ilişki kurma fırsatı vermiştir. Bu durum, sorunun Türkiye'ye etkilerini ve çözüm yollarını alışılmışın dışında bir mecraya taşımıştır. Örneğin, Kürt grupların gerek Irak yönetiminde artan etkinlikleri gerekse bağımsız hareket etme yeteneklerinin gelişmiş olması, Türkiye'yi Irak sorununu geleneksel olarak ele alış ve çözüm üretme biçimlerinden uzaklaşmaya zorlamaktadır. Benzer şekilde Şii grupların

ülkede güç kazanmaları, İran'ın etkinliğini arttırırken, Türkiye'yi de politikalarını gözden geçirmeye zorlamaktadır.

Öte yandan işgal devam ettiği müddetçe Irak'la ilgili sorunlarda dış aktörler, özellikle ABD, İngiltere ve İran belirleyici rol oynayacaktır. Her ne kadar ABD, Irak'ta zor durumda olsa da, uzun yıllar boyunca gerek Irak hükümetleri gerekse ülkedeki devlet dışı aktörlerin bölgesel politikaları ve ittifakları üzerinde etkili olacaktır. Örneğin ABD'nin Kürt grupların Türkiye ile ilişkilerine çeşitli biçimlerde müdahil olacağı açıktır. İran ise, Şiiler ve ABD ile çatışan Sünnilere dolaylı destek vererek Irak'ın geleceğinde uzun yıllar etkili olacaktır. Sonuçta ilişkilerin geleceğine dair analizlerde dış devlet ve aktörler gözardı edilmemelidir.

Irak, yapısal özellikleri ve sürüncemeye dökülmüş çatışmalı sorunlarının niteliği itibarı ile önümüzdeki yıllarda da bölgede istikrarsızlık kaynağı olmaya devam edecektir. Bu durum, Irak'tan kaynaklanan olumlu/olumsuz etkilerin dinamik niteliğinin göz önünde bulundurulmasını gerektirmektedir. Böyle bir ortamda sorunun ne yönde ve nasıl evrileceğini kestirmek de zordur. Yine de Irak'ın bölge politikalarında güvenlik odaklı olumsuzluk içeren bir sorun olarak etkisini sürdüreceğini söylemek mümkündür.

Irak'taki gelişmeler sadece Türkiye-Irak (bölünmesi halinde daha fazla aktör) ilişkilerini değil, aynı zamanda bölgesel dengeleri, ittifakları, karşıtlıkları da etkileyecek güçtedir. Irak'tan kaynaklanan sorunlarla baş etmek isteyen Türkiye, bölgede yeni ittifaklar geliştirmek isterken zaman zaman ikilemlerle de karşı karşıya kalabilecektir. Örneğin, Kürt gruplara karşı İran'la işbirliğini geliştirmek isterken, ABD-İran ilişkilerinin sorunlu olması nedeniyle bu ülke ile karşı karşıya gelebilecektir.

Irak'ın sebep olduğu sorunlar komşuları arasında farklı biçimlerde algılanmaktadır. Sünni, Şii, Kürt, Türkmen ve diğer gruplar farklı ülkeler tarafından farklı biçimlerde ele alınmaktadır. Bu durumda söz konusu devletler, doğrudan veya dolaylı destekleri ile bu grupları ayakta tutmakta, gruplararası rekabet dolaylı olarak devletler arası rekabete dönüşebilmektedir. Örneğin, Kürtlerin konumu İran için öncelikli bir sorun değildir. İran için öncelikli sorun Irak'ta Şiiilerin konumu ve İran'daki Araplar ile Azerilerin tutumudur. Yine Suudi Arabistan için öncelik Sünni Araplardır. Bu durumda her ülke kendi güvenlik ve istikrarsızlık önceliklerini ön plana çıkartmakta, bir yandan da birbirleriyle rekabete girebilmektedir.

Irak, federal/konfederal yönetim olarak kaldığı takdirde, devlet dışı aktörlerin neden olabileceği sorunlar/avantajlar behamahal süreklilik kazanacak ve bu gruplar, merkezi hükümetin sağladığı imkanları da kullanarak geçmişten daha etkin olacaklardır. Örneğin, Kürt Federe Bölgesi kendi politikalarını üretirken, konu sorumlulukları paylaşmaya geldiğinde, "yasal alanda muhatap Irak devletidir" tezini savunabilecek, PKK sorununda olduğu gibi "konunun muhatabı Bağdat hükümetidir" diyebilecektir. Yine Kürtler, Kerkük tartışmalarında sonuç elde edinceye kadar "Kerkük Iraklıları ilgilendirir" demeye devam edeceklerdir. Federal bölge düzeninin işleyip işlemeyeceği ancak orta-uzun vadede kesinlik kazanacak, bu arada da federe bölgeler bağımsızlığa giden yolda gerekli hazırlıkları yapabileceklerdir. Örneğin, eğer Kürt gruplar federal yönetimde Kerkük'ü kendilerine bağlayabilirse, bu durum ülkenin parçalanması halinde Kürtlere ciddi bir avantaj sağlayacaktır.

A. Irak'tan Kaynaklanan Sorunların Türkiye'yi Etkileme Potansiyeli

Irak'taki gelişmeler, Türkiye için riskler ve fırsatlar ortaya çıkartmaktadır. Bunların çerçevesi iç dinamiklerin yanı sıra, dış dinamikler tarafından da şekillendirilmektedir. Türkiye,

tek başına Irak'taki gelişmelere yön verecek güce sahip olmamakla birlikte, engelleyici, maliyetleri arttırıcı ve yönlendirici bir rol oynayabilir. Öte yandan Irak'tan kaynaklanan sorunlar da doğal olarak Türkiye'yi etkilemeye devam edecektir.

Gelişmelerin Türkiye'yi ne yönde etkileyeceğini belirleyen faktörleri üç başlık altında toplayabiliriz: İlk olarak, Türkiye'nin Irak'tan kaynaklanan sorunları yönetebilme ve yönlendirebilme kapasitesi; ikinci olarak, Türkiye bağlamında Irak sorunu üzerinde etkili olacak dış aktörlerin konumu ve son olarak Türkiye'yi etkileyecek Irak'tan kaynaklanan sorunların içsel niteliği.

1. Türkiye'nin sorunları yönetebilme/yönlendirebilme gücü/yeteneği

Daha öncede ifade ettiğimiz üzere Irak, iç savaş ve çatışmanın doğası gereğince uzun yıllar devam edecek dinamik ve belirsizliklerle dolu, sonu kestirilemeyen bir siyasi/güvenlik sürecinden geçmektedir. Bu sürecin belirsizlikler içeren dinamikleri, coğrafi/kültürel/tarihi/sosyolojik ortak noktaları bulunan Türkiye'de de benzer ve belirsiz etkiler göstermektedir. Geleceği kestirmenin mümkün olmadığı, belirsizlikler ve sürekli değişen dinamizmin etkin olduğu bu yapıda, Türkiye, Irak sorununu en az maliyetle yönetebilecek şekilde hareket etmek zorundadır.

Türkiye, gerek içte gerekse dışta birbirinden çok farklı ve bazen çelişen çok sayıda sorunla aynı zaman ve mekan diliminde baş etmek zorundadır. Fakat bazen devletin imkanları sınırlı, sorunların aciliyet algılaması ve sorunları çözmekle yükümlü olan kurumların gündemleri farklı olabilmektedir. Bu durumda, önceliği gözardı edilen gelişmeler, ilerleyen aşamalarda daha fazla maliyet ödemeyi gerektirebilmektedir. Bu noktada yapılması gereken, çözüm üretmenin önündeki engelleri sağlıklı bir biçimde ortaya koymaktır.

Irak sorununun en az maliyetle yönetilmesinin önündeki en büyük engel, sorunun

Türkiye'ye etkileri konusunda siyasi karar alıcılar, kurumlar ve kamuoyunun görüş birliğine sahip olmamalarıdır. Nitekim hükümet, Türk Silahlı Kuvvetleri, Dışişleri Bakanlığı, Milli İstihbarat Teşkilatı, medya temsilcileri, sermaye kuruluşları ve genel olarak Türk kamuoyunun farklı kesimleri sorunu değişik şekillerde algılamaktadırlar. Bu nedenle ortak bir siyasi hedef ve bunu gerçekleştirecek uygun ortak stratejiler üretilmemektedir. Hatta çoğu zaman farklı aktörler enerjilerini sorun yerine, farklı görüşleri baskı altına almaya harcamaktadırlar. Bu durumda fırsatlar kaçırılmakta, riskler artmakta ve Türkiye gelişmelerin gerisinde kalmaktadır.

Bakanlıkların ve kurumların örgütlenme modeli kriz şartlarına göre değil, gelişmelerin olağan dönemlerine göre oluşturulmuştur. Fakat ileride de detaylı olarak ortaya koyulacağı üzere, Irak önümüzdeki yıllarda Türkiye'nin öncelikli sorunu olmaya ve yeni sorunlar üretmeye devam edecektir. Sorun, niteliği itibarıyla günlük takip edilmesi ve çözüm üretilmesi gereken, kısa sürede bekâ sorununa dönüşebilecek karakterdedir. Bu nedenle personel sayısı, kalitesi ve örgütlenme modelleri, kurumların birbiriyle ilişkisi gözden geçirilmeli, sürekli kriz durumuna göre yeniden yapılandırılmalıdır. Şimdiki durumda, konuyu bütün boyutları ile yönetmek, gerekli zamanda uygun önlemleri almak mümkün olmamaktadır. Bu durum sorunun maliyetini arttıracak niteliktedir.

Irak sorunu çoğu zaman belirli takvimlere bağlanmış olguların yaşanması ile ilintilidir. Bu nedenle alınacak kararlar ertelenmeye gelmez. Genel stratejilerle uyumlu kararların zamanında verilmesi gerekir. Örneğin, Kerkük sorununda atılacak adımlar sorunun Irak Anayasası içerisinde ortaya koyulan çözüm takvimine uygun zamanda olmalı, karar mercileri başka öncelikleri bahane ederek sorunun çözümünü ya da soruna müdahil olmayı ertelememelidir. Gündelik siyasi gelişmeler ve bürokratik ilişkiler gecikmelere ve bu tür sorunlara yol açmamalıdır.

Irak'taki gelişmeler bölgesel ve küresel aktörleri ilgilendiren çok yönlü karakterdedir. Bu nedenle soruna etki edebilmek ve yönlendirmek ciddi zorluklar içermektedir. Bölgesel aktörlerin soruna ilgisi, ABD'nin işgalci güç olarak Irak'ta bulunması ve petrolden kaynaklanan çıkar çatışmaları sorunun yönetimini daha da zorlaştırmaktadır. Böyle bir ortamda Türkiye'nin, Irak sorunu yanında bu aktörlerin çıkarları ile de uzlaşmacı, çözümde yönlendirmeyi hedefleyen diplomatik yollar bulması ve uygun zamanlarda bu alanlara odaklanması zorunludur. Ortaya çıkan fırsatlar zamanında değerlendirilmediğinde veya gerekli önlemler zamanında alınamadığında, hızla değişen şartlar çerçevesinde fırsat kaçırılmakta veya tamamen farklı bir yapılanma ile karşılaşılabilir.

Günümüz dünyasında Irak'tan kaynaklanan sorunların/fırsatların çoğu Türkiye için artık iç politika ile bağlantılıdır. Bu durum karar alıcıların gününbirlik, ideolojik ve iç politik kaygılarla hareket etmelerine neden olabilmektedir. Özellikle PKK terörünün beslediği etnik ayrılıkçılık, Irak'ın kuzeyinden aldığı destekle iç politikayı etkilerken, Irak'la ticari ilişkileri olan bazı gruplar siyasi kararları baskı altına almaya çalışabilmektedirler. Bu durum, karar alma sürecinde rol alan aktörlerin birbirleriyle gelişmelerine, fırsatların kaçmasına, risklerin artmasına yol açabilmektedir.

Genel seçimler, personel tayinleri, görev değişikliği, personel azlığı gibi hususlar nedeniyle de gününbirlik sorunlar ilgilileri baskı altına almakta, bu soruna ilişkin stratejik planların geliştirilmesine engel olabilmektedir. Bu nedenle genel sorunu yönetmek/yönlendirmek yerine, gününbirlik gelişmelerin altından kalkılamayacağı bir ortam oluşmaktadır.

Irak konusunda kurumlararası koordinasyonu sağlamak siyasal otoritenin görevidir. Ne var ki, kurumsal kültürlerin sorunları algılama ve önceliklerini sınıflandırma farklılıkları, personelin ast-üst ilişkileri ve kişisel kariyer kaygıları devlet gücünün birleştirilmesi-

ne, ortak bir akıl oluşturulmasına engel olabilmektedir. Öte yandan siyasi otoritenin sorunu yönetecek ve yönlendirecek kararlılık içinde olmaması da çok başlılığa, karar alamamaya ve çözümün sürüncemeye dökülmesine neden olmaktadır.

Irak'ta devam eden sorunlar Türkiye'nin iç güvenliğini, anayasal düzenini, Cumhuriyetin ideolojik temellerini tehdit eder niteliktedir. Nitekim gerek Federal Irak'ta Kürt grupların gerekse Irak'ın parçalanması ile kurulabilecek bağımsız Kürt devletinin izleyebileceği olası yayılmacı politikalar Türkiye için ciddi riskler içermektedir. Söz konusu risk sadece devlet yapısını değil, toplumsal ortamı da gerebilmektedir.

Yukarıdaki hususlar dikkate alındığında, Türkiye'nin sorunun önemini biraz geç ve parça parça da olsa algıladığını söyleyebiliriz. Fakat Türkiye'nin halen siyasi, diplomatik, askeri, ekonomik ve psikolojik gücünü koordine ederek Irak'tan kaynaklanan riskleri ve fırsatları iyi bir biçimde yönetebildiğini söylemek mümkün değildir. Bu durum önümüzdeki dönemde Türkiye'ye ciddi maliyetler yükleyebilir. Irak'taki gelişmelerin Türkiye'ye maliyetini belirleyecek en önemli husus ise Türkiye'nin bu sorunu yönetebilme kabiliyetidir.

2. Federal/bölünmüş Irak sorununda diğer aktörlerin rolleri ve Türkiye

Irak sorununun Türkiye'ye etkilerinde belirleyici olan önemli bir faktör de ilgili devlet ve devlet dışı aktörlerin tutumudur. Sözünü ettiğimiz aktörlerin politik hedeflerini gerçekleştirmek için izleyecekleri stratejiler, Türkiye'nin çıkarlarına zarar verebileceği gibi bu aktörler Türkiye'den Irak konusunda farklı roller üstlenmesini de talep edebilirler. Bu durumda Türkiye, Irak'taki gelişmelerden çeşitli şekillerde etkilenebilir. Örneğin, güç kazanan KDP ve KYP arkalarına ABD desteğini alarak bağımsızlığa yönelebilir veya ABD Türkiye'yi çeşitli şekillerde baskı altına alarak söz konusu grupların politik hedeflerine yardımcı olmasını talep edebilir.

Irak sorununda etkin olan devletler bağlamında konuyu ele aldığımızda iki farklı aktörün rekabet içinde olduğu görülmektedir; Bir tarafta ABD ve müttefikleri, diğer tarafta İran ve onun devletdışı aktör destekleyicileri. Tarafların bu rekabeti Türkiye'yi çeşitli şekillerde etkilemektedir.

Irak sorunu ile ilgili göz önünde bulundurulacak devletlerin başında gelen ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra izlediği politikalar sıklıkla Türkiye'nin çıkarlarına zarar vermiştir. Gerek Irak'ın yeniden siyasi yapılandırılmasında Kürtlere biçtiği rol, gerekse istikrarı sağlamadaki beceriksizliği ile Türkiye'yi çeşitli biçimlerde etkileyen ABD'nin yanı sıra, İran da Irak'ta ve genel olarak Şii Orta Doğu'sunda etkinlik kazanması nedeniyle Türkiye'nin çıkarlarına zarar vermektedir. Nitekim İran, ABD'nin bölgeden bir an önce çıkması için örtülü ve açık faaliyetlerini arttırmıştır. Gelişmelerin nihayetinde ABD bölgeden çıksa bile bu defa Türkiye İran ilişkileri Irak bağlamında farklı ve daha sorunlu bir yöne kayabilecektir.

ABD'deki siyasi gelişmeler Cumhuriyetçilerin 2008 seçimlerinde iktidarı bırakacaklarını göstermektedir. Yeni iktidar Irak sorununu farklı biçimde ele alacaktır. Mevcut durumun yeniden tanımlanması, yeni bir stratejinin ilanı ve müttefikler sisteminin kurulmaya çalışılması Türkiye için yeni belirsizlikler anlamına gelmektedir. Bu nedenle 2008 ve takip eden dönem Türkiye için önemli gelişmelere ve belirsizliklere gebe dir.

3. Federal/bölünmüş Irak'ın iç dinamiklerinden kaynaklanan sorunlar

Federal/bölünmüş Irak'taki gelişmelerin Türkiye'yi etkileme alanlarından birisi de Irak'ın yeniden şekillenmekte olan iç dinamikleridir. Irak'ta giderek derinleşen etnik ve mezhepsel temelli yapısal sorunların istikrarsızlığı tetiklemesi ve kronikleştirmesi doğal olarak sınır ötesinde de etkili olmaktadır. Öncelikli olarak Kürt grupların güçlenen ve artış gösteren politik etkinlikleri Türkiye için iyi yönetilmesi gereken yeni sorunlar anlamına

Yukarıda sistematize edilen hususlar dik-kate alındığında Türkiye'ye yönelik tehditler/tehdit algılamasının konvansiyonel olmadığı görülecektir. Tüm risk alanları asimetrik niteliktedir. Bu husus, politik hedef tespiti, stratejiler/taktikler, personel seçimi ve görevlendirmesi, aracın seçiminde göz önünde bulundurulmalıdır.

1. Federe Kürt bölgesinin/Kürt devletinin Türkiye'ye ekonomik etkileri

Türkiye-Irak ekonomik ilişkileri Irak'taki gelişmelere bağlı olarak farklı ölçeklerde seyretmiştir. Örneğin, İran-Irak savaşı esnasında çatışmaların Basra cephesinde yoğunlaşması ile Türkiye her iki ülkenin lojistiğinde, dolayısıyla ticaretinde, önemli bir konuma gelmiştir. Irak, savaşın sürdürülmesi için ihtiyaç duyduğu lojistiğin büyük kısmını Türkiye'den sağlamış, çıkardığı petrolü de Türkiye üzerinden ihraç etmiştir. Bu durum savaşın sona erdiği 1988'e kadar devam etmiştir.

Öte yandan Körfez Savaşı ile başlayan yeni süreç Türkiye'nin bu ülke ile ilişkilerini özellikle kuzey Irak bağlamında farklı bir zemine taşımıştır. BM'nin 6 Ağustos 1990 tarihli ve 661 sayılı ambargo kararı ile Türkiye-Irak ekonomik ilişkileri büyük darbe almıştır. Yeni şekillenen ekonomik-politik ortamdan zarar gören ve BM çerçevesinde oluşan ticaretten de umduğunu bulamayan Türkiye, BM sistemi dışında yeni bir ticaret mekanizması oluşturmak üzere görüşmelere başlamıştır. Görüşmeler sonunda, Irak'tan karayolu ile yapılacak ham petrol ithalatı karşılığı bu ülkeye Türk sanayi malları ihracatı yapılmasına karar verilerek, üzerinde anlaşmaya varılan "Sınır Ticaret Düzenlemesi" Ağustos 2000'de yürürlüğe sokulmuştur. Bu anlaşmanın ardından Türkiye yılda 4 milyon ton ham petrolü karayolu ile taşımış; Irak'a ihracat da 1999'da 247, 2000'de 371 ve 2001'de 709 milyon dolar olmuştur.¹⁵¹

Fakat söz konusu ticari ilişkiler Kuzey Irak'ta öngörülemeyen gelişmeleri de tetik-

lemiştir. Ticaretin gerçekleştiği güzergahın KDP bölgesinden geçmesi ve bu yolun Barzani güçleri tarafından kontrol edilmesi bölgede Bağdat'tan bağımsız bir ekonomik kümelenmeye imkan tanımıştır. 1991'e kadar "iki devlet arası ekonomik ilişkiler" bağlamında yürütülen ve bütünlük arz eden Türkiye-Irak ekonomik ilişkileri, Körfez Savaşı sonrasındaki dönemde askeri ve politik gelişmelere bağlı olarak ayrışmaya başlamış; Türkiye'nin Irak'ın kuzeyi ile ekonomik bağları Irak'ın bütünüyle olan ilişkilerinden farklılaşarak, gittikçe karmaşık bir hal almıştır.

Coğrafi konum, güvenlik ve siyasi gelişmeler nedeniyle Kuzey Irak'ta Habur Gümrük Kapısının kontrolünü elinde tutan KDP, bu pozisyonunu zamanla politik, ekonomik, diplomatik bir avantaja dönüştürmüştür. Bu bağlamda KDP, son onbeş yılda Türkiye ile asimetrik bir ekonomik ilişki geliştirmiş ve zamanla bu bağımlılık artmıştır. Sonuçta KDP Kuzey Irak'la ilgili gelişmelerde daha fazla belirleyici rol üstlenmeye başlamıştır. KDP, bu gelişmelerden bir yandan ekonomik kazanım elde etmiş, diğer yandan kazanımlarını politik avantaja çevirebilmiştir. Ekonomik ilişkiler çerçevesinde elde ettiği avantajla KDP Irak'ın kuzeyinde Talabani'nin KYP'si ile giriştiği mücadelede dengeleri kendi lehine çevirmiş, Türkiye içinde ise oluşturduğu ekonomik ağları kullanarak geleneksel destekçilerinden daha farklı sivil/askeri bürokrasi ve iş dünyasında yeni taraftarlar kazanmıştır.

Ekonomik kazanım, bölgenin sosyolojik yapısı ile bütünleşerek, Barzan aşiretinin yerel düzeyde yeniden güç kazanmasını sağlamış, aşiretin üst düzey mensupları bu süreçte "iş adamı" haline gelerek yüksek meblağlarda paralar kazanmışlardır. Elde edilen gelirin bir kısmı Barzani'ye yakın kişilere "yeni zengin" sıfatı kazandırırken, diğer kısmı da zayıflamış sadakatlerin yeniden satın alınması için kullanılmıştır. Bu sürece gerek BM'in gerekse uluslararası sivil toplum kuruluşlarının katkısı yüksek olmuştur. Bu kurumlar bölgeye yönelik yardımlarını dağıtabilmek için yerel otorite-

¹⁵¹ Türkiye-Irak ticaret rakamları için bkz., Dış Ticaret Müsteşarlığı, "İhracat: İlk 40 Ülke", <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko08.xls>

telerle işbirliğine girmişler ve bunları güçlendirmişlerdir. Benzer şekilde güvenlik alanında KDP ve KYP ile işbirliği yapan Türk güvenlik birimleri de bu grupların bölgedeki otoritelerinin artmasına vesile olmuşlardır.

ABD'nin Irak'ı işgali ile başlayan süreçte ise KYP ve KDP'nin askeri, siyasi ve ekonomik kazanımları daha büyük hacimlere ulaşmış ve buna bağlı olarak siyasi ve psikolojik nüfuzları Irak'ın kuzeyinden Türkiye'nin güneydoğusuna doğru genişlemiştir. Federe Kürt Bölgesi'nin Irak Anayasası'nda resmi bir nitelik kazanmış olması, BM kurumlarının ve uluslararası sivil toplum örgütlerinin bu yapıyı muhatap almalarını ve doğrudan fon akışını beraberinde getirmiştir.¹⁵² Bu vesileyle otonom Kürt bölgesi, bağımsız bir devlet gibi davranarak ekonomisini düzenleyici tedbirler almaya ve uygulamaya başlamıştır.

İşgal sonrası dönemde Irak'ın kuzeyinin ticaret hacminde büyük artışlar gözlenmektedir. Özellikle akaryakıt ürünlerindeki transit ticaretin yıllık hacmi 2.5-3 milyar doları bulduğu ifade edilmektedir. Söz konusu ticaretteki büyüme salt ekonomik nedenlerden kaynaklanmamakta, ABD'nin Irak'ta istikrarı sağlama stratejisi ve askeri operasyonlarının lojistik ihtiyaçları ile yakından ilgili görünmektedir.

Ticaret hacminin yüksekliği güvenlik stratejisi ile de ilişkilidir. Nitekim, ABD'nin Güvenlik Stratejisine göre, direnişçilerin halk arasındaki desteğini kırmak amacıyla halkın hayatını kolaylaştıracak yollar bulmak gerekmektedir. Bu amaçla "halkın kalbini ve beynini kazanmak", sıradan halkın hayatını kolaylaştırmak, temel ihtiyaç mallarının tedarik etmek gerekmektedir. Bu çerçevede, gerek coğrafi yakınlık, gerek ulaşım yollarının çokluğu, gerekse Türk ihracatçıların kolayca organize olmaları, güvenlik bakımından sorun yaratmamaları, istenen kalite ve miktarda malı kolayca tedarik edebilmeleri ve güvenilir

olmaları Türkiye'den yapılan ihracat hacminin gelişmesini sağlamıştır. Irak'taki istikrarsızlık ortamı da Türk ihracatçılara rekabet avantajı sağlamıştır. Irak'ın geneliyle artan bu ticaret daha çok KDP'nin denetiminde olan bölgeden geçmekte olduğu için bu bölgeye büyük miktarlarda gelir sağlamıştır.

Türkiye-Irak ekonomik ilişkilerinin bir diğer alanını petrol boru hattı gelirleri oluşturmaktadır. Kerkük-Yumurtalık boru hattının ilk bölümü 1970'lerin ortasında inşa edilmeye başlanmış, 1987'de ikinci bölümü hizmete açılmıştır. Fakat Körfez Savaşı'nda bu hat, Türkiye tarafından tek yanlı olarak kapatılmış; bu tarihten sonra da ancak kesintili olarak işletmede kalmıştır. BM'nin "gıda karşılığı petrol politikası" çerçevesinde bir dönem karayolu ile ham petrol taşımacılığı yapılmışsa da, ABD'nin Irak'ı işgali ile başlayan süreçte Kerkük-Yumurtalık boru hattı tamamen devre dışı kalmıştır. Sık sık saldırıya uğrayan boru hattı halen fiilen kapalıdır. Bu bağlamda Türkiye yıllık 300 milyon dolar gelirden yoksun kalmaktadır.

Türkiye-Irak ekonomik ilişkilerinin bir diğer ayağını kaçakçılık oluşturmaktadır. Kaçakçılık sadece Kürt Federe Bölgesi'nden yapılmamakta, Mersin Serbest Bölgesi'nden girerek Habur'dan geçmesi gereken bir kısım malların yasadışı yollarla Türk pazarlarına ulaştığı da çeşitli kaynaklarca belirtilmektedir. Öte yandan sınırdan kaçakçılık, başlangıçta sadece küçük baş hayvan kaçakçılığı olarak tanımlanırken, 1990'lı yılların başından itibaren başta petrol olmak üzere gittikçe çeşitlenmeye başlamıştır. Bu durum Türkiye'de önemli miktarda vergi kaybına ve bürokrasi/siyaset alanlarında yozlaşmaya neden olmaktadır.

Öte yandan savaş sonrası dönemde Kürt Federe Bölgesi'nin "yeni Dubai" olma iddası da ekonomik politikalarına yön vermektedir. Bu bağlamda Çin ve Güney Kore ile ekono-

¹⁵² 2005 Irak Anayasası, Kürt Özerk Yönetimi'ne Irak ulusal bütçesinin %17'sini aktarmıştır. Buna ek olarak BM'nin *Gıda Karşılığı Petrol Programı* çerçevesinde daha önceden harcanmayan yaklaşık olarak 1.5 milyar dolar da Kürt yönetimine aktarılmıştır. Aktarılan bu fonlar neticesinde Kürt bölgesi bütçesi beş katına yükselmiştir. Örneğin Mart 2003-Kasım 2005 arasında sadece Süleymaniye şehrinin bütçesi 200 milyondan 1.1 milyar dolara yükselmiştir. Selahattin Üniversitesi Öğretim Görevlisi Dr. Denise Natali ile mülakat.

mik alanda çeşitli anlaşmalar imzalanmış, bu ilişki sayesinde güneyde Basra, Ürdün'de Akabe ve Türkiye'de de Mersin limanları transit taşımacılık için kullanılmaya başlanmıştır. Bu transit taşımacılık, çeşitli malların Türkiye'ye kaçak yollardan girmesine neden olmaktadır. Bu durumun önümüzdeki yıllarda artarak devam edeceği öngörülmektedir.

Türkiye'yi ekonomik olarak etkileyen bir diğer alan da ulaştırma sektörüdür. Irak'taki ekonomik ve siyasi gelişmeler başta güneydoğu olmak üzere Türkiye'nin ulaştırma sektörünü etkilemektedir. Ticaret hacmine bağlı olarak halen çok sayıda kamyon ve akaryakıt tankeri bölgede faaliyet göstermektedir. Fakat ekonominin ve ithalatın daralması, siyasi istikrarsızlığın artması, güvenlik sorunlarının yoğunlaşması ve özellikle Habur sınır kapısında yaşanan kesintiler ve gecikmeler ulaştırma sektörünü olumsuz yönde etkilemektedir. Yine Kürt Federe Bölgesi'ndeki bazı keyfi uygulamalar ve zorla para toplanması da sektörü olumsuz etkilemektedir.

2. Federe Kürt bölgesinin/Kürt devletinin olası politik etkileri

Türkiye'nin gerek iç gerekse dış politikasını etkileyecek duruma gelen Irak'taki siyasi şartların değişimi, Kürt grupların artan etkinlikleri ve bağımsız davranma kapasitelerindeki gelişme Türkiye bakımından önümüzdeki yıllarda ciddi riskler doğuracak niteliktedir. Iraklı Kürt grupların siyasi pozisyonlarının değişmesi ve diğer ülkelerde yaşayan Kürtlere yönelik yayılcı politikalar izlemeleri olasıdır. Türkiye'yi kaygılandırmaktadır. Özellikle Türkiye'de yaşayan Kürtler arasında etnik milliyetçiliğin cesaretlendirilmesi, Türkiye'nin toplumsal yapısında etnik ayrışmayı tetikleyebilecek ve bu bağlamda çeşitli sorunları derinleştirebilecek bir olasılıktır. Bu olasılıkta Türkiye'nin anayasa ile belirlenmiş etnik temele dayalı olmayan siyasal yapısının algılanma biçiminin bir süre sonra iki uluslu temelde tartışılması tehlikesi gündeme gelebilecektir. Seçmenlerine yakın görünmek isteyen siyasi partilerin soruna yaklaşımlarının birbirlerin-

den farklı olması ve bazı partilerin seçmenlerden oy alabilmek için etnik temelde siyaset yapma çabaları da partiler arası ve kamuoyunda keskin ayrışmalara ve sorunlara yol açabilecektir.

Federe Kürt bölgesi/Kürt devleti tartışmaları Türkiye'ye etkileri çerçevesinde öncelikli olarak bir güvenlik sorunu olarak algılanmaktadır. Sonuçta bu tartışmalar Türkiye'yi sürekli teyakkuz halinde tutarken, güvenlik birincil sorun olmaya devam etmektedir. Güvenlik konularının bu kadar tartışıldığı bir ortamda da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin iç ve dış politikadaki rolü ve etkinliği ile ülkenin savunma harcamaları gittikçe artmaktadır.

Dış politika açısından ise Kuzey Irak'taki gelişmeler Türkiye'nin ABD, AB ve diğer ülkelerle ilişkilerini sorunlu bir zemine taşımaktadır. Sürekli teyakkuz halindeki Türkiye'nin hareket alanı daralmakta, alternatifleri baskılanan Türkiye dış politikasında daha sert ve tavizsiz hale gelmektedir. Irak'ta sorunların çözümünün uzun yıllar süreceği ve belirsizliğin devam edeceği göz önüne alınacak olursa, sorunun Türk dış politikasının en önemli meselelerinden biri olmaya devam edeceği açıktır. Irak'ın bölünmesi veya federal yapıda varlığını sürdürmesi halinde bile ABD ve AB ile ilişkiler sorunlu olmaya devam edecektir. Çünkü Türkiye'nin Irak algılaması ABD ve AB'den farklı olmaya devam edecektir. Türkiye (en azından bazı kurumlar) Irak'taki gelişmeleri bir bekâ sorunu olarak görürken aynı konu ABD için bölgesel ve operatif bir sorun olarak algılanmaktadır. Bu durum ABD ile Türkiye'nin çıkarlarının çatışması anlamına gelebilmektedir. Öte yandan kendisini baskı altında hisseden Kürt gruplar/Kürt devleti de meşruiyet arayışı ile bu aktörlere yaslanacak ve bu durumda Türkiye'nin bu ülkelerle ilişkileri gerilecektir.

3. Federe Kürt bölgesinin/Kürt devletinin güvenlik bakımından Türkiye'ye etkileri

Türkiye, Irak sorununun evrilme biçimine bağlı olarak çeşitli derecelerde güvenlik so-

runu ile karşı karşıya kalmaya devam edecektir. Öncelikli olarak devam eden PKK terörü Federal Irak'tan ve kurulacak olursa Kürt Devleti'nden çeşitli şekillerde yardım görmeye devam edecektir. Irak'taki Kürt gruplar, kazanımlarını korumak, sürekli ABD desteği sağlamak, Türkiye'yi baskı altına almak ve Kürt etnik kimliğini bölgede canlı tutmak amacıyla ayrılıkçı hareketlere çeşitli şekillerde destek sağlamaya devam edeceklerdir. Nitekim Kuzey Irak'taki Kürt gruplar etkili ve egemen oldukları bölgelerde PKK'ya karşı güç kullanmayı red etmekte, bunun yerine Türkiye'ye "siyasi" çözüm gibi sürüncemeye dökmüş yolları tavsiye etmektedirler.

Öte yandan Irak'ta devam eden istikrarsızlık ve Kürtler arasında yönetimden duyulan memnuniyetsizlik radikal dini hareketleri cesaretlendirmekte ve taraftar bulmalarını kolaylaştırmaktadır. Kuzey Irak'ta güçlenecek İslami referanslı silahlı Kürt hareketlerinin kısa sürede Türkiye'de de taban bulabilecek ağlar kurma imkanları mevcuttur. Özellikle Güneydoğu Anadolu'da halen tabanını koruyan Kürt Hizbullah'ı gibi oluşumlar dikkate alındığında bunun mümkün olduğu görülecektir. Yine El-Kaide tarzı küresel radikal dini örgütlenmeler, Kuzey Irak bağlamında lojistik, eğitim, ideoloji ve personel temin edebileceklerdir.

Sonuç olarak PKK veya başka etnik terör örgütleri kuzey Irak örneğindeki gibi güvenli alanlar elde ettiklerinde Türkiye'ye yönelik terör saldırıları yapabilirler. Radikal dini örgütlerin Türkiye içinde oluşturacakları ağlar da, ülkeyi kısa sürede ABD ve müttefikleriyle hesaplaşma platformuna dönüştürebilir. Bu durum Türkiye için ciddi güvenlik sorunu anlamına gelecektir. Öte yandan, güvenlik sorunları sadece terörizmle sınırlı olmayıp, uyuşturucu kaçakçılığı, yasadışı göç ve insan kaçakçılığı, ekonomik kaçakçılık gibi faaliyetleri de kapsayabilir. Nitekim sınırın iki yanındaki ekonomik, siyasal ve sosyal gelişmişlik düzeyinin farklı olması, aşiret ağları ve Türkiye'nin Avrupa güzergahında bulunması, bu tip yasadışı faaliyetlerin hali hazırda sıkça görülmesine neden olmaktadır.

4. Federe Kürt bölgesinin/Kürt devletinin ortaya çıkartacağı ideolojik/psikolojik tartışmalar

Irak'ta savaş sonrası etkinliği artan federal sistem daha şimdiden Türkiye içinde ciddi tartışmalara neden olmaktadır. Tartışmaların temelini Cumhuriyetin kuruluş ideolojisini oluşturan etnik kimlikleri bireysel düzlemde ve Türklüğü de etnik bir tanımlanın dışında tutan ulus-devlet algılaması oluşturmaktadır. Irak'ta Kürt Federe Bölgesi'nin kuruluşu, Kürtlere tarihte hiç olmadığı kadar siyasal, hukuki, askeri ve psikolojik güç kazandırmıştır. Irak'lı Kürt gruplar elde ettikleri bu avantajları kullanarak komşu ülkelerdeki Kürt kökenli insanları doğrudan veya dolaylı olarak etkilemeye çalışmaktadırlar. Bu durum bölgede mikro milliyetçiliği tetiklerken, ulus devlet anlayışına yönelik çeşitli saldırı ve eleştirilere de neden olmaktadır. Teknolojik ilerleme, medyanın artan gücü ve etkinliği ile sivil toplumların fonksiyonları dikkate alındığında, bu tür siyasal tartışma ve ayrışmaların Türk toplumunda da hızla ve kolaylıkla derin ayrılıklara neden olabileceği açıktır.

C. Türkiye'nin Federe Kürt Bölgesi/Devletini Etkileme Gücü

Türkiye, Federe Kürt Bölgesi/Kürt Devleti ile mukayese kabul edilemeyecek kadar büyüktür. Türkiye'nin coğrafi büyüklüğü, jeopolitiği, ekonomik gücü, tarihsel tecrübeleri, demokrasisi ve silahlı kuvvetleri bu orantısız durumun en önemli parametreleridir. Bu asimetri, iki aktör arasındaki ilişkide her durumda Türkiye lehine ezici bir sonuç verecektir. Fakat bu asimetriye rağmen, Türkiye'nin hedeflediği sonuçları elde etmesi bazı koşullara bağlıdır. Bunlar, sorunun tanımlanmasından ortak stratejik aklın üretilmesine ve organize olunmasına kadar bir dizi konuyu kapsamaktadır.

Türkiye'nin Federe Kürt Bölgesini/Kürt Devletini etkileme kapasitesini araştırırken gözönünde bulundurulması gereken hususların başında Türkiye'yi yönetenler ile karar alma sürecine katkı sağlayanlar arasında soru-

nun teşhis edilmesi, ciddiyeti ve çözümü hususunda ortak bir akıl ortaya koyulup koyulmayacağı gelmektedir. İkinci olarak, söz konusu aktörlerin gününbirlik yaklaşımların ötesinde işlevsel olarak güçlerini birleştirecek şekilde yapılanıp yapılamayacakları da önemlidir. Ayrıca, soruna ilişkin çabaların sürekliliği ile belirlenen amaca uygun bir kamuoyu ve medya desteği sağlanması da önemlidir.

Bu çerçevede Türkiye, öncelikle Federe Kürt Bölgesini/Kürt Devletini nasıl algıladığını ortaya koymalıdır. Bu oluşum, yönetilebilir bir olgu mudur, yoksa doğrudan Türkiye'ye bir tehdit midir? Bu tespit Türkiye'nin güçlerini nasıl seferber edeceğini, bunları nasıl yönlendireceğini ve nasıl bir çözüm üreteceğini belirlemek için gereklidir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri, Milli İstihbarat Teşkilatı ve diğer ilgili kurumlar arasında bir ortak anlayış ve koordinasyon sağlanması şarttır ve öncelikli hükümet sorumluluğudur.

Federe Kürt Bölgesi, eğer nihai bir noktaya değil fakat bir geçiş sürecine veya süreç içerisinde gelinecek bir aşamaya işaret ediyorsa, bu bölgesel dengelerde de radikal değişimlere işaret ediyor demektir. Bu durumda gelişmelere gösterilen ilgi sürekli olmalı, bölgesine önemli ve uzun ömürlü sorunların ancak sürekli, yeterli sayı ve kalitede çalışanla sürdürülebileceği unutulmamalıdır.

Sorun, doğası gereği kamuoyuna mal edilmesi gereken bir olgudur. Kamoyunun oluşturulması ve sorunun öneminin kavranması ise ancak medyanın desteği ile sağlanabilir. Bu nedenlerden dolayı medya önemli bir role sahiptir. Yine Federe Kürt Bölgesi/Kürt Devleti ile ilgili konularda bölge içinde ve Orta Doğu'da ittifaklar tesis etmek önemlidir. Bunların ötesinde Federe Kürt Bölgesi/Kürt Devleti içerisindeki farklılıkların değerlendirilerek Türkiye'ye farklı uzaklıklarda müzahir

grup ve oluşumların geliştirilmesi elzemdir. Bu da ancak uzun vadeli planlama ve hiçbir adımın baştan dışlanmadığı uygun stratejilerin uygulanabilmesi ile mümkün olacaktır.

Sınır komşusu olan Federe Kürt Bölgesini/Kürt Devletini her alanda etkileme kapasitesine sahip olan Türkiye, 1980 sonrası süreçte şekillenmeye başlayan yeni şartlar altında özellikle 1990'lı yıllarda artan ekonomik, siyasi, askeri ve güvenlik ilişkileriyle bölgede kalıcı ağlar ve etkiler oluşturmuştur. Bu bağlamda Türkiye'nin Federe Kürt Bölgesini/Kürt Devletini etkileme araçları iki başlık altında tasnif edilebilir. Bunlar, bölge insanının Türkiye'ye gıpta ile bakmalarını ve onun gibi yaşama arzusunı tetikleyen yumuşak güç unsurları ile özel koşullar altında karşı karşıya kalabilecekleri sert/askeri güçtür.¹⁵³

1. Yumuşak güç ve Kürt bölgesi/ devleti

Türkiye, ekonomik göstergeleri ve performansı itibarı ile dünyanın 17. büyük ekonomisidir. Bu özelliği ile bölgesinin ekonomik, sosyal ve siyasal bakımdan en gelişmiş, kültürel yönden ise en cazibeli ülkesidir. Gerek ihracat ve ithalat rakamları, gerekse turizm ve sosyal hayattaki hareketlilik bunun önemli göstergeleridir. Türkiye, dünyanın gelişmiş tüm ülkelerinde piyasaya arz edilen kalitede mal ve hizmet üretebilmekte ve bunları ihraç edebilmektedir. Sağlıktan eğitime, turizmden hizmet sektörüne kadar geniş bir yelpazede Türkiye bölgede imrenilen, komşu ülke ve topluluklar için cazibe merkezi olan bir ülkedir. Bütün bu özellikler Türkiye'nin çoğu zaman göz ardı edilen yumuşak gücünün göstergeleridir.

Türkiye, gerek serbest bölge uygulamaları ve liman hizmetleri, gerekse karayolu ulaştırması ve gümrük hizmetleri ile de Federe Kürt Bölgesi/Kürt Devleti için vaz geçilemeyecek stratejik öneme sahip bir konumdadır. Nitekim Kuzey Irak'ın halihazırda dış dünya

¹⁵³ Gücün sınıflandırılması bakımından farklı yaklaşımlar mevcuttur. Örneğin Nye, askeri ve ekonomik gücü "sert güç" olarak tanımlamakta; diğer ülkelerin temsil ettiği değerleri benimsemesi ve kabul etmesini ise "yumuşak güç" olarak vermektedir. Bu ikisinin koordineli ve birbirini tamamlayan biçimde kullanılmasını ise "akıllı güç" olarak tanımlamaktadır. Bkz. Joseph S. Nye, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York, Public Affairs, 2004, s. 5-32.

ile karayolu ve havayolu bağlantılarının çoğu Türkiye üzerinden yapılmaktadır. Irak'taki Kürtler bir biçimde Kerkük petrollerini ele geçirseler bile, bunun dünya pazarlarına ulaştırılmasında Türkiye'ye ihtiyaç duyacakları açıktır. Türkiye'nin jeopolitik konumu, İran ile Arap devletlerinin Kürt Federe Bölgesi/Devleti ile olası olumsuz ilişkileri dikkate alındığında, Türkiye'nin bu bölge üzerinde daima etkili olacağını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Gerek dış yardımlar nedeniyle gerekse Irak merkezi hükümetinin aktardığı fonlar yüzünden Kuzey Irak ekonomisi dışa bağımlıdır. Nitekim, son otuz yıldır sürekli güvensizlik ve çatışma ortamında yaşayan Kürtler ekonomik hayattan ve üretimden kopmuşlardır. Üretim yerel çapta yapılmakta ve geleneksel ilişkilerle sürdürülmektedir. Körfez Savaşı'nın ardından başlayan uluslararası yardımlar halkı "üretmeden tüketmeye" alıştırmış¹⁵⁴, diğer yandan da az sayıda yeni zengin ortaya çıkmasını sağlamıştır. ABD işgali sonrasında artan yardım fonlarının uygulanması için ihtiyaç duyulan personelin çoğunun yerelden sağlanması da yetişmiş yerel işgücünü üretimden koparmış ve dış yardımlara bağımlı hale getirmiştir.

Bununla birlikte, 1990'ların ortasında başlayan tüketim eğilimindeki çeşitlenme ve artış, ABD işgali sonrasında büyük bir ivme kazanmıştır. Bir yandan feodal boyutta ve basit tarım ve hayvancılık şartlarında yürütülen ekonomik faaliyetlerde küçülme görülürken,¹⁵⁵ diğer yandan şehirlere göç, tüketim malları çeşitlenmesi ve girişi, toplumda ciddi sosyal, kültürel ve siyasal travmaları tetiklemiştir.¹⁵⁶ Nitekim KDP ve KYB bölgelerinde önemli siyasi rol üstlenen aşiret mensupları arasında gelişen tüketim alışkanlıkları (lüks arabalar, gösterişli evler vb.) aşiret mensubu olmayan ya da alt sınıftan Kürt halkı arasında tepkilere neden olmaktadır.¹⁵⁷

Ticaretin ve buna bağlı tüketimin artması ile hizmet sektörünün gelişmesi, Irak'ın kuzeyindeki geleneksel toplumsal ilişkileri de hızla değişime uğratmaktadır. Tüm bunlara askeri işgalin ardından başlayan Amerika'nın ekonomik ve kültürel işgali eklenmiş, değişen yapının özellikle genç Kürtler arasında etkili olmasıyla birlikte geleneksel değerler, aşiret ilişkileri ve bağılıklar sarsılmaya başlamıştır. Sonuç olarak, daha iyi yaşam standardı isteyen, mevcudu eleştiren, ilk fırsatta Kuzey Irak'tan kaçmayı hayal eden genç bir kitle yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Kuzey Irak'ta yönetim, istihdam ve politik ilişkiler için bkz., *BBC Türkçe, Servisi*, "Mam Celal ile Kak Mesut", 11 Mayıs 2007. Buradaki gözlemlere göre, Kuzey Irak'ta çalışabilir nüfusun 2/3'ü üyesi olduğu partiden/yönetimden maaş almaktadır. Benzer bir gözlem için bkz., Nihat Kaya, "Kürt Bölgesinde Değişim Rüzgarları", *Fırat News*, 5 Temmuz 2007, <http://www.firatnews.eu/modules.php?name=News&file=article&sid=27098> veya <http://www.komalencivan.com/haber-26135.html>. Kürdistan Federal Bölgesi'ndeki çalışma yapısındaki değişimleri bu haber şu şekilde ortaya koyuyor: "Hemen hemen bütün erkekler herhangi bir siyasi partiden en az bir maaş alıyor. Bu aylığa rağmen bu insanların bir çoğu iş başına gitmiyor. Ayda yedi gün doğru dürüst ya çalışıyorlar ya da çalışmıyorlar. Çalışmaya gidip gitmeme kişinin maaş aldığı siyasi partiyle olan ilişki düzeyine ya da aşiretinin gücüne göre belli oluyor. Örneğin Balakete köyüne elektrik sağlayan küçük barajda bir veya iki kişinin çalışması yeterli iken, burada 39 kişi çalışıyor görünüyor. Yine bir köyün okulunda okuyan 17 öğrenci var iken, 7 hademesi bulunuyor".

¹⁵⁵ "Kürt Bölgesi Tarım Bakanlığı'nın verilerine göre buğday üretimi 1987-88 döneminde Erbil'de 76.958 ton iken, 2002-2003 arasında 280.000 tona çıkmış, fakat 2005-2006 döneminde 134.000 tona düşmüştür. Bkz., Mohammed Salih, "The State of Agriculture in Kurdistan", 4 Temmuz 2007, <http://www.kurdishglobe.net/displayArticle.jsp?id=B1EF7945C3D6AC2A042753B6F07EB417>

¹⁵⁶ Fırat Haber Ajansı'nın haberine göre, Süleymaniye bölgesinde Mayıs 2007'de, her 24 saatte bir kadın kendisini yakıyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz: Fırat Haber Ajansı, "Her 24 Saatte Bir Kadın Kendini Yakıyor!", 1 Temmuz 2007, <http://www.rojaciwan.com/haber-26016.html>

¹⁵⁷ Bu konuda ilginç bir haber için bkz., Spencer Swartz, "Iraq City is Hot Spot for Housing", *Wall Street Journal*, 16 Mayıs 2007, http://online.wsj.com/article/SB117927823844604283.html?mod=todays_us_marketplace

¹⁵⁸ Aynı haberin tam metni için bkz., <http://www.zawya.com/story.cfm/sidDN20070515021737>

Örneğin 18 Haziran 2006 ile 16 Ağustos 2006 arasında bölgeden Türkiye'ye kaçmak isteyen 1082 gencin yakalanarak geri çevrildiği Zaho kaymakamlığı tarafından ifade edilmektedir. Bkz., Ferhad Meres, *Fırat News*, "1082 Genç Güney Kürdistan'dan Kaçarken Yakalandı", *Fırat News*, 24 Ağustos 2006, <http://www.firatnews.com/modules.php?name=News&file=article&sid=13343>. Genç nüfusun bölgeden kaçışını önlemek için Kürt Federe Bölgesi'nin 27 yaşın altındaki Kürtlere pasaport vermeme kararı için bkz., *Fırat News*, "Kürdistan hükümetinden gençlere pasaport yasağı", 24 Ekim 2006, <http://www.firatnews.com/modules.php?name=News&file=article&sid=15952>.

Tüketim alışkanlıklarındaki değişim ve etkinliğini artırmakta olan yarı-piyasa ekonomisi, bölgedeki mevcut aşiret temelli sosyal yapıları sarsarken, siyasi koalisyonları da tehdit etmektedir çünkü ekonominin taşıyıcısı, politik gücü elinde tutan aşiretlerin önde gelen elitleridir. Bu kesim, siyaseti, hukuku, güvenliği ve ticareti kontrol etmekte ve hızla zenginleşmektedir. Aynı zamanda kazanımlarını ya ülke dışına kaçırmakta ya da güvence altına alacak biçimde daha baskıcı ve otoriter bir yönetime yönelmektedir. Bu süreç, bir süre sonra kaçınılmaz olarak ekonomik değişimin tetiklediği yeni sosyal ve siyasal gerginlikleri gündeme getirecektir.

Öte yandan tüketimin artması ve süreklilik kazanması Kürt Federe Bölgesi/Devletinin Türkiye ile karşılıklı bağımlılığını da derinleştirecek bir gelişmedir. Kürt Federe Bölgesi/Devletinin bu orantısız ilişki nedeniyle uzun vadede daha edilgen ve toleranslı bir toplum haline gelmesi beklenebilir. Siyasi krizlerin ekonomik aksaklığa neden olabileceği, bunun da sosyal ve siyasal huzursuzlukların arttıracağı dikkate alındığında, Türkiye ile ilişkiler daha da hassas dengeler üzerine oturacaktır. Fakat, Türkiye'nin sahip olduğu bu ekonomik gücü sonuç alıcı bir şekilde kullanabilmesi için bölgeyle arasındaki ekonomik bağımlılığı işlevsel bir seviyeye ulaştırması gereklidir. Bu nedenle Türkiye, kontrollü bir biçimde ekonomik ilişkilerde bağımlılığın derinleşmesine izin vermeli, hatta bunu belirli seçilmiş alanlarda cesaretlendirmelidir.¹⁵⁹

Bu bağlamda Türkiye'den yayın yapan Türkçe TV ve radyoların Kuzey Irak'taki etkileri orta ve uzun vadede görülecektir. İzleyici için cazibeli programlar ve çeşitlilik, yüksek ilgi çekme kapasitesi, Türkiye'nin/Türkçe'nin benimsenmesini kolaylaştıracak ve teşvik e-

decektir. Öte yandan Türkiye bölgeye yönelik Türkçe yayınların yanı sıra, Irak'taki Kürt halkı arasında etkinliğini kısa vadede arttırabilmek amacıyla bölgeye yönelik Kürtçe yayın yapmayı, Türk film ve dizilerini Kürtçe altyazıyla yayınlamayı da düşünebilmelidir. Şüphesiz ki böyle bir girişimin Türkiye'nin içine yönelik etkilerinin olacağı açıktır. Fakat, onlarca Kürtçe kanalın sadece Kuzey Irak'ı değil ama Türkiye'yi de hedef alacak şekilde farklı ülke ve gruplarca işletildiği dikkate alınırca, Türkiye'nin kendi penceresinden bölge halkına ulaşabilecek yayınları yapması/desteklemesinin önemi ortadadır.

Öte yandan popüler kültür ile yumuşak gücü de birbirine karıştırmamak gerekir. Popüler kültüre yönelen hayranlığın her zaman siyasi anlamda istenilen davranışlara neden olmayabileceği unutulmamalıdır. Bu ilişkinin tesisi ancak bilinçli bir strateji çerçevesinde

Şekil 8 : Türkiye'nin Yumuşak Gücü

Milliyet .com.tr	ERDOĞAN CANKUŞ DHA
SON DAKİKA	13 Temmuz 2007 / Cuma - 13:30
Türkiye'nin turizm cennetlerine, Kuzey Iraklı Kürtler de ilgi göstermeye başladı. Duhok'a bağlı Zaho kasabası ndan Kürt kökenli 52 Iraklı turist, tatil için Fethiye'nin Ölüdeniz beldesini tercih etti. İvanur, Basma, Turop ve Asyıldız adlı şirketler Kuzey Irak'tan Türkiye'nin değişik turistik bölgelerine tur organizasyonları düzenliyor. Fethiye'ye bu yıl gelen ilk kafilede yer alan 52 turist teknelerle birbirinden güzel koyları dolaşıyor, doyasıya yüzüp eğleniyor. Tura katılan, çoğunluğu avukat, doktor ve öğretmenlerden oluşan Kürt turistler, Türkiye'nin sınırındaki askeri yığınağı ve olası sınır ötesi operasyonla ilgili soruları yanıtızsız bıraktı. Ölüdeniz'i cennete benzeten turistler 10 günlük turun ikinci 5 gününü İstanbul'da geçireceklerini söyledi. Kürt turistleri getiren acentenin yetkilisi Ayşe Karaduman ise "Bu yılki ilk kafileyle 52 Kuzey Iraklı turisti getirdik. Türkiye'yi çok seviyorlar. Turlarımıza ilgi beklediğimizin üzerinde" diye konuştu.	

¹⁵⁹ Kuzey Iraklı Kürt gruplar böyle bir bağımlılığın ileride kendileri için sorun yaratabileceğini öngördüklerinden şimdiden çıkış stratejisi arayışı içerisinde bir yandan Kore diğer yandan Çin ile ekonomik ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadırlar. Öngörülen model Dubai yaklaşımıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Duraid Al Baik, "Kurdistan Adopts Dubai Plan to Boost Development", *Gulf News*, 17 Mart 2007, <http://archive.gulfnews.com/business/Development/10111684.html>. Irak Cumhurbaşkanı Talabani'nin Çin ziyareti esnasında bu konuda yaptığı açıklamalar dikkat çekicidir. Çin şirketleri ve işadamlarının Kürt bölgesinde önemli ve pozitif bir rol oynadıklarını, telekom, otoyol, inşaat ve petrole ilgili sektörlerde projeleri uygulamaya soktuklarını belirten Talabani, Çin işadamlarına Kürt bölgesinde daha fazla yatırım yapmaya ve sonrasında yatırımlarını tüm Irak'a genişletme yönünde çağrıda bulunmuştur. Bkz, *Xinhuanet*, "Interview: Talabani Sees Bright Future for Iraq-China Co-op", 18 Haziran 2007, http://news.xinhuanet.com/english/2007-06/18/content_6257550.htm. Güney Kore ise ABD'nin isteği üzerine 2003'den itibaren Ebril bölgesinde 4000 civarında asker konuşlandırmış olmasını ekonomik kazanıma dönüştürmek amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Bkz., Zeki Fattah, "Building Trade and Cultural Links between Kurdistan and Korea", *Kurdistan Development Corporation*, Kasım 2005, <http://www.kurdistancorporation.com/korea.html>

geliştirilmesiyle mümkün olur. Türkiye, devlet dışı aktörler vasıtasıyla bunu başarabilecek bir konumdadır. Örneğin, Türk üniversitelerinde Iraklı/Kuzey Iraklı öğrencileri konuk eden değişim programları düzenlemesi, kamu görevlilerinin eğitilmesi, Türkiye'nin yumuşak gücünü ön plana çıkarak turizm vs. gibi alanlarda işbirliği ve personel eğitimi gibi alanlar Türkiye'nin çekiciliğini ve yumuşak gücünü arttırabilir.

Ticaret de yumuşak gücün aktarılması için kullanılabilecek en etkili yollardan biridir. Türk işadamları, zaten Kuzey Irak'da aktifdirlere. Türkiye'nin yumuşak gücünü oluşturan cazibesinin ticaret yoluyla, çok kanallı ve başarılı bir şekilde aktarılması mümkündür. Bu amacın gerçekleşmesi ise ancak ilişkilerin sadece bölgede yaşayan Kürtlerle sınırlı kalmaması ve daha profesyonel seviyede kurumsal olarak geliştirilmesi ile mümkün olacaktır.

Yumuşak güce verilebilecek bir başka örnek Türkiye'nin turizm sektöründeki varlığıdır. Bu anlamda Türk turizmi, hergün biraz daha ekonomik güç kazanan Kuzey Irak'taki Kürt elitleri için ilgi odağı olmaya devam edecektir. Bu açılarından Türkiye, bölgenin yanıbaşında cazibe merkezi ve ilgi odağı olmayı sürdürecektir, bölgedeki Kürtlerin edilgen ve zayıflık duygusunu ön plana çıkartacaktır.

Türkiye tarafından kullanılacak bu yumuşak güç unsurlarının etkin olabilmesi için öncelikle karşı tarafın isteklerinin/arzularının sağlıklı bir biçimde analiz edilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin Kuzey Irak'ta nüfusu, coğrafi büyüklüğü, doğal kaynakları, ekonomik ve askeri gücü nedeniyle zaten bir çekiciliği/etkinliği vardır. Fakat bu güç, başarının garantisidir. Bu gücün başarıya dönüştürülebilmesi için Kuzey Irak'ın sadece güvenlik sorununu olarak görülmekten vazgeçilmesi, bölge halkının isteklerinin/eğilimlerinin doğru bir biçimde analiz edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, bu yumuşak güç unsurlarının Türkiye'nin doğru yönetilecek AB üyeliği süreciyle daha da etkinlik kazanacağı ortadadır.

Öte yandan, bütün fırsat alanlarına rağmen, yumuşak gücün zamanında ve doğru bir biçimde kullanılmaması ve geliştirilmemesi Türkiye için çeşitli sorunlar yaratacaktır. İlk olarak, Türkiye bir yandan bölgedeki yumuşak güç uygulama etkinliğini yitirirken, diğer taraftan ekonomik olarak kayba uğrayacaktır. İkinci olarak, bölgeye yeni aktörler girdikçe, Kürt bölgesi ile ilişkileri farklı alanları kapsamaya başlayacaktır. Dolayısıyla bu aktörler Kürt Bölgesi'ne diplomatik ve siyasi desteklerini arttıracaklardır. Tüm bunlar Türkiye'nin aleyhine olabilecektir. Nihayetinde yumuşak güç sürekli ve kaybedilmez değildir. Doğru zaman ve biçimde kullanılmazsa, etkinliğini ve anlamını yitirebilir, işlevsiz hale gelebilir.

2. Sert güç ve Kürt bölgesi/ devleti

Türkiye sahip olduğu güçlü silahlı kuvvetleri ile bölgede dikkate alınması gereken önemli bir unsurdur. Devletler ve devlet dışı aktörler bu gücün kullanılması halinde ciddi zararlar göreceklarının bilincindedirler. Kürt Federe Bölgesi/Devleti de Türk Silahlı Kuvvetleri karşısında zayıflığının farkındadır. Her ne kadar, ABD desteği nedeniyle, şimdilerde Kürt Federe Bölgesi Türkiye'nin askeri gücünü kullanamayacağını düşünmekteyse de, orta ve uzun vadede neler olabileceğini kestirmek zordur. Bu belirsizlik Türkiye tarafından başarılı bir şekilde kullanılabilecek unsurlardandır.

Öte yandan Kürt Bölgesi/Devleti stratejik derinliğinin olmaması, askeri gücünün zayıflığı ve insan kaynaklarının azlığı nedeniyle konvansiyonel anlamda önemli bir zaafiyet içerisindedir. Bu nedenle olası bir çatışma halinde çatışmayı konvansiyonel biçimde kabul etmektense, en iyi bildiği şekilde, dağlara çekilerek çatışmayı uzatmak isteyecektir. Bu strateji bile ancak komşu ülkelerin (bugünkü şartlarda özellikle İran) desteği ve güvenli bölgeler sağlamaları ile mümkündür. Aksi takdirde bu gerilla tarzı strateji de fazlaca işe yaramayacaktır. Öte yandan hava gücünün yokluğu, nüfusun şehirlere yığılmaya başlaması da bir zayıflık olarak görülebilir.

III. TÜRKİYE'NİN ÖNCELİKLERİ VE ÖNERİLER

Türkiye, sınır komşusu Irak'ın geleceğini şekillendirecek tek belirleyici aktör değildir. Fakat çıkar algılamalarına ters düşen uygulama ve gelişmelere çeşitli etkili tepkiler verebilecek kapasiteye sahiptir. Her ne kadar ABD ile Türkiye geçmişe dayalı müttefiklik ilişkisi içerisindeyseler ve her ikisi de Irak'ta istikrar arzulamaktaysalar da, geline nokta da iki ülkenin çıkarları ve "istikrar" teriminden anladıkları Irak bağlamında farklılaşmış durumdadır. Söz konusu farklılaşma, taraflar arasında güvensizlik, şüphe ve karşılıklı olumsuzluğu tetiklemektedir.

Iraklı Kürt liderler, gelişmeleri yüzyılın altın fırsatı olarak görmekte ve bundan azami şekilde faydalanmak istemektedirler. Fakat kısa ve orta vadede özellikle bağımsızlık ilanı konusunda ciddi engellerin bulunduğu da farkındadırlar. Öte yandan Kürt liderler söz konusu engellerin büyük bir çoğunluğunun Türkiye kaynaklı olduğunun da ayrımındadırlar. Nitekim Kürt liderler Türkiye'yi siyasi hedeflerinin önündeki engel olmaktan çıkartacak, etkinliğini azaltacak çeşitli araçları geliştirmek ve bunları çeşitli biçimlerde kullanmak arzularını açıkça göstermişlerdir.

Irak sorununun geleceği belirsizliğini korumakta ve özellikle siyasi, ideolojik, güvenlik ve ekonomi alanlarında geleceğe ilişkin kesin hükümlere varmayı zorlaştırmaktadır. Bu faktörlerin federalizmi nasıl etkileyeceği ve Irak'ın toprak bütünlüğünü koruyup koruyamayacağı zamanla ortaya çıkacaktır. Fakat yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, federalizm Irak bağlamında büyük bir ihtimalle bir geçiş sürecini ifade etmektedir. Bu durumda Türkiye için sabit, değişmez politik hedef/hedeflerden söz etmek ve bu tür bir program üzerinde çalışmak/ısrar etmek doğru bir tutum olmayacaktır. Bunun yerine Türkiye'nin kısa vadeli, dinamik, değişebilen ve bir sonraki politik hedefi biçimlendiren stratejik ara hedefler üzerine inşa edilmiş, uzun vadeli politik hedef/hedeflere ihtiyacı vardır. Nihai ve ara

hedefleri gerçekleştirmek ise çok boyutlu, dinamik stratejilere ve bu stratejileri işlevsel kılacak taktiklerle araçlara ve tüm bunları organize edecek liderlik ve personele ihtiyaç duymaktadır. Buradaki en elzem unsur birden fazla düzeyde farklılaşmış politikalar sürdürebilecek ve bunu kendi halkına anlatabilecek derinlikte bir liderliğin varlığıdır.

Geleceğe yönelik ara hedef ve stratejiler belirlenirken, Türkiye kendi gücünü doğru, zamanında ve gerçekçi olarak değerlendirmelidir. Bu bağlamda Türkiye, Irak'ın geleceğini tek başına belirleyecek güce sahip olmadığı ve etkisinin sınırlı olduğunun bilincinde olmalı, gücünü abartmaktan kaçınmalı, sınırlılıklarını bir ulusal gurur sorunu haline getirmemelidir. Sınırlılığın nedeni, Türkiye'nin güç unsurlarındaki zafiyetinden çok, sorunun karmaşık yapısı ve çok sayıda aktörün aynı anda yönetilmesindeki zorluktan kaynaklanmaktadır. Ayrıca ABD gibi güçlü ve küresel bir aktörün tüm bölgesel dengeleri alt üst eden, ülkesinde ise psikolojik sarsıntıya yol açan Irak'taki başarısızlığı da önemli bir etkidir. Bu durum, küresel gücün sıklıkla normal davranış kalıplarının dışına çıkmasına ve dolayısıyla Irak'taki durumun öngörülemezliğine katkıda bulunmaktadır.

Tüm bunlara rağmen Türkiye, olası senaryolarda etkili roller oynayabilir. Türkiye özellikle sahip olduğu istikrarsızlaştırıcı/geciktirici/maliyeti artırıcı "negatif" etkinliğini "pozitif" güç unsurlarıyla takviye edebilirse bölgedeki gelişmeleri etkileme kapasitesini hızla arttırabilir. Gelişmeler ne yöne evrimleşirse evrimleşsin, Türkiye onları en azından kendisine zarar vermeyecek yöne sevk etme kapasitesine ulaşabilir. Bunun gerçekleştirilmesi için ise öncelikle Türkiye'nin Irak politikaları için gerçekçi bir öncelik sıralaması yapması zorunludur. Sıralamada zaman, araçlar, iç ve dış faktörlerin doğru ve gerçekçi bir biçimde ele alınması elzemdir. Şüphesiz ki başarı, hedefleri gerçekleştirme iradesine

sahip siyasi otoriteye uyumlu ve yetenekli kadrolara ve iyi planlanmış stratejilere bağlıdır.

Yukarıda açıklanan tüm senaryoların bölge ve Türkiye için riskler içerdiği doğrudur. Fakat riskleri fırsatlara çevirmek ve maliyetlerini azaltmak da mümkündür. Türkiye, politik hedef/hedeflerin seçimini iyi yapar, elindeki araçlara ve hedeflerine uygun stratejiler geliştirebilirse söz konusu maliyetleri azaltabileceği gibi, riskleri kısa sürede fırsatlara da dönüştürebilecek kapasiteye sahiptir.

A. Türkiye için öncelikli siyasi hedef/hedefler ne olmalıdır?

Türkiye için Irak'ta ve bölgede dengeler bozulmaya başlamıştır ve sorunun ne yönde gelişeceğini kestirmek bir hayli zordur. Değişimin yavaş, kontrollü, denetlenebilir ve bir sonraki aşamada daha az sorun çıkaracak nitelikte olması arzu edilir bir durumdur. Devam eden belirsizlik ortamında yaşanan olayların bir süreci mi, yoksa nihai bir noktayı mı işaret ettiğinin tespiti ise sorunun en zor yönüdür. Bundan dolayı Irak sorununun birbirini tetikleyecek nitelikte çeşitli alt sorunlar ve gelişmeler yumağına evrilmesi, bölgeyi dönüşü olmayan bir sürece taşıyabilir. Nitekim sosyal alanlarda geleceğe dair öngörülerin kesinlik içermediği bu tip kestirimlerde öngörül(e)meyen, beklenmedik gelişmelerin olabileceği de unutulmamalıdır.

Türkiye, tüm yaklaşımlarında Irak'ın toprak bütünlüğünü sağlamanın ciddi zorluklar içerdiği gerçeğinden hareket etmek durumundadır. Başka bir ifade ile Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğünü tüm platformlarda savunur ve bunun için elinden gelenleri yapmaya devam ederken, aynı zamanda, bu durumun savunulamayacak ve sağlanamayacak olduğu güne göre de hazırlığını yapmak zorundadır. Savunulan durumun aksinin olamayacağını varsaymak, o gün geldiğinde geri dönmeyecek kadar etkisizliğe dönüşmeyi beraberinde getirebilir. Unutulmamalıdır ki, ABD de "istikrar" stratejisinin çöktüğünü

açıktır ilan edinceye kadar bu konuda çaba sarf etmeye devam edecektir ve yeni dönem için henüz bir öngörüsü de yoktur. Bu noktada ABD'nin Irak'ı istikrarlaştırma çabalarını stratejik düzeyde ve çeşitli araçlarla desteklemeye devam etmek Türkiye'nin çıkarına olacaktır. Fakat bu süreçte "Federal" Irak'tan anlaşılması gerekenler ve Federal Irak "ütopya"nın ne zamana kadar savunulacağı da iyi tespit edilmelidir. Türkiye açısından Federal Irak'ın şimdilerde oluşmaya devam eden niteliği bağımsız Kürt, Sünni ve Şii devletlerinin kuruluş şeklinin, biçiminin ve çeşitli biçimlerde maliyetinin belirleyicisi olduğu unutulmamalıdır.

Türkiye için öncelikli siyasi hedef toprak bütünlüğü korunan Federal Irak olmalıdır.

Mevcut şartlar altında, üniter Irak modeline dönüşün mümkün olmadığı düşünüldüğünde, Türkiye'nin birinci öncelikli siyasi hedefi, toprak bütünlüğünü koruyan Federal Irak olmalıdır. Mevcut gelişmeler bu beklentinin gerçekleşmesi için dahi çeşitli risklerin varlığına işaret etmektedir. Yine de Türkiye, Irak'ın toprak ve siyasi bütünlüğünü sonuna kadar savunmaya devam etmeli, fakat bunun her an değişebileceğinin farkında olarak planlarını buna göre yapmalıdır.

Öte yandan Federal Irak'ın nasıl şekilleneceği ve biçimi de önemlidir. Çünkü Federal Irak'ın şu anda oluşan biçimi, ülkenin parçalanması halinde ortaya çıkacak devletlerin yapılarını ve sınırlarını da belirleyecektir. Bu bağlamda Türkiye için Federal Irak'ta öncelikler, Kerkük'ün statüsü ve petrolün denetimine göre şekillenmelidir.

Kürt Federal Bölgesi/Devletinin sınır tartışmalarında stratejik eşik Kerkük'tür. Kerkük'e ilişkin gelişmeler üç farklı biçimde evrilebilir: Kerkük, Federal Irak'ta merkezi yönetime bağlı bir birim olarak kalabilir. İkinci senaryoda Kerkük, Kürt gruplara mücadelesiz

birakılabilir ki, bu durumda Kürtler Kerkük'ü kısa sürede homojenleştirmek amacıyla diğer etnik/dini grupları "sürgün" edebilir ya da toplu kıyım yapabilirler. Son olarak Kerkük, özel statüye sahip bir yönetim tarzı ile Kürtlere bırakılabilir. Bu özel statü, etnik grupların haklarını veya bölgesel egemenlik hakları içerebilir. Bu durumda Türkmenler ve Arapların haklarının korunması (mümkünse Türkiye'nin de dâhil olacağı) uluslararası güçlerin gözetimi altına alınabilir. Doğal olarak bu süreç tartışmalı biçimde uzun yıllar devam edecektir. Öte yandan Federal Irak'ta Kerkük-petrol ilişkileri de her biri farklı sonuçlar doğuracak şekilde Türkiye için tercih sıralamasıyla altı farklı senaryoda düşünülebilir.

Tablo 10 : Türkiye için tercih sıralamasına göre Federal Irak'ta Kerkük Senaryoları

- 1) Kerkük Bağdat'a, petrol gelirleri merkeze bağlı
- 2) Kerkük Bağdat'a bağlı, petrol gelirleri bölgelerde
- 3) Kerkük Kürt bölgesine bağlı fakat özel statüde; petrol gelirleri merkezde
- 4) Kerkük Kürt bölgesine bağlı, petrol merkezin denetiminde
- 5) Kerkük Kürt bölgesine bağlı fakat özel statüde; petrol gelirleri bölgede
- 6) Kerkük Kürt bölgesine bağlı ve petrol federe bölgelerin denetiminde

B. Bölünmüş Irak'ta Kürt devleti senaryoları

Türkiye'nin Irak beklentilerinin öngörül-
düğü gibi gelişmeme ihtimali her zaman mev-
cuttur ve en kötü senaryo olan Irak'ın bölün-
mesi gerçekleşebilir. Bu ihtimal dâhilinde
Türkiye'nin üç konuya odaklanması gerekir:

- Öncelikle, Kürt devletinin kuruluş süreci-
nin nasıl işleyeceği önemlidir. Kuruluş süreci-
nin gerçekleşme biçimi (diplomatik/savaşarak/sürgün ederek) söz konusu devletin
geleceğini, komşuları ile ilişkilerini ve kuruluş
dönemi krizlerinin süresini belirleyecektir.
- İkinci olarak, Kürt devletinin siyasi sınırla-
rının nerelerden geçeceği önemlidir. Yeni
devletin siyasi sınırlarının nereleri kapsaya-
cağı olası Kürt devletinin yol açacağı/karşıla-

şacağı sorunları belirleyeceği gibi, yeni dev-
letin dar veya geniş topraklar ve bu sorunlar-
la baş etme yollarını göstermesi açısından da
önemlidir.

- Son olarak, Kürt devletinin kendi toprak-
larında egemenliğini nasıl kullanacağı önem-
lidir. Yeni devletin özellikle sınırları içerisinde
kalacak azınlıklarla ilgili egemenlik haklarının
uluslararası düzenlemelerle sınırlanacağı ya
da örneğin Kerkük'ün bu devlete bağlanması
karşılığında petrol gelirlerinin kullanımının
uluslararası düzenlemelerle belirleneceği bir
yapı oluşturulabilir.

Irak'ın parçalanması halinde kurulacak
Kürt devleti farklı sınırlarda ortaya çıkabile-
cektir. Türkiye bakımından tercih edilmeyen
bu senaryoda olası bir bağımsız Kürt devleti,
niteliği ve etkileri açısından temel itibariyle
iki farklı biçimde ortaya çıkabilir. Birinci mo-
del, etnik olarak homojen fakat toprakları ba-
kımından küçük bir Kürt devletidir. Bu mo-
delde olası devlet Kerkük'ü ve Türkmenlerle
Arapların yoğun olarak yaşadıkları bölgeleri
dışarıda bırakacaktır. İkinci model ise daha
geniş bir alanı kapsayan, dolayısıyla çok-
etnili bir Kürt devletidir. Bu model de kendi
içinde iki farklı biçimde gerçekleşebilir ve
burada belirleyici olan Kerkük'ün statüsüdür.
Kerkük, özel statüde Kürt devletine bağlan-
abileceği gibi, hiçbir kısıtlama olmaksızın çok
etnili bir Kürt devletinin de parçası haline ge-
lebilir.

Türkiye'nin olası Kürt devleti alternatifleri
içinde öncelikli tercihi "etnik olarak homojen,
fakat toprakları küçük Kürt devleti" olmalıdır.
Çünkü doğal kaynaklardan yoksun, nüfusu
az, toprakları dar ve küçük, küresel sistemle
bütünleşemeyen bir devlet öncelikle var ol-
maya odaklanmak zorundadır ve kuzey Irak
örneğinde komşularına aşırı bağımlı olacaktır.
Bu tür bir Kürt devletinin öncelikli siyasi
hedefi Kerkük'ü topraklarına katmak olacağı-
ndan tüm dikkatler bu vilayete odaklanacak-
tır. Kerkük'ün Arap bölgesine bağlı olacağının
varsayılması halinde ise Araplar ile Kürtler
arasında uzun yıllar sürecektir siyasi anlaşmaz-
lıklar ortaya çıkacaktır.

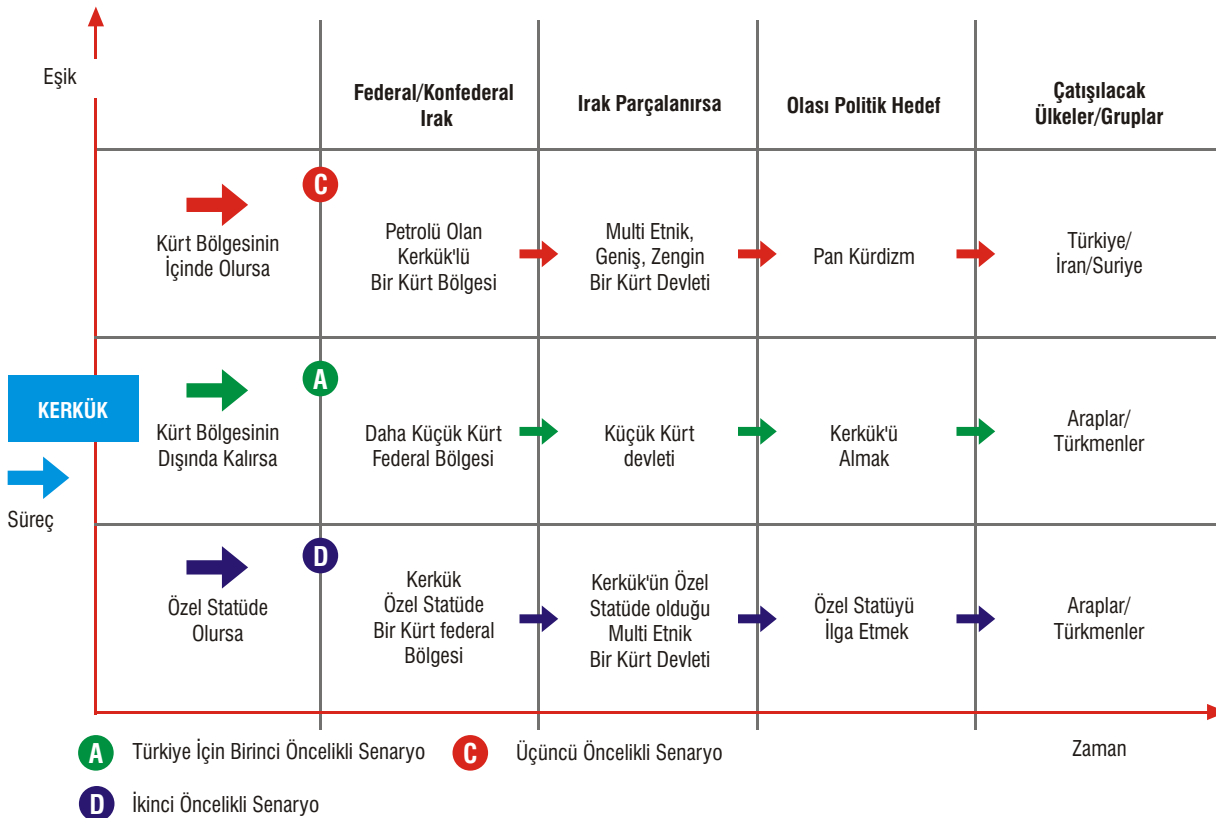
Türkiye'nin Kürt devleti alternatifleri içinde öncelikli tercihi, etnik olarak homojen fakat toprakları küçük ve Kerkük'ü dışarıda bırakan Kürt devleti olmalıdır

Türkiye için parçalanın Irak'ta ikinci tercih, azınlıklarına uluslararası garantiler sağlanmış, çok etnili ve göreceli büyük Kürt devleti modelidir

Türkiye için parçalanın Irak alternatifinde ikinci tercih edilecek siyasi hedef “çok etnili ama göreceli olarak daha büyük Kürt devleti” modelidir. Bu modelde öncelik Kerkük vilayeti'nin söz konusu devlete “özel statü” ile bağlı olmasının sağlanmasıdır. Kerkük'ün statüsü ve yeni devlet sınırları içerisinde kalacak diğer etnik grupların hakları çeşitli uluslararası andlaşmalar ve garantörlük sistemi ile garanti altına alınabilir. Ayrıca yeni devletin sınırları içinde kalacak Türkmen, Arap ve Yezidilere grup hakları ve özel statüler verilmesi ile bu hakların uluslararası koruma ve çeşitli garantörlük araçları ile güvence altına alınmasına da çalışılabilir. Bu tür bir devlet, gelecekte içsel bütünlüğü ve istikrarının sağlanmasına odaklanacağı için dışarıda maceralara atılmak konusunda hevesli olmayacaktır.

Türkiye için en olumsuz senaryo Kerkük'ün hiçbir koşula bağlı olmaksızın bağımsız Kürt devleti içinde kalması ve “azınlıklar” konusunda bu devletin herhangi bir ek kısıtlamaya tabi olmaması ya da onlara özel statüler tanınmamasıdır. Bu durumda ekonomik açıdan yetkin hale gelecek yeni devletin, ülke içerisinde bütünlüğünü sağladıktan sonra sınırları dışındaki akraba topluluklarla ilgilenmeye başlaması ve yayılmacı politikalar izlemesi olasıdır. Türkiye bu olası senaryolar arasında hiyerarşik bir yapı oluşturarak, Irak'taki gelişmelerden en az etkilenebileceği fakat gelişmeleri en fazla etkileyebileceği bir yol haritası izlemelidir.

Şekil 9 : Kuzey Irak'taki Sürece İlişkin Muhtemel Senaryolar

C. Yapılması Gerekenler

Irak'ın geleceği tüm itiraz ve çabalara rağmen Türkiye'nin öngörülerinden ve isteklerinden farklı biçimde şekillenebilir. Bu nedenle Türkiye öncelikle üç konuya odaklanmak zorundadır. Bunlardan birincisi kuzey Irak'ta sürecin nasıl işlemesi gerektiğiyle ilgilidir. Eğer taraflardan birisi isteklerini ve politik hedeflerini kolaylıkla diğer taraflara kabul ettirecek olursa, bu durumda Türkiye bölgedeki gelişmelere müdahale fırsatlarını ve yeteneklerini büyük ölçüde kaybetmiş demektir. İkinci olarak Türkiye, “nasıl bir Kürt Federal Bölgesi/Devleti kurulacak olursa çıkarlarına hizmet eder” sorusuna şimdiden cevap aramak zorundadır. Üçüncü alan ise, Kürt bölgesinde egemenliğin sınırlanıp sınırlanamayacağıdır. Egemenliğin sınırlanması olgusundan kast edilen, öncelikli olarak Türkmenlerin yaşadığı bölgeler/gruplarla ilişkilidir.

Elinizdeki rapor, stratejik bakış açısı ile “Türkiye'nin Irak sorununda nerede olduğunu” ortaya koymaktadır. Türkiye için elzem olan bir an önce sorunu nereye götürmek istediği ve nasıl bir Irak/kuzey Irak'ın çıkarlarına hizmet edeceği konusunda karar vermesidir. Bu bağlamda yapılması gereken, sorunun çerçevesinin belirlenerek analiz edilmesi, konu ile ilgili kadroların sağlıklı biçimde oluşturulması ve “Irak Stratejik Planı”nın hazırlanmasıdır. Plan, hedefleri, sonuç alanlarını, strateji ve taktikleri içeren bir takım çalışmasını içermelidir. Türkiye'nin “siyasi hedeflerini” nasıl gerçekleştireceğini açıkça göstermelidir. Bu noktada plan birbirini destekler üç stratejik alana odaklanmak zorundadır. Bunlar uluslararası alanda yapılması gerekenler, Irak'ta yapılması gerekenler ve Türkiye'de yapılması gerekenlerdir.

1. Uluslararası Alanda Yapılması Gerekenler

- ABD ile ilişkilere çeki-düzen verilmeli; işbirliği alanları çeşitlendirilerek geliştirilmeli ve ABD'nin Kürt gruplara ihtiyacı zayıflatılmalıdır.

- ABD'li yetkililerle görüşmelerde Irak'la ilgili ortak siyasi tutum geliştirme imkânları aranmalıdır. ABD askerlerinin Irak'tan kısmen çekilme sonrasında kuzey Irak'ta üslenmelerinin doğuracağı olumsuzluklara dikkat çekilerek engel olunmaya çalışılmalıdır.

- İran ve Suriye ile Irak sorunu konusunda işbirliği alanları tespit edilerek, ilişkiler belirli alanlarda sonuç alıcı yönde geliştirilmelidir.

- 2008 yılında ABD'de yapılacak seçimlerin muhtemel galibi Demokratlar olacaktır. Bu nedenle şimdiden bu partinin önde gelenleri ile gerekli temaslar yapılmalıdır.

- Gelecekte etkisi daha fazla hissedilecek olan radikal dini hareketler ve terörizm konusundan yola çıkılarak ABD ve İsrail ile işbirliği alanları genişletilmeli, Türkiye'yle işbirliğinin faydaları bu ülkelere anlatılmalıdır. Öte yandan, üst düzey çıkarları sözkonusu olduğunda Türkiye'nin ödünsüz olabildiği ve bu konularda Türkiye karşıtı tavrın bir maliyeti olduğu da anlatılmalıdır. Bu yapılırken söylem yerine doğrudan sonuca yönelik eylem tercih edilmeli; istenen mesaj verildikten sonra, iç kamuoyuna yönelik “duygusal” açıklamalarla ilişkilere zarar vermekten kaçınılmalıdır.

- Avrupa Birliği ülkeleri nezdinde küresel terörizm ve Irak ilişkisine daha fazla vurgu yapılmalıdır. Enerji fiyatları ve enerji arzının güvenliği konularına dikkat çekilmeli, Türkiye'nin bu alanda AB için önemi sürekli gündemde tutulmalıdır.

- ABD ile İran arasındaki gerginliğin Irak sorunuyla ilgisi ve Türkiye'nin bu konudaki politikaları gerçekçi bir temele oturtulmalıdır.

- Uluslararası alanda Irak'ın bütünlüğünü korumaya yönelik çabalara destek olunmaya devam edilmeli; Irak'a komşu ülkeler arasında koordinasyon güçlendirilmelidir.

2. Irak'ta yapılması gerekenler

- Irak'ın bütünlüğünün korunması yolunda merkezi hükümetin güçlendirilmesi elzemdir. Türkiye bu konuda ABD ve Irak merkezi hükümeti ile işbirliği yapmalıdır.
- Türkiye, Irak'ın bir an önce istikrara kavuşturulması için şart olan Irak ulusal ordusu ve polislerinin eğitimine katkı sağlamalıdır.
- Irak'taki etnik ve dinsel tüm farklı gruplarla temaslar sürdürülerek, Türkiye'nin bu gruplar nezdinde etkinliğini arttıracak siyasi ve ekonomik tedbirler alınmalıdır.
- Demokrasi ve serbest piyasa düzenine sürekli vurgu yapılmalı, bu yöndeki fikirlerin ve kuralların yerleşmesi için çaba harcanmalıdır. Özellikle Irak'ın kuzeyindeki ticaret ve yatırımlar için iç hukuk ve uluslararası hukuki düzenlemeler üzerinde ısrarcı olunmalıdır.
- Irak'ta kalıcı istikrarı sağlamaya yönelik altyapı yatırımlarına destek olunmalı; bu çerçevede Kerkük-Yumurtalık boru hattının düzenli işletilmesine gayret gösterilmelidir.
- ABD ve Iraklı Kürt gruplar mevcut şartlarda Türkiye'nin sınırötesi niyetlerini analiz etmekte zorlanmakta ve öngöründe bulunmamaktadırlar. Söz konusu “belirsizlik” durumu Türkiye için bir avantaj teşkil etmektedir ve sürdürülmelidir.
- Olası Kürt devleti, Kerkük sorunu ve Türkmenlerin geleceğiyle ilgili konularda Türkiye'nin etkinliği ve varlığı hissettirilmelidir.
- Kuzey Irak'la ekonomik ilişkiler derinleştirilmeli ve güçlendirilmelidir. Bu çerçevede Mersin limanı, havayolu gibi ulaşım rotaları sınırsız açılmalı ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi teşvik edilmelidir.
- KDP, KYP ve Kürdistan İslami Hareketi arasındaki ideolojik, siyasi, sosyal fay hatları yakından izlenmeli, ittifak ilişkileri ve sorunlara stratejik yaklaşımları detaylı olarak analiz edilerek farklılıklar tespit edilmelidir.
- Barzani ve Talabani'nin kontrol altında tuttuğu aşiretler de dahil olmak üzere, Irak'ın geleceğinde söz sahibi tüm etnik ve dini gruplarla yakın ilişki kurulmalı, işbirliği imkanları araştırılmalı ve Türkiye'nin Irak'la ilgili politikaları ilk elden anlatılmalıdır.
- Türkmenlere Irak'ta özel statü verilmesi ve uluslararası gözetim /denetim mekanizmalarının kurulması imkanları zorlanmalıdır.

Tablo 11 : Türkiye'nin Stratejik İli Alanlarının, Olası Operatif Düzlem ve Taktik Alanları/Hamleleri.

Stratejik Alan	Olası Operatif Alan	Olası Taktik/Alanlar ve Hamleler	İlişkili Konular
Süreç	Doğrudan Çatışma	Doğrudan/Dolaylı	Etnik / Mezhepsel Kerkük Sınırlar Göç/mültecilik Petrol
	Uzlaşma	Doğrudan	
	Dolaylı Çatışma	İç çatışma / Dış çatışma	
	Uzlaştırma	İçeride uzlaşma / Dışında uzlaşma	
Egemenlik	Sınırlı Egemenlik	Güvenlik bürokrasisinde sınırlama Ekonomik sınırlama Doğal kaynakların kullanımında sınırlama	Uluslararası Gözlem Çok uluslu güç konumlandırma Farklı silahlı milis bulundurma.
	Egemenlik alanında özel sınırlamalar	Coğrafi özel Statü Grup Hakları	Şehir / kasaba / belediye Türkmen / Kürt / Arap / Hristiyan
Nitelik	Multi-Etnik	Dini / Etnik Azınlıklar ve Statüleri Kerkük Sorunu	Demokrasi, azınlık, grup hakları
	Homojen	Küçük siyasi sınır	Ekonomik sınırlamalar

- Türkmenlerin kendilerini savunmalarına imkan sağlayacak bir ortam ve altyapı oluşturmak için gayret sarfedilmelidir.
- Kerkük sorunu, ulusal düzlemde uluslararası alana taşınarak Birleşmiş Milletler ile ilişkilendirilmeye çalışılmalıdır.
- PKK'nın kuzey Irak'taki varlığı sona erdirilmelidir/baskı altına alınmalıdır. Diğer alanlarda gösterilecek yumuşaklığa karşılık bu alanda Türkiye karşıtı eylemlere en sert tepki verilerek, Türkiye karşıtı tutumun bedeli kuzey Irak'taki gruplara gösterilmelidir. Buna karşılık Türkiye ile uyumlu tutumun ödülü de açıkça gösterilmelidir.
- Kuzey Irak'tan Türkiye'ye kaçakçılık yapılmasına izin verilmemelidir.
- Barzani'nin kontrolündeki alanın dışında yeni bir sınır kapısı açılmalıdır.
- Kuzey Irak ile ekonomik ilişkilerin bölgede Kürt gruplar arasında ortaya çıkartacağı siyasi rekabet ve sosyal etkiler tespit edilmelidir.

3. Türkiye'de Yapılması Gerekenler

- Irak/kuzey Irak uzun yıllar sorun alanı olarak kalacaktır. Böylesine kronikleşmiş ve stratejik gelişmelere yol açacak bir sorunla baş etmek ve mücadele maliyetini düşürmek ancak sağlam bir siyasi irade, işlevsel örgütlenme, yeterli bütçe ve nitelikli personel ile mümkündür. Bu çerçevede, Cumhurbaşkanlığı katında Irak politikasını ve öngörülen stratejileri koordineli yürütecek, hızlı karar alacak uygulayacak daimi bir yapılanmaya gidilmelidir.
- PKK'nın güvenliği tehdit eden aktiviteleri doğru bir biçimde tanımlanmalıdır. "Terörist örgüt" tanımı, PKK'nın faaliyetlerine gerekli karşılığı verebilecek, hukuki, güvenlik ve karar alma mekanizmalarının oluşumu önünde büyük bir engeldir. Tanımlama doğru bir biçimde yapılmadığından, PKK ile mücadele

stratejileri de doğru bir biçimde oluşturulamamaktadır.

- Irak konusundaki "devlet politikaları" kuzey Irak Kürt grupları ve PKK konularında birbiriyle çelişmemeli, bir bütün olarak ele alınmalıdır. Bu çerçevede, Irak'ta demokrasi ve serbest piyasa düzenine vurgu yapılırken, Türkiye'de de demokratikleşme sürecinin devam etmesi ile ekonominin dönüşümü ve istikrarlı büyümesinin önemi ortadadır.
- Irak politikalarında devlet kurumları arasındaki görüş farklılıkları giderilmeli, stratejik planlama özel sektörü de içine alacak biçimde bütünlük göstermelidir.
- Dışişleri Bakanlığı, MİT ve Genel Kurmay Başkanlığı kendi örgütlenme modellerini gözden geçirerek, ivedilikle sorun odaklı, sürekli personel istihdam edecek yapılar oluşturmalıdır.
- Ulusal, bölgesel ve uluslararası alanda PKK'yı etkisiz kılma/marjinalize etme stratejisi belirlenmeli, bu strateji Irak/kuzey Irak girişimleri ile paralel götürülmelidir.
- Irak sorununda ortaya çıkacak farklı gelişmelere göre Türkiye'de kamuoyunun hazırlanması ve alternatif planlamaların yapılması gerekmektedir.
- Kürt federe bölgesi veya olası Kürt devletin Türkiye içindeki etkisinin nasıl kontrol altında tutulabileceğinin stratejik planlamasının yapılması ve buna uygun şartların oluşturulması gerekmektedir.
- Kerkük- Yumurtalık boru hattının düzenli olarak çalışmasının sağlanması, Türkiye-Irak arasındaki ekonomik işbirliğini geliştireceği gibi Amerikan politikalarını da olumlu etkileyebilecek ve Türk-Amerikan ilişkilerine pozitif katkı sağlayabilecektir.

SONUÇ

Irak, kuzey Irak ve Kürt konuları, Türkiye'nin yabancı olduğu hususlar değildir. Osmanlı döneminde tartışılmaya başlanan bu konular, 2003'de ABD'nin Irak'ı işgaliyle yeni ve bugüne kadar tecrübe edilmemiş bir boyuta taşınmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgenin daha önceki tarihi, siyasi, ekonomik ve kültürel yönelim ve şekillenmelerine aldırılmadan İngiltere tarafından sınırları çizilerek oluşturulan 20. yüzyılın yapay devletlerinden Irak artık yeni bir formda yoluna devam edecektir. Kısa dönemde parçalanmasa bile, ABD işgalinin tetiklediği dinamikler artık uzun dönemde Irak'ın 2003 öncesi hali ile mevcudiyetini korumasına engeldir.

Irak içinde ve dışında tüm aktörler en iyi ihtimalle kısa dönemde gevşek federasyondan konfederal yapıya evrilen bir Irak modeliyle yaşamaya alışmak durumundalar. ABD'nin de katkılarıyla oluşturulan yapıda etnik-mezhepsel ayrımlara yapılan vurgu federal yapının en zayıf yanını teşkil etmekte;

ülkenin tek bir kimlik/aidiyet etrafında yeniden bütünleşmesine engel olmaktadır. Daha kötü durum senaryoları ise Irak'ın saplanacağı iç savaş batağında daha da derinlere gömülmesi ve hatta çevre ülkelerin katılımıyla çatışmaların bölgesel bir yapıya dönüşmesidir. Üstelik, ABD işgali Irak'ın ötesine geçen kontrol edilmesi zor tarihi Sünni-Şii gerginliğini bölgede yeniden hayata geçirerek, Orta Doğu'yu dinsel çekişmeler bağlamında Birinci Dünya Savaşı öncesine geri taşımıştır. İşgalin harekete geçirdiği bu ayırıcı unsurların yeniden dengeye kavuşmaları uzun yıllar alacak, bu sırada Irak tüm bölge ve Türkiye için bir endişe ve sorun kaynağı olmaya devam edecektir.

Irak özelinde Şii ve Kürt grupların elde ettikleri kazanımları sürdürmek için her türlü yöntemi kullanmaktan çekinmeyecekleri açıktır. Bu iki grup (Şii Sadr Grubu hariç) işgalden bugüne kadar geçen süre içerisinde çeşitli düzeylerde ABD ile işbirliği yaparak, Osmanlı döneminden beri ülke yönetimini

elinde bulunduran Sünni azınlığın aleyhine etkilerini artırmışlardır. Bu çerçevede, kazanımlarını korumak için (yine Sadr grubu hariç) ülkenin üçe bölünmesini dahi kabul edebilecek bir tutum içerisinde oldukları görülmektedir. Egemen konumlarını kaybetmenin yanı sıra, ABD işgalinin ülkeye taşıdığı El-Kaide uzantılarının da etkisiyle giderek radikalleşen ve yaygın olarak direnişi sürdüren Sünni gruplar ise ülkenin bölünmesini engellemeye çalışmaktadırlar; fakat güçlü merkezkaç güçler karşısında başarılı olma ihtimalleri giderek azalmaktadır. Bu ortamda ülkeyi birarada tutabilecek tek unsur ülke içinden doğacağı umulan birlik talepleri değil, komşu ülkelerle ABD'nin bu konuda ortak bir anlayışta buluşmalarıdır.

Ülkenin kuzeyinde Kürtlerin Körfez Savaşı'ndan bu yana elde ettikleri ve işgalden bu yana da güçlendirdikleri kazanımları çerçevesinde "bağımsızlık" peşinde koştukları ve bu hedefe hiç bir zaman bugün olduğu kadar yaklaşmadıkları açıktır. Yine de bu hedefin önünde yukarıda ifade edildiği üzere ciddi engeller mevcuttur ve bunlar Kürt liderler tarafından da görülmektedir. Fakat bu durum kuzey Irak'taki Kürt liderlerin ABD'nin kaçınılmaz geri çekilmesinde önce kazanımlarını en üst düzeye çıkartma, mümkünse bunları Kerkük'ü Kürt Federe Bölgesine katarak taçlandırma çabalarına engel teşkil etmemekte, hatta bir aciliyet katmaktadır. Bu çerçevede Kerkük bölgesinin nüfus yapısını bir an önce değiştirme çabaları bölgedeki diğer grupların ve Türkiye'nin tepkisini çekmekte, aradaki güvensizliği daha da derinleştirmektedir.

Bu çalışmanın ortaya koyduğu gibi Irak'ın geleceği ve bu gelecekte Kürtlerin konumu meselesi daha uzun yıllar Türkiye'yi meşgul edecektir. Türkiye açısından Irak'tan çevreye yayılabilecek çatışma sarmalı, ülkenin birarada tutulamayarak dağılmasının serbest bırakacağı istikrarsızlık unsurları ve kuzeyde bağımsızlığını ilan edecek bir Kürt devletinin olası yayılmacı politikaları ile bir kısım Türkiye Kürtleri üzerindeki milliyetçi/ayrılıkçı etkileri öne çıkan tehdit algılamaları olarak görül-

mektedir. Kaldı ki hasmane tutum içine girmiş Kürt unsurlar benzeri etkileri federal/konfederal yapı içinde de yaratabilmektedirler. Türkiye'nin tehdit algılamasına göre kuzey Irak'tan kaynaklanan tehditler konvansiyonel olmayıp daha çok asimetrik niteliktedir. Nitekim Irak içinde, bağımsız "devlet" gibi davranmaya devam eden Kürt unsurlar Türkiye ile ihtilafa düştüklerinde ve hesap vermeleri gerektiğinde bir yandan sorumluluğu/muhatablığı merkezi Irak'a yıkmakta, bir yandan da çeşitli ülkeleri arkalarına alarak diplomatik güçlerini arttırmaktadırlar. Federalizm bir yönü ile Kürtlerin siyasi/diplomatik gücü üzerinde çarpan etkisi yapmakta, onlara, bağımsız devlet olmaları halinde sahip olacaklarından daha fazlasını sağlamaktadır.

Bu sorunlarla başa çıkma yöntemleri konusunda Türkiye'nin bugüne kadar çok başarılı olduğu söylenemez. Savaş arifesinde ABD'yle yaşanan kriz sonrasında Türkiye hala bu ülkeyle ilişkilerini yola koyamamıştır. Aynı sürecin sonucunda ABD ile Iraklı Kürt gruplar arasında ortaya çıkan simbiyotik ilişkinin hasarlarını da henüz kontrol altına alamamıştır. Benzer şekilde daha önce Körfez Savaşı'nın ardından Irak'ın kuzeyindeki güç boşluğunu kullanarak bölgeye iyice yerleşen ve toparlanan PKK, bu kez de yine bir taraftan bölgedeki güç boşluğunu diğer taraftan ABD'nin Kürt müttefiklerini karşısına almama arzusunu kullanarak sınırın öte tarafında yeniden toparlanma ve Türkiye'ye yönelik eylemlere girişme imkanına erişmiştir. Türkiye tarafından PKK'ya karşı sınır ötesinde yapılan/yapılacak operasyonlar, ABD'nin bölgedeki varlığı nedeniyle kısıtlanmıştır.

Öte yandan, olası bir bağımsız Kürt devleti ilanı ile birlikte değerlendirildiğinde Irak'ın bütünlüğünü bekâ konusu olarak tanımlayan Türkiye'nin bu ülkedeki tüm gelişmeleri etkileme gücü bulunmamaktadır. Mevcut politika ve uygulamalarının da bir biriyle uyumlu ve bütüncül olduğuna dair şüpheler mevcuttur. O kadar ki bekâ olarak tanımlanan bu konuda devletin çeşitli

kurumları arasında bir söylem, eylem ya da strateji birliği söz konusu değildir. Üstelik sorunun siyasileşmesiyle birlikte Irak'ın geleceği, Kürtlerin bu ülkedeki konumları ile bunların Türkiye'ye olası etkileri, Türkiye'nin dış ve güvenlik politikalarının belirleyici unsurları olmanın ötesine geçerek, iç politika konusu haline dönüşmüşlerdir. Bu yapı içerisinde Türkiye'nin önündeki sorunlara sağlıklı çözümler üretmesinin önünde ciddi engeller bulunmaktadır.

Oysa yapılması gerekenler gayet basit ve açık bir şekilde ortaya konulabilir. Öncelikle Türkiye'nin çeşitli kurumları arasında bölgeye yönelik bir fikir ve eylem birliğinin sağlanması; ortak akılla belirlenecek hedefe ulaşmayı sağlayacak genel ortak stratejinin tespiti ve bu strateji çerçevesinde taktik düzeyde farklı kurumlara düşecek görevlerin bütünlük içerisinde sürdürülmesi gereklidir. İkinci olarak, Türkiye'nin Orta Doğu genelinde ve Irak özelinde gelişmekte olan süreci etkileme imkan ve olanaklarını akılcı bir şekilde tespit etmesi; imkanlarının ötesine geçen yapılabirliği olmayan gerçek dışı planlarla vakit kaybetmemesi elzemdir. Benzer bir şekilde, olma olasılığı yadsınan ve konuşulmaktan kaçınılan olumsuz alternatiflerin gerçekleşmeyeceği düşüncesinden bir an önce kurtulmak gerekmektedir. Daha açık bir ifadeyle önümüzdeki yıllarda Irak'ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt devleti kurulması ihtimali mevcuttur ve Türkiye bu olasılığı yok sayarak sorunlarla başa çıkamaz. Konunun Türkiye'nin içine uzanan unsurlarının olması sorunun açıkça tartışılmasını zorlaştırmakla birlikte, şimdiden farklı olası alternatiflere uygun eylem planları geliştirmemenin maliyeti daha sonra yüksek olabilecektir.

Bu çerçevede Türkiye'nin kendi ülkesine, Irak'ın kuzeyine ve uluslararası dünyaya yönelik bütüncül bir politikalar toplamı izlemesi gerekmektedir. Rapor, klasik, sabit bir "proje" sunmak yerine, siyasi karar alıcıların belirleyeceği hedeflere uygun "modüler" ve dinamik çözümler öngörmektedir. Çalışmanın son kısmında sıralanan yapılması gere-

kenlere dikkat ettiği ve yumuşak/sert güç unsurlarını birarada akılcı bir dengede kullandığı taktirde Türkiye'nin Irak'taki ve genel olarak Orta Doğu'daki gelişmeleri etkilme konusunda büyük bir potansiyeli vardır. Türkiye'nin bölgede açıkça ve kesinlikle karşı çıkacağı gelişmeleri, örneğin bir Kürt devleti kurulmasını, çok zorlaştıracabileceği ve maliyetini çok artıracabileceği ortadadır. Türkiye sahip olduğu yumuşak güç unsurlarını askeri güç kullanma tehdidiyle birlikte akılcı bir şekilde kullandığında en azından gelişmeleri belli yönlere sevk edebilecek kapasiteye sahiptir. Türkiye'nin bölgesindeki çekiciliği unutulmamalı, hedefe odaklandığında sonuç alıcı etkinliği küçümsenmemelidir. Öte yandan, devletin en üst kademelerince beka sorunu olarak tanımlanan bir konuda dahi kendi içerisinde ortak akılla üretilecek ortak politika ve hedefler geliştirememiş bir Türkiye'nin sadece sert güç unsurlarını kullanarak gelişmelerin önüne set çekmesi mümkün olmayacaktır. Böyle bir durumda söz konusu olanın sadece Irak'ın geleceği değil, aynı zamanda Türkiye'nin toprak bütünlüğü olduğu dikkate alınarak Türkiye'nin Irak politikası iç siyasi çekişmelere alet edilmemeli; siyaset / partiler üstü bir politika benimsenmelidir. Ancak bu şekilde Türkiye, Irak'ın geleceğinde söz sahibi olabilecektir.

SONSÖZ

Raporun kaleme alındığı Temmuz 2007'den bu yana, Irak'la ilgili önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler, raporun önermeleriyle uyum içerisindedir ve raporda anlatılan modüler yapının işlevselliğini ortaya çıkartmıştır. Gerek Türk düşünce kuruluşlarında, gerek politikacılar nezdinde, gerek devletin üst düzey kademelerinde, gerekse basında, raporda bahsedilen yumuşak/akıllı güç, olası askeri operasyon konusunda muğlaklığın devam ettirilmesi, Amerika ile ilişkilerde Irak konusunun önemi vb. konular sıkça tartışılmıştır.

Raporun yayınlandığı Temmuz ayından itibaren, Türkiye'deki terör olaylarının çoğalmasi ile ilişkili olarak, kuzey Irak'a muhtemel bir operasyon, ulusal ve uluslararası medyada sıkça tartışılmıştır. Türkiye'de bu konu en üst karar vericiler düzeyinde dile getirilmiştir. Başbakan Erdoğan'ın 5 Kasım'da ABD'ye yaptığı ziyarette de konu ayrıntılarıyla ele alınarak ABD ile PKK terör örgütünün Irak'taki varlığının zayıflatılması için işbirliği

yöntemleri üzerinde görüş birliğine varılmıştır. İstanbul'da Kasım ayının başında gerçekleştirilen Irak'a Komşu Ülkeler Konferansı, Türkiye'nin Irak konusundaki önem ve etkinliğini bir kere daha hatırlatmıştır. Irak Anayasası'nın öngördüğü Kerkük referandumu 2008 yılına kalmış, buna bağlı ortaya çıkması öngörülen çatışmalar, şimdilik ertelenmiştir. Tüm bu gelişmeler, Irak'la ilişkili konuların Türkiye'nin gündeminin üst sıralarında yer almaya devam edeceğini ve Türk-Irak ilişkileri üzerine yazılan bu raporun zamanlamasının uygunluğunu bir kere daha gözler önüne sermektedir.

Son dönemlerdeki önemli gelişmelerden biri de kuzeydeki yerel yönetimin kontrolü altındaki sahalarda yabancı şirketlerin petrol tetkik ve geliştirme faaliyetlerine hız verilmesidir. Irak Petrol Bakanlığı ise kuzeydeki federal bölge yönetiminin imzaladığı bu kontratların henüz merkez tarafından onaylanan bir petrol yasası bulunmadığından geçerli olmadığını ifade etmektedir. ABD'nin de

desteğini alan taslak petrol yasası, Şubat 2007'de meclise gönderilmişti. Fakat meclis, hukuki teknik detayları neden göstererek, öneriyi kabineye geri gönderdi. Halen devam eden tartışmalar, kuzeydeki yerel yönetimin Ağustos ayında çıkardığı bölgesel petrol yasası ile daha da karmaşık bir hal almış durumdadır. Merkezi yönetim, tüm geliştirme projelerinin ikili anlaşmalarla değil, şeffaf bir ihale sürecinden sonra kabul edilmesi gerektiğini belirtirken, Kürt Yerel Yönetimi, merkezin eleştirilerini duymazdan gelmekte ve yabancı şirketlerle kontratlar imzalamaya devam etmektedir.

Bu gelişmeler, her ne kadar sınır ötesi operasyon tartışmaları arasında Türkiye'de yeterince ilgi görmediyse de, Irak'ın geleceği ve Türkiye-Irak ilişkileri açısından önemli sonuçlar doğurma kapasitesine sahiptir. Irak'ın bütünlüğünün korunması, ancak yeterli ekonomik imkanlara ve siyasi güce sahip istikrarlı bir merkezi yönetimin kurulmasıyla sağlanabilir. Bunun için de başta petrol olmak üzere ülkenin çeşitli bölgelerinden elde edilen gelirlerin merkezi yönetimin kontrolünde toplanması ve oradan harcanması /paylaştırılması elzemdir. Bu nedenle ülkenin en önemli gelir kaynağı olan petrol sahalarının yerel yöneticilerce kontrolü ve pazarlanması, sürecin şeffaf olmaması da eklenince, ülkenin orta-uzun vadede parçalanmasına giden yolu açacaktır. Bu durumun Türkiye için de farklı sorun ve fırsatları bünyesinde barındırdığı ortadadır.

2008 yılı başı itibariyle Irak'ta iç çatışmanın istatistiksel olarak azaldığı gözlenmektedir. Bu azalmada Amerika'nın Irak'taki takviye askeri gücünün etkisi olduğu söylenebilir. Ancak, yeni yılın ilk aylarında Amerikan ordusu Irak'ta kuvvet azaltma yoluna gidecektir. Bu durumda, Irak'taki siyasi aktörlere büyük sorumluluklar düşmektedir. Kendi aralarında uzlaşabildikleri takdirde Irak'a istikrarın gelmesi umudu her zamankinden daha güçlü olacaktır.

Bibliyografya

- AB Haber, "AB'nin Rusya'ya Enerji Bağımlılığı", 16 Mart 2007, [Http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=16417](http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=16417)
- Adams, Neal, *Terrorism & Oil*, Oklahoma, PennWell, 2003.
- Agha, Hussein J. ve Ahmad S. Khalidi, *Syria and Iran, Rivalry and Cooperation*, Londra, The Royal Institute of International Affairs, 1995.
- Amos, Deborah, "Flood of Iraqi Refugees Strains Jordan", *National Public Radio (NPR)*, 16 Temmuz 2004, [Http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=3456005](http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=3456005).
- Anderson, Ewan W., *The Middle East: Geography and Geopolitics*, Londra, Routledge 2000.
- Anderson, Liam ve Gareth Stansfield, *The Future of Iraq: Dictatorship, Democracy or Division?*, New York, Palgrave Macmillan, 2004.
- Arı, Tayyar, *Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004.
- Arreguin-Toft, Ivan, *How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005.
- Asprey, Robert B., *War in the Shadows, the Guerrilla in History*, New York, William Morrow and Company, 1994.
- Avcı, Orhan, *Irak'ta Türk Ordusu 1914-1918*, Ankara, Vadi, 2004.
- Aydın, Mustafa ve Fulya Ereker, "Water Scarcity and Political Wrangling: Security in the Euphrates and Tigris Basin", H. Guenter Brauch vd. (der.), *Facing Global Environmental Change: Environmental, Human, Energy, Food, Health and Water Security Concepts*, Berlin ve New York, Springer, yayında.
- Aydın, Mustafa, "Kürtler Etnik Temizlik Yapıyor", *Radikal-Röportaj (Neşe Düzel)*, 20 Kasım 2006.
- Aydın, Mustafa, "La Relazioni turco-americane nell'era post-querra fredda: dalla partnership strategica alle divergenze sull'Iraq", Alessandro Colombo (der.), *La sfida americana; Aeuropa, Medio Oriente e Asia orientale di fronte all'egemonia globale delgi Stati Uniti*, Milano, Franco Angeleni, 2006.
- Aydın, Mustafa, *Ten Years After: Turkey's Gulf Policy (1990-1991) Revisited*, Londra, FrankCass, 2002.
- Al Baik, Duraïd, "Kurdistan Adopts Dubai Plan to Boost Development", *Gulf News*, 17 Mart 2007, <http://archive.gulfnews.com/business/Development/10111684.html>.
- Baram, Amatzia, "The Iraqi Invasion of Kuwait: Decision-making in Bagdat", Amatzia Baram ve Barry Rubin (der.), *Iraq's Road To War*, New York, St. Martin's Pres, 1993.
- Barnett, Roger W., *Asymmetrical Warfare*, Washington, Brassey's Inc., 2003.
- Batatu, Hanna, "Of the Diversity of Iraqis, the Incohesiveness of their Society, and their Progress in the Monarchic Period toward a Consolidated Political Structure", Albert Hourani, Philip S. Khoury ve Mary C. Wilson (der.), *The Modern Middle East*, Londra, I. B. Tauris, 1993.
- BBC News, "Greenstock statement in full", 17 Mart 2003, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/2857983.stm.
- BBC News, "Iraq War Illegal, Says Annan", 16 Eylül 2004, [Http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3661134.stm](http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3661134.stm).
- BBC News, "Iraqi PM Criticizes Baghdad Wall", 22 Nisan 2007, http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/6582225.stm.
- BBC News, "New Iraq Army Hit by Resignations", 11 Aralık 2003, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3310809.stm.
- BBC Türkçe Servisi, "Mukteda es-Sadr İran'da", 15 Şubat 2007, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/02/070215_sadr_iran.shtml.

BBC Türkçe, Servisi, "Mam Celal ile Kak Mesut", 11 Mayıs 2007.

BBC Turkish, "Bush'un Yeni Irak Stratejisi", 11 Ocak 2007,
[Http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/01/070111_bush_iraq.shtml](http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/01/070111_bush_iraq.shtml).

Beckett, Ian F. W., *Modern Insurgencies and Counter-Insurgencies*, Londra, Routledge, 2001.

Beckman, James, *Comparative Legal Approaches to Homeland Security and Anti-Terrorism*, Burlington, USA, Ashgate, 2007.

Bell-Fialkoff, Andrew, *Ethnic Cleansing*, London, Mcmillan, 1996.

Bila, Fikret, *Sivil Darbe Girişimi ve Ankara'da Irak Savaşları*, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2004.

Bilgin, M. Sıraç, Barzani, İstanbul, Fırat Yayınları, 1992.

Blix, Hans, "Oral introduction of the 12th quarterly report of UNMOVIC Executive Chairman Dr. Hans Blix", Güvenlik Konseyi, 7 Mart 2003, <http://www.un.org/Depts/unmovic/SC7asdelivered.htm>.

Brookings Institution, Saban Center for Middle East Policy, Iraq Index, 21 Haziran 2007,
<http://www3.brookings.edu/fp/saban/iraq/index.pdf>.

Bülent Can, Bilmez, *Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

Burns, John F. ve Kirk Semple, "US Finds Iraq Insurgency Has Funds to Sustain Itself", The New York Times, 26 Kasım 2006,
<Http://www.nytimes.com/2006/11/26/world/middleeast/26insurgency.html?ex=322197200&en=1bd1f805c30e2ae2&ei=5088&partner=rssnyt&emc=rss&pagewanted=print>

Bush, George H.W. ve Brent Scowcroft, "Why We Didn't Go to Baghdad", s. 101-102, in Micah L. Sifry ve Christopher Cerf (der.) *The Iraq War Reader: History, Documents, Opinions*, New York, Touchstone Books, 2003.

Cabbar, Faleh A., *Irak'ta Şii Hareketi ve Direniş (çev. Hikmet Halis)*, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2003; W. R. Hay, *Kürdiastan'da İki Yıl 1916-1920 (çev. Fahriye Adsay)*, İstanbul, Avesta, 2005.

Callahan, David, *Unwinnable Wars, American Power and Etnic Conflict*, New York, Twentieth Century Fund, 1997.

Canatan, Yaşar, *Türk-Irak Münasebetleri (1926-1958)*, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1996.

Candar, Cengiz, "Kuzey Irak Kaygısı Mı, Güneydoğu Güvensizliği Mi?", Yeni Şafak, 5 Ekim 2002,
<http://www.yenisafak.com.tr/arsiv/2002/EKIM/05/ccandar.html>.

Cankuş, Erdoğan, "Kuzey Iraklı Kürtler Ölüdeniz'de tatilde", Milliyet, 13 Temmuz 2007,
<http://www.milliyet.com.tr/2007/07/13/son/sondun18.asp>.

Chubin, Shahram ve Charles Tripp, *Iran and Iraq at War*, Colorado, Westview Press, 1988.

CIA, *The World Factbook 2007*, Iraq, <https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/iz.html#Econ>.

Cloud, David S., "Iraq Army Crippled by Logistic Problems", The New York Times, 4 Ağustos 2005,
<http://www.iht.com/articles/2005/08/03/news/ministry.php>.

Clutterbuck, Richard, *Terrorism and Guerrilla Warfare*, Londra, Routledge, 1990.

CNN, "Bush: We Need to Change Our Strategy in Iraq", 11 Ocak 2007,
[Http://edition.cnn.com/2007/POLITICS/01/10/bush.transcript/index.html#2](http://edition.cnn.com/2007/POLITICS/01/10/bush.transcript/index.html#2).

CNN, "Transcript: President Clinton Explains Iraq Strike", 16 Aralık 1998,
<http://www.cnn.com/ALLPOLITICS/stories/1998/12/16/transcripts/clinton.html>.

- CNN, "US-bound Kurds head to Quam", 17 Eylül 1996, <http://www.cnn.com/WORLD/9609/17/iraq.refugees>.
- Combs, Cindy C., *Terrorism in the Twenty-First Century*, New Jersey, Prentice Hall, 2003.
- Cooper, Neil, "The Arms Trade and Militarized Actor in Internal Conflict", Paul B. Rich (der.), *Warlords in International Relations*, Londra, Macmillan Press, 1999.
- Crenshaw, Martha, "Why is America the Primary Target? Terrorism as Globalized Civil War", Charles W. Kegley, Jr. (der.) *The New Global Terrorism*, New Jersey, Pearson Education, 2003.
- Van Crevelde, Martin, *The Changing Face of War, Lessons of Combat from the Marne to Iraq*, New York, Ballantine Books, 2006.
- Van Crevelde, Martin, *The Transformation of War*, New York, The Free Press, 1991.
- Danger, David, "On Carrier in Gulf, Cheney Warns Iran", *The New York Times*, 11 Mayıs 2007, <http://www.nytimes.com/2007/05/11/world/middleeast/11cnd-cheney.html?ex=1336536000&en=e5537820a00d8bbb&ei=5090>.
- David Eller, Jack, *From Culture to Ethnicity to Conflict*, Michigan, The University of Michigan Press, 1999.
- Davis, Eric ve Nicolas Gavrielides, *Statecraft in the Middle East, Oil, Historical Memory and Popular Culture*, Miami, Florida International University Press, 1991.
- Dawisha, Adeed and Karen Dawisha, (ed), *The Soviet Union In The Middle East*, London, Heinemann for The Royal Institute of International Affairs, 1982.
- Dawisha, Adeed, "The Assembled State: Communal Conflicts and Governmental Control in Iraq", Leonard Binder (der.), *Ethnic Conflict and International Politics in the Middle East*, USA, University Press of Florida, 1999.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı, "İhracat: İlk 40 Ülke", <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/eko08.xls>.
- Dosenrode, Soren ve Anders Stubkjaer, *The European Union and the Middle East*, Londra, Sheffield Academic Press, 2002.
- "Draft Iraq Oil Law Makes Headway", *Al-Jazeera*, 21 Haziran 2007, <http://english.aljazeera.net/NR/exeres/84EA016C-410C-4A74-BF92-18C3CF8AC3FB.htm>.
- Echevarria II, Antulio J., *Fourth-Generation War and other Myths*, Carlisle, PA, U.S. Army War College, 2005.
- Ediger, Volkan Ş., *Osmanlı'da Neft ve Petrol*, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2006.
- Edmons, C. J., *Kürtler, Türkler ve Araplar*, Çev. Serdar Şengül ve Serap Ruken Şengül, İstanbul, Avesta Yayınları, 2003. W.R.Hay, *Kürdistan'da İki Yıl, 1918-1920*, Çev. Fahriye Adsay, İstanbul, Avesta yayınları, 2005.
- Ehteshami, Anoushiravan ve Raymond A. Hinnebusch, *Syria and Iran, Middle Powers in a Penetrated Regional System*, Londra, Routledge, 1997.
- Eldar, Akiva, "Israeli-Syrian representatives reach secret understandings", *Haaretz*, 16 Ocak 2007, <http://www.haaretz.com/hasen/spages/813817.html>
- Energy Information Administration (EIA), "OPEC Revenues Fact Sheet", Http://www.eia.doe.gov/cabs/OPEC_Revenues/OPEC.html
- Erhan, Çağrı, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel kökenleri*, Ankara, İmge Kitapevi, 2001.
- Erlanger, Steven, "Allbright will warm up to Iraq if Hussein goes", *New York Times*, 27 Mart 1997, <http://select.nytimes.com/gst/abstract.html?res=FA0817F93C5E0C748EDDAA0894DF494D81&n=Top%2fReference%2fTimes%20Topics%2fPeople%2fH%2fHussein%2c%20Saddam>

- Eroğlu, Cengiz, Murat Babuçoğlu ve Orhan Özdil, Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Musul, Ankara, Global Strateji Enstitüsü, 2005.
- Esman, Milton J. ve Itamar Rabinovich, Orta Doğu'da Etnisite, Çoğulculuk ve Devlet (çev. Zafer Avşar), İstanbul, Avesta, 2004.
- Fattah, Zeki, "Building Trade and Cultural Links between Kurdistan and Korea", Kurdistan Development Corporation, Kasım 2005, <http://www.kurdistancorporation.com/korea.html>.
- Fawcett, Louise, International Relations of the Middle East, Oxford, Oxford University Press, 2005.
- Findley, Paul, ABD'de İsrail Lobisi, çev. Mustafa Özcan-Ahmet Asrar, İstanbul, Pınar Yayınları, 2000.
- Fırat Haber Ajansı, "Her 24 Saatte Bir Kadın Kendini Yakıyor!", 1 Temmuz 2007, <http://www.rojaciwan.com/haber-26016.html>
- Fırat News, "Kürdistan hükümetinden gençlere pasaport yasağı", 24 Ekim 2006, <http://www.firatnews.com/modules.php?name=News&file=article&sid=15952>.
- Fromkin, David, Barışa Son Veren Barış: Modern Orta Doğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Sabah Kitapları, 1993.
- Fuller, Graham E., ve Rend Rahim Francke, The Arab Shi'a: The Forgotten Muslims, New York, St. Martin's, 1999.
- Galbraith, Peter, Irak'ın Sonu, Ulus Devletlerin Çöküşü Mü? (çev. Mehmet Murat İnceayan), İstanbul, Doğan Yayıncılık, 2006.
- Gallagher, James J., Low-Intensity Conflict, A Guide for Tactics, Techniques, and Procedures, Mechanicsburg, Stackpole Books, 1992; Michael McClintock, Instruments of Statecraft, New York, Pantheon Books, 1992.
- Galula, David, Counterinsurgency Warfare, Theory and Practice, Florida, Hailer Publishing, 2005.
- Ganor, Boaz, The Counterterrorism Puzzle: A Guide for Decision Makers, London, Transaction Books, 2005.
- Gelvin, James L., The Modern Middle East, A History, New York, Oxford University Press, 2005.
- Global Security, "Iraqi Insurgency Groups", http://www.globalsecurity.org/military/ops/iraq_insurgency.htm
- Gordon, Michael R. ve Bernard E. Trainor, Kobra II, Irak İşgalinin Perde Arkası, Çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul, Doğan Kitap, 2006.
- Gordon, Michael R. ve General Bernard E. Trainor, The General's War: The Inside Story of the Conflict in the Gulf, USA, Little Brown and Company, 1995.
- Gözen, Ramazan, Amerikan Kışkacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası, Ankara, Liberte, 2000.
- Hables Gray, Chris, Postmodern Savaş; Yeni Çatışma Poitikası (çev. Derya Kömürcü), İstanbul, Alfa, 2000.
- Harnden, Toby, "We'll arm Sunni insurgents in Iraq, says Saudis", Telegraph, 14 Aralık 2006, <http://www.telegraph.co.uk/news/main.jhtml?xml=/news/2006/12/14/wsaudi14.xml>
- Hider, James, "Iraqi insurgents now outnumber coalition forces", The Times, 4 Ocak 2005, <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/iraq/article408134.ece>
- Hills, Alice, Future War in Cities, Londra, Frank Cass, 2004; Anthony M. Burton, Urban Terrorism, Theory, Practice & Response, New York, Free Press, 1975.
- Hiltermann, Joost, "The Demise of Operation Provide Comfort", Middle East Report, Bahar 1997, <http://www.jstor.org/view/08992851/di011544/01p0075d/0>
- Hoffman, Bruce, Inside Terrorism, New York, Columbia University Press, 2006.

- Hoge, James F. Jr. ve Gideon Rose, *Understanding The War on Terror*, New York, Foreign Affairs, 2005.
- Hourani, Albert, *Arap Halkları Tarihi* (çev. Yavuz Alogan), İstanbul, İletişim, 1991.
- Institute for the Analysis of Global Security, *Iraq Pipeline Watch*, 1 Haziran 2007, <http://www.iags.org/iraqpipelinewatch.htm>
- International Crisis Group, "Israel, Hezbollah, Lebanon: Avoiding Renewed Conflict", 1 Kasım 2006, <http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=4480&l=1>
- International Crisis Group, "Lebanon at a Tripwire", 21 Aralık 2006, <http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=4586&l=1>
- International Crisis Group, *In Their Own Words: Reading the Iraqi Insurgency*, <http://www.crisisgroup.org/library/documents/middleeastnorthafrica/iraqirangulf/50intheirownwordsreadingtheiraqiinsurgency.pdf>
- Iraq Liberation Act of 1998, http://frwebgate.access.gpo.gov/cgi-bin/getdoc.cgi?dbname=105_cong_public_laws&docid=f:publ338.105
- Iraq Study Group Report, United States Institute of Peace, Aralık 2006, http://www.usip.org/isg/iraq_study_group_report/report/1206/iraq_study_group_report.pdf
- Islamic Movement in Kurdistan, <http://www.bzotnawa.net/>.
- Jabar, Faleh A., "Why the Uprisings Failed", s. 103- 114, in Micah L. Sifry ve Christopher Cerf (der.) *The Iraq War Reader: History, Documents, Opinions*, New York, Touchstone Books, 2003.
- James Joes, Anthony, *The History and Politics of Counterinsurgency, Resisting Rebellion*, Kentucky, The University Press of Kentucky, 2004.
- Al-Jazeera, "UN urges neighbors to aid Iraqis", 17 Nisan 2007, <http://english.aljazeera.net/NR/exeres/C3CFAE05-8845-4549-B3DF-8B018024917F.htm>
- Jentleson, Bruce W., *American Foreign Policy*, New York, W. W. Norton & Company, 2000.
- Jewish Virtual Library, "US Assistance to Israel", [Http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/US-Israel/U.S._Assistance_to_Israel1.html](http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsourc/US-Israel/U.S._Assistance_to_Israel1.html).
- Al-Jumaily, Qassam Kh. ve İzzet Öztoprak, *Irak ve Kemalizm Hareketi (1919-1923)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.
- Jung, Dietrich, ve Klaus Schlichte, "From Inter-State War to Warlordism: Changing Forms of Collective Violence in the International System", Hakan Wiberg ve Cchristian P. Scherrer (der.), *Ethnic Identity Creation Conflict and Accommodation*, Aldershot, Ashgate, 1999.
- Kalaycıoğlu, Ersin, "Iraqi Constitution: A Federal Democratic Heaven or Hell?", Mustafa Aydın ve Sinem A. Açıkmeye (quest editors), *Perceptions*, Cilt X, Sonbahar 2005.
- Kamien, David G., *Homeland Security Handbook*, New York, McGraw-Hill, 2006.
- Kasfir, Nelson, "Domestic Anarchy, Security Dilemmas, and Violent Predation: Causes of Failure", Robert I. Rotberg (der.), *When States Fall*, New Jersey, Princeton, 2004.
- El-Katib, Ahmed, *Şiada Siyasal Düşüncenin Gelişimi, Şura'dan Velayet-i Fakihe* (çev. Mehmet Yolcu), Ankara, Avrasya Yayınları, 2005.
- Kaya, Nihat, "Kürt Bölgesinde Değişim Rüzgarları", *Fırat News*, 5 Temmuz 2007, <http://www.firatnews.eu/modules.php?name=News&file=article&sid=27098> veya <http://www.komalenciwan.com/haber-26135.html>.

- Keegan, John, *The Iraq War*, New York, Alfred A. Knopf, 2004.
- Kemp, Geoffrey ve Robert E. Harkavy, *Strategic Geography and the Changing Middle East*, Washington, DC, Brookings Institution, 1997.
- Klare, Michael T., *Kaynak Savaşları, Küresel Çatışmaların Yeni Alanları*, çev. Özge İnciler, İstanbul, Devin Yayıncılık, 2005.
- Klare, Michael T. ve Peter Kornbluh (der.), *Low Intensity Warfare*, New York, Pantheon Books, 1988.
- Knickmeyer, Ellen ve Omar Fekeiki, "Iraqi Shiite cleric pledges to defend Iran", *Washington Post*, 24 Ocak 2006, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/01/23/AR2006012301701.html>.
- Koloğlu, Orhan, Kim Bu Mustafa Kemal, 4. basım, İstanbul, Boyut Yay., 1999.
- Koray, Enver, *Hayat Mücadeleleri, Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları*, İstanbul, Zafer Matbası, 1982.
- Kortepeter, C. Max (de.), *Oil and The Economic Geography of the Middle East and North Africa*, New Jersey, The Darwin Pres, 1991.
- Kürkçüoğlu, Ömer, *Türkiye'nin Arap Orta Doğusu'na Karşı Politikası (1945-1970)*, Ankara, Sevinç Matbası, 1972.
- Laçiner, Sedat, "Irak Savaşı: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme", *USAK Stratejik Gündem*, <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=153>
- Lagueur, Walter *Guerrilla Warfare; A Historical & Critical Study*, New Jersey, Transaction Publishers, 1998.
- Lando, Ben, "Analsis: US Ignorant on Iraq Oil Law", *United Press International*, 14 Haziran 2007, http://www.upi.com/Energy/Analysis/2007/06/14/analysis_us_ignorant_on_iraq_oil_law/1278/.
- Laquer, Walter, *Terrorism in the Twenty-first Century*, New York, The Continuum International Publishing, 2003.
- Lawrence, T. E. *Bilgeliğin Yedi Direği, Bir Casusun Anıları* (çev. Yusuf Kaplan), Kayseri, Rey Yayıncılık, 1991.
- Lesch, David W. (der.), *The Middle East and The United States, A Historical and Political Reassessment*, Colorado, Westview Press, 1996.
- Lewis, Bernard, *Orta Doğu*, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Sabah Kitapları, 1996.
- Lieber, Robert J., "Iraq and the World Oil Market: Oil and Power After the Gulf War", *Amatzia Baram ve Barry Rubin (der.)*, *Iraq's Road To War*, New York, St.Martin's Press, 1993.
- Linzer, Dafna, "Poll Shows Growing Arab Rancor at US", *Washington Post*, 23 Temmuz 2004, [Http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A7080-2004Jul22.html](http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A7080-2004Jul22.html)
- Lipson, Leslie, *Demokratik Uygarlık* (çev. Haldun Gülalp-Türker Alkan), Ankara, Türkiye İş Bankası, 1984, s.112-133.
- Lowenthal, Mark M., *Intelligence, From Secrets to Policy*, Washington, CQ Press, 2006.
- Macleod, Scott, "Time Exclusive: The Saudi Initiative Explained", *TIME*, 4 Şubat 2003, [Http://www.time.com/time/world/article/0,8599,419297,00.html](http://www.time.com/time/world/article/0,8599,419297,00.html)
- Makiya, Kanan, "How Saddam Held on to Power", s. 114- 125, in Micah L. Sifry ve Christopher Cerf (der.) *The Iraq War Reader: History, Documents, Opinions*, New York, Touchstone Books, 2003.
- Makiya, Kanan, *A Model for Post-Saddam Iraq*, American Enterprise Institute, 3 Ekim 2002, <http://www.benadorassociates.com/article/140>.

- Maoz, Moshe, Esad, Şam'ın Sfenksi (çev. Hakan Gündüz), İstanbul, Akademi, 1991.
- Marian Kent, "Büyük Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu 1900- 1923", Marian Kent (der.), Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Aralık 1999.
- Matar, Fuad, Saddam Hussein, The Man, The Cause and The Future, Londra, Third World Center, 1981.
- Mcdowall, David, A Modern History of the Kurds, Londra, I. B. Tauris, 1996; Wadie Jwaideh, Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi, Kökenleri ve Gelişimi (çev. İsmail Çekem-Alper Duman), İstanbul, İletişim, 1999.
- McGarry, John and Brendan O'Leary, "The macro-political regulation of ethnic conflict", Michael E. Brown, (ed), Ethnic Conflict and International Security, London, Routledge, 1993.
- McGarry, John ve Brendan O'Leary (der.), The Politics of Ethnic Conflict Regulation, Londra, Routledge, 1993.
- Meres, Ferhad, Fırat News, "1082 Genç Güney Kürdistan'dan Kaçarken Yakalandı", Fırat News, 24 Ağustos 2006, <http://www.firatnews.com/modules.php?name=News&file=article&sid=13343>.
- Merom, Gil, How Democracies Lose Small Wars, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- Milton-Edwards, Beverley, Contemporary Politics in the Middle East, Oxford, Polity Press, 2000.
- Ministry of Foreign Affairs of the State of Israel, "Winograd Commission Submits Interim Report", 30 Nisan 2007, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Government/Communiques/2007/Winograd+Inquiry+Commission+submits+Interim+Report+30-Apr-2007.htm>
- "Moving Beyond Iraq: Reconstructing Turkish-American Relations", Private View, yayında.
- Nagl, John A., Learning to Eat Soup with a Knife; Counterinsurgency Lessons from Malaya and Vietnam, Chicago, University of Chicago Press, 2005.
- Nakash, Yitzhak, Irak'ta Pandora'nın Kutusu Şiiler (çev. Metin Saltoğlu), Ankara, Elips, 2005.
- National Security Strategy of the United States of America, Eylül 2002, <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>
- NATO Press Service, "Financial and Economic Data Relating to NATO Defence", 29 Kasım 1995, <http://www.nato.int/docu/pr/1995/1995-115.pdf>
- NATO Press Service, "NATO- Russia Compendium of Financial and Economic Data Relating to Defence", 18 Aralık 2006, <http://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-159.pdf>.
- Noreng, Oystein, Ham Güç, Petrol Politikaları ve Pazarı, çev. Nurgül Durmuş, Ankara, Elips Yayıncılık, 2004.
- Noreng, Oystein, Petrol ve İslam, Çev. Dilek Başak, İstanbul, Sabah Yayıncılık, 1997.
- Nye, Joseph S., Soft Power: The Means to Success in World Politics, New York, Public Affairs, 2004.
- Oran, Baskın, Kalkık Horoz, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1998.
- "Orta Doğu'da Son Gelişmeler ve Türk-Amerikan İlişkileri", Panorama, Sayı 10, Mart 2005, <http://www.panoramadergisi.com.tr>.
- Otterman, Sharon, "Iraq: Debaathification", Council on Foreign Relations, 7 Nisan 2005, <http://www.cfr.org/publication.html?id=7853>
- Öke, Mim Kemal, Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan sorunu 1918-1926, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1992.

- Özcan, Nihat Ali, "Could a Kurdish State be Set Up in Iraq", Middle East Policy, Cilt XI, No 1, Bahar 2004.
- Özcan, Nihat Ali, "İşgal Sonrası Irak'ta Olanlar Sıradan Bir Güvenlik Sorunu mu?", Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2004.
- Özcan, Nihat Ali, "İşkence Resimleri 'özgürleştirme konseptini' çökertiyor", Zaman, 2 Mayıs 2004.
- Özcan, Nihat Ali, İran Sorununun Geleceği: Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Öneriler, Ankara, TEPAV Yayınları, 2006.
- Öznur, Hakkı, Caşların Savaşı Kuzey Irak Kürt Hareketi ve Musul Kerkük Meselesi, Ankara, Altinküre Yayınevi, 2003.
- Pala, Cenk, 20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni: ABD, Petrol, Dolar, Petrol Krizlerinin Perde Arkası, İstanbul, Yasak Elma, 2007.
- Paul, James A., "Oil Companies in Iraq: A Century of Rivalry and War", Global Policy Forum, Kasım 2003, <http://www.globalpolicy.org/security/oil/2003/2003companiesiniraq.htm>
- Perthes, Volker "Syrian Regional Policy Under Bashar al-Asad: Realignment or Economic Rationalization", Middle East Report, 220, Sonbahar 2001.
- Polk, William R. Irak'ı Anlamak, Çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, NTV Yayıncılık, 2007.
- Pollack, Kenneth M. ve Daniel L. Byman, "Iraqi Refugees: Carriers of Conflict", the Brookings Institution, Kasım 2006, <http://www.brookings.edu/views/articles/byman/20061101.htm>
- Posen, Barry R., "The Security Dilemma and Ethnic Conflict", Survival, Cilt 35, No 1, Bahar 1993.
- Purpura, Philip P., Terrorism and Homeland Security: An Introduction with Applications, Oxford, Elsevier Inc., 2007.
- de Quetteville, Harry, "Iran's Secret Talks with Iraqi Militants Sparks Fears of Proxy War", Telegraph, 18 Mart 2006, <http://www.telegraph.co.uk/news/main.jhtml?xml=/news/2006/03/19/wiran119.xml>.
- Reich, Bernard, "The United States and Israel: The Nature of a Special Relationship", David W. Lesch, The Middle East and The United States (der.), Colorado, Westview Pres, 1996.
- Rhein, Eberhard, "Europe and the Great Middle East", Robert D. Blackwill ve Michael Stürmer (der.), Allies Divided, Massachusetts, The MIT Press, 1997.
- Ricks, Thomas, "Iraqi Battalion Refuses to Fight Iraqis", Washington Post, 11 Nisan 2004, <http://www.washingtonpost.com/ac2/wp-dyn/A2680-2004Apr10?language=printer>
- Ricks, Thomas, "Rebels aided by allies in Syria, US says", Washington Post, 8 Aralık 2004, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A45326-2004Dec7.html>
- Rubin, Michael, "Federalism and the Future of Iraq", How to Build a New Iraq, Patrick Clawson (der.), Washington, D.C., The Washington Institute for Near East Policy, 2002
- Russell, Stren D. Howard ve Reid L. Sawyer (der.) Terrorism and Counterterrorism, New York, McGraw-Hill, 2002.
- Salih, Mohammed, "The State of Agriculture in Kurdistan", 4 Temmuz 2007, <http://www.kurdishglobe.net/displayArticle.jsp?id=B1EF7945C3D6AC2A042753B6F07EB417>.
- Saray, Mehmet, Türk-İran İlişkileri, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.
- Scott, L. V. ve Peter Jackson (der.), Understanding Intelligence in The Twenty-first Century, Londra, Routledge, 2004.
- Serbesti, "Türkiye, ABD ve İngiltere Temsilcilerinin PDK, KYB ve Türkmen Cephesi Heyetleriyle 30-31 Ekim 1996 Tarihinde Yaptıkları Toplantının Sonuç Belgeleri", No 3, Şubat 1999.

Serbesti, No 3, Şubat 1990.

Şerif Kaymaz, İhsan, Musul Sorunu, Petrol ve Kürt Sorunları ile Bağlantılı Tarihsel ve Siyasal bir İnceleme, İstanbul, Otopsi Yayınları, 2003.

Şimşir, Bilal N., Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler, Ankara, Bilgi, 2004.

Sifry, Micah L. ve Christopher Cerf (der.) The Iraq War Reader: History, Documents, Opinions, New York, Touchstone Books, 2003.

Soysal, İsmail, Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte, Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945), Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1983.

Swartz, Spencer, "Iraq City is Hot Spot for Housing", Wall Street Journal, 16 Mayıs 2007, http://online.wsj.com/article/SB117927823844604283.html?mod=todays_us_marketplace veya <http://www.zawya.com/story.cfm/sidDN20070515021737>.

Tavernise, Sabrina, "Iraq Suspends Police Brigade in Baghdad", The New York Times, 5 Ekim 2006, <http://select.nytimes.com/gst/abstract.html?res=F30B11FD3E540C768CDDA90994DE404482&n=Top%2fReference%2fTimes%20Topics%2fPeople%2fT%2fTavernise%2c%20Sabrina> veya http://fairuse.100webcustomers.com/sf/nyt10_5_06.htm

Telhami, Shibley, "Between Theory and Fact: Explaining U.S. Behavior in the Gulf Crisis", Treq Y. Ismael and Jacqueline S. Ismael (ed.),

The Gulf War and the New World Order, Florida, University Press of Florida, 1994.

Thompson, Loren B. (der.), Low-Intensity Conflict, New York, Lexington, 1989.

Toffler, Avlin ve Heidi, 21 Yüzyılın Şafagında Savaş ve Savaş Karşıtı Mücadele (çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, Sabah Yayıncılık, 1994.

Tran, Nark, "Bush accepts Iraq-Vietnam War Comparison", The Guardian, 19 Kasım 2006, <http://www.guardian.co.uk/Iraq/Story/0,,1926048,00.html>

Tripp, Charles, "Iraq" in Yezid Sayigh and Avi Shlaim, The Cold War and the Middle East, Oxford, Clarendon Press, 1997.

Tucker, Jonathan B. (der.), Toxic Terror, Assessing Terrorist Use of Chemical and Biological Weapons, London, MIT Press, 2000.

Türkmen, Zekeriya, Musul Meselesi, Askeri Yönden Çözüm Arayışları 1922-1925, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2003;

U.S. Army Headquarters, Counterinsurgency, Aralık 2006; <http://www.fas.org/irp/doddir/army/fm3-24fd.pdf>

Uluğbay, Hikmet, İmparatorluktan Cumhuriyete Petropolitik, Ankara, Turkish Daily News Matbası, 1995.

UNHCR, "2006 Global Trends", June 2007, <http://www.unhcr.org/statistics/STATISTICS/4676a71d4.pdf>

UNHCR, "Statistics on Displaced Iraqis Around the World", Nisan 2007, <http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home/openssl.pdf?tbl=SUBSITES&id=461f7cb92>

US Department of Defense, News Transcript, "Presenter: Lt. Gen. Martin Dempsey, commander, Multinational Security Transition Command in Iraq", 2 Aralık 2005, <http://www.defenselink.mil/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=1358>

US Department of State, "President Bush Announces Combat Operations in Iraq Have Ended", 1 Mayıs 2003, <Http://www.state.gov/p/nea/rls/rm/20203.htm>

US Department of State, BMENA, <http://bmena.state.gov>.

USA Today, "Saudis Reportedly Funding Iraqi Sunni Insurgents", 8 Aralık 2006, Http://www.usatoday.com/news/world/iraq/2006-12-08-saudis-sunnis_x.htm

Uygun, Oktay, Federal Devlet, Temel İlkeler Kurumlar ve Uygulama, Ankara, İtali, 1996.

Waas, Murray, "What Washington gave Saddam for Christmas", s. 30-40, in Micah L. Sifry ve Christopher Cerf (der.) The Iraq War

Reader: History, Documents, Opinions, New York, Touchstone Books, 2003.

White House, Office of Press Secretary, "Vice President Speaks at VFW 103rd National Convention", 26 Ağustos 2002, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/08/20020826.html>.

White House, Office of the Press Secretary, "President's Address to the Nation", 10 Ocak 2007, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2007/01/20070110-7.html>

White House, Office of the Press Secretary, "President's Remarks at the United Nations General Assembly", 12 Eylül 2002, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/09/20020912-1.html>.

White, Jonathan R., Terrorism and Homeland Security, Belmont, USA, Thomson Higher Education, 2006.

White, Josh ve Bradley Graham, "Decline in Iraqi Troops' Readiness Cited", Washington Post, 30 Eylül 2005, [Http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/09/29/AR2005092902085.html](http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/09/29/AR2005092902085.html)

Wikipedia, "İrak İslam Devrim Konseyi", [Http://tr.wikipedia.org/wiki/İrak_%C4%B0slam_Devrim_Konseyi](http://tr.wikipedia.org/wiki/İrak_%C4%B0slam_Devrim_Konseyi).

Wikipedia, "Oil Reserves", [Http://en.wikipedia.org/wiki/Oil_reserves#Iraq](http://en.wikipedia.org/wiki/Oil_reserves#Iraq)

Wiley, Joyce N., Irak Şiileri (çev. Metin Mutanoğlu-Osman Baş), İstanbul, Ekin Yayıncılık, 2004.

Wilkinson, Paul, "Support Mechanisms in International Terrorism", Robert O. Slater ve Michael Stohl (der.), Current Perspectives on International Terrorism, Londra, The Macmillan Press, 1988.

Winstone, H. V. F., Orta Doğu'da Serüveni, 1898-1926 Yılları Arasında Orta Doğu'daki Siyasi ve Askeri İstihbaratın Öyküsü (çev. Fuad Davudoğlu), İstanbul, Risale, 1999.

Xinhuanet, "Interview: Talabani Sees Bright Future for Iraq-China Co-op", 18 Haziran 2007, http://news.xinhuanet.com/english/2007-06/18/content_6257550.htm.

Yaniv, Anver, "Israel Faces Iraq: The Politics of Confrontation", Baram/Rubin der., Iraq's Road To War.

Yerasimos, Stefanos, Milliyetler ve Sınırlar, Çev. Şirin Tekeli, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995.

Yergin, Daniel, Petrol: Para, Güç ve Çatışmanın Epik Öyküsü, Çev. Kamuran Tuncay, Ankara, Türkiye İş Bankası, 1995.

Yetkin, Murat, "Türkiye ile Irak Kürtleri Kerkük Konusunda Anlaşıyor", Radikal, 9 Temmuz 2004, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=121655>.

Yetkin, Murat, Tezkere, Irak Krizinin Gerçek Öyküsü, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2004.

Ze-Tung, Mao, Askeri Yazılar (çev. N. Solukçu), Ankara, Sol Yayınevi, 1975.